הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון - CC BY-NC-SA 2.5 אסור בשימוש מסחרי
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס״ד - כל הזכויות שמורות (c) ל מו״ר הרב יצחק יוסף שליט״א
אסור להעתיק קטעים מהספר ללא ציון המקור!

אוצר דינים לאשה ולבת

על מצוות האשה, חיוביה, פטוריה, ומנהגיה
לפי סדר השלחן ערוך - מהדורת תשס״ה

הראשל״צ הרב יצחק יוסף שליט״א

מסיבות טכניות לא הבאנו כאן את ההערות המובאות בספר המודפס

הסכמות
פרק א - מהלכות השכמת הבוקר ונטילת ידים
פרק ב - דין לבישת בגדים וכיסוי הראש
פרק ג - דין ברכת אשר יצר
פרק ד - מהלכות ציצית ותפילין
פרק ה - מהלכות ברכות השחר וברכות התורה
פרק ו - דין מאה ברכות לנשים
פרק ז - דין ברכות התורה לנשים
פרק ח - מהלכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע
פרק ט - חיוב נשים בתפלה, ודיני תפלה
פרק י - מהלכות נטילת ידים לסעודה
פרק יא - מהלכות סעודה וברכת המזון
פרק יב - מהלכות ברכות, ברכת הגומל, ושהחיינו
פרק יג - מהלכות מנחה וערבית לנשים
פרק יד - דיני ערב שבת
פרק טו - דיני כניסת שבת
פרק טז - הלכות הדלקת נרות שבת
פרק יז - הדלקת נרות במועדי השנה
פרק יח - מהלכות קידוש
פרק יט - דין נשים בסעודות שבת, ודין התפלות
פרק כ - חיוב נשים בהבדלה

פרק כא - עניני הוצאה, בדברים השייכים לנשים
פרק כב - ניקוי בגדים, כביסה ותליית כביסה בשבת
פרק כג - ניקיון הבית והכלים בשבת
פרק כד - דיני הדחת כלים וטבילתן בשבת
פרק כה - תכשיטי אשה
פרק כו - שכר שבת ודיבור חול
פרק כז - מדיני מוקצה [ש"ע סימן שח]
פרק כח - טיפול בילדים בשבת
פרק כט - הנהגות למי שיש בביתה עוזרת נכריה
פרק ל - בדיני שהייה וחזרה
פרק לא - קצת מהלכות בישול המצויות
פרק לב - הכנת מזון בשבת
פרק לג - דיני חולה בשבת
פדק לד - דיני יולדת בשבת
פרק לה - דיני רחיצה בשבת
פרק לו - דיני ערב ראש חודש
פרק לז - החייבים בברכת הלבנה
פרק לח - הלכות ראש השנה ועשי"ת
פרק לט - הלכות יום הכיפורים
פרק מ - הלכות סוכה ולולב
פרק מא - מהלכות חנוכה
פרק מב - הלכות ד' פרשיות ופורים
פרק מג - הלכות פסח
פרק מד - הלכות ספירת העומר ושבועות
פרק מה - הלכות יום טוב וחול המועד
פרק מו - מהלכות תענית י"ז בתמוז ובין המיצרים
פרק מז - מהלכות תשעת באב
פרק מח - קצת מהלכות מליחה
פרק מט - מהלכות בשר בחלב
פרק נ - הלכות חלה

פרק נא - מהלכות נדרים
פרק נב - מהלכות כיבוד אב ואם
פרק נג - מפני שיבה תקום
פרק נד - תלמוד תורה
פרק נה - מהלכות מזוזה
פרק נו - פרטי דינים ביורה דעה ואבן העזר
פרק נז - מהלכות ביקור חולים ואבלות
פרק נח - הלכות נישואין
פרק נט - עניני חנוכת הכית
פרק ס - קונטרס "קדושים תהיו" - הנהגות צניעות לאשה ולבת

הסכמות

הספר זכה להסכמות מהרבנים החשובים:

מרן הראשל"צ רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל זיע"א

מרן הרב אלעזר מנחם שך זצוק"ל זיע"א

הרב יהודה צדקה ראש ישיבת "פורת יוסף" שליט"א

ההסכמות המלאות מופיעות בספר המודפס

פרק א - מהלכות השכמת הבוקר ונטילת ידים

א. כאשר האשה מתעוררת מהשינה בבוקר, יש לה להמתין קימעא, ולא לעמוד בפתאומיות, כי הדבר מזיק לבריאות. ואמנם הסכנה היא דוקא בעומדת על רגליה מיד, אבל בקמה ממטתה להתלבש וכדו', ואינה עומדת על רגליה מיד, אלא נשארת יושבת במטתה, אין בכך סכנה. א)

ב. מיד כשתיעור משינתה תעיד על עצמה אמונתה בבורא יתברך, ותאמר: "מודָה אני לפניך וכו'". וגם תרגיל את הבת לומר מודָה אני. שמכיון שזו היא הודאה להשם יתברך שהחזיר את הנשמה, גם האשה צריכה להודות על כך ולומר מודה אני. ותפסיק בין תיבת בחמלה, לרבה אמונתך. ב)

ג. אף שהאשה עדיין לא נטלה ידיה ויש על הידים רוח רעה, אפילו הכי מותר לה לומר "מודָה אני" קודם הנטילה. וגם אם יש לכלוך בחדר ואי אפשר לומר שם דברי תורה, אפילו הכי תאמר נוסח מודה אני. ג)

ד. קטן היודע לדבר, טוב ונכון שההורים ירגילוהו לומר בקומו משנתו, "מודה אני לפניך וכו'". ד)

ה. חיוב נטילת ידים הוא גם על הנשים, שאין זו מצוה שהזמן גרמא. וגם נשים שאינן מתפללות בשחרית, אלא מתפללות מנחה או ערבית, צריכות ליטול ידיהן עם הקיצם משינתם, כדין האנשים, ובברכה. ה)

ו. יש המקפידים ליטול ידיהם מיד עם הקיצם משינתם, קודם שילבשו את מלבושיהם, אך מעיקר הדין על פי הגמרא והפוסקים מותר בין לאיש בין לאשה ללבוש את המלבושים קודם הנטילה, ולילך להתפנות לצרכים, ואחר כך ליטול הידים. וכל אשה המחמירה על עצמה ליטול ידיה בסמוך למטה, קודם שתתלבש, וכדברי הזוהר הקדוש, תבא עליה ברכה. וכל זה כשאינה צריכה לצאת לנקביה [גדולים], שאז רשאית לברך

מיד אחר הנטילה, קודם הניגוב, אבל אם צריכה לצאת לנקביה, ואינה יכולה לברך על הנטילה, עדיף שתפנה לנקביה, ואחר כך תיטול ידיה ותברך קודם הניגוב. ואם צריכה לצרכיה הקטנים, אין איסור לברך. ו)

ז. אין האשה צריכה להסיר את הטבעת מעל ידה בעת נטילת ידים שחרית. [ולענין נטילת ידים לסעודה ראה להלן בהלכות נטילת ידים לסעודה]. ז)

ח. בנטילת ידים שחרית יש להקדים ליטול את היד הימנית. ותטול הכלי ביד ימינה ותמסרנו לשמאלה, כדי שממנה תשפוך על ידה הימנית תחלה, ואחר כך תאחז הכלי בימינה, ותשפוך על שמאלה. ותדקדק לערות מים על ידיה ג׳ פעמים לסירוגין, להעביר רוח רעה ששורה עליהן. ולא תטול על כל יד בפני עצמה ג׳ רצופים. ח)

ט. אשה שאינה טהורה מותר לה להכין לבעלה את המים לנטילת ידים שחרית, אך אסור לה לפתוח הברז כשידיו תחת הברז, כדי לרוחצם, שהרי היא יוצקת עליו מים מכוחה. אבל אם היא פותחת את הברז של המים, ואחר כך הוא נותן את ידיו תחת הברז, לדידן יש להתיר. ולנוהגים כדעת רבינו יונה יש להקל על ידי שינוי, כגון שהיא תפתח את הברז ביד שמאל, קודם שיתן ידיו תחת הברז. ט)

י. יש לחנך את הילדים הקטנים ליטול ידיהם שחרית, ולחנכם גם לברך על הנטילה כדת. י)

יא. אף על פי שמעיקר הדין אין חיוב ליטול את ידיהם של הקטנים בכלי [שהרי גם בגדולים מעיקר הדין אין צריך נטילה מכלי, ואם אין לו כלי נוטלים ידיהם מהברז בלי ברכה], מכל מקום נכון להרגילם ליטול ידיהם בכלי. וישפוך להם על כל יד ג׳ פעמים לסירוגין. ואם אין לו כלי יטול ידי הקטנים מהברז, ויחנך אותם לברך על נטילה זו. [שאף על פי שבגדולים אין להם לברך אם נוטלים בלי כלי, מ״מ בקטנים כדי לחנכם מותר להם לברך גם בנטילה שאינה נעשית ע״י כלי]. יא)

יב. יש לחנך גם את הבנות ליטול את ידיהן שחרית, וליטול את ידיהן קודם הסעודה, ואחר היציאה מבית הכסא וכדו'. יב)

יג. אף על פי שעיקר מצות חינוך היא בילדים שהגיעו לגיל חינוך [בגיל שש לערך], מכל מקום מצוה ליטול אף את ידי הקטנים ביותר, אף על פי שלא הגיעו לחינוך, והיא סגולה טובה לקטנים כדי שיגדלו בטהרה, ויהיו גידולי קודש. יג)

יד. גם בזמן שהאשה אינה טהורה, יכולה ליטול ידי הילדים לחנכם בנטילת ידים שחרית. יד)

טו. הנוטלת ידיה שחרית, צריכה לברך על הנטילה קודם הניגוב, כדי שהברכה תהיה "עובר לעשייתן", וכדין נטילת ידים שלפני הסעודה. וגם רבינו האר"י ז"ל סובר כן, שראוי לברך קודם הניגוב, מפני שהרוח רעה נעקרת ומסתלקת לגמרי לאחר נטילת ג' פעמים, ואז אפשר לברך על נטילת ידים. [ושייך בזה לשון על "נטילת" אחר שלא גמר את מצות הנטילה עד אחר הניגוב]. אולם אם אינה יכולה לברך על נטילת ידים שחרית בבית, מפני שאינו נקי, והברכה צריכה להיות במקום טהור, שנאמר "והיה מחניך קדוש", תברך לאחר הניגוב, ותסמוך בזה על מה שכתב מרן החיד"א בשם מהר"ם ניגרין, שאין הרוח רעה של שחרית סרה מעל ידיו עד לאחר הניגוב, וכן דעת אחרונים רבים. ומכל מקום יש להסמיך את הברכה לניגוב עד כמה שאפשר. ויש נוהגים לברך על נטילת ידים עם שאר ברכות השחר, ויש להם על מה שיסמוכו. אך לכתחלה יש לנהוג כנז'. טו)

טז. כשאין מגבת לנגב את הידים, יכולים לנגב הידים במכשיר לניגוב ידים הפועל על ידי הזרמת אויר חם על הידים. טז)

יז. אשה הישנה בלילה וניעורה לשתות מים לצמאה, תשפשף ידיה ותנקה אותם בשמיכה או בסדין, ותברך על המים ותשתה, אף שלא נטלה ידיה תחלה. [ואינה צריכה לנקות ידיה במידי דמנקי ג' פעמים, אלא די בפעם אחת]. ואם

שתתה רביעית בבת אחת, תברך גם ברכה אחרונה. ובזמנינו שנוהגים לישן בכסות לילה, [הנקראת פיג'מה], סתם ידים משומרות ונקיות הן, ואינה צריכה לנקותם קודם שתברך על המים. אלא שראוי להזהר שלא תגע בידיה במים, משום רוח רעה שעל ידיה. ובימי הקיץ שהחום כבד ובית הצואר של החלוק פתוח, ולפעמים נוגעת במקומות המכוסים שבגופה, וניעורה משינתה לשתות מים לצמאה, תשפשף ידיה בשמיכה או בסדין כנ"ל, ותברך ותשתה. יז)

יח. הניעורה בלילה לעשות צרכיה ודעתה לחזור לישון מיד, אם חוששת שתקום אחר שיעבור שיעור מהלך פרסה, תטול ידיה כדי לברך אשר יצר. [אך לא תברך על נטילת ידים, שהרי דעתה לחזור ולישון, ורק בקומה בבוקר תברך על הנטילה]. ואם קשה לה ליטול ידיה במים, תנקה ידיה במידי דמנקי, כדי לברך אשר יצר. ותסמוך על מה שנוטלת ידיה אחר כך בהקיצה משינתה בבוקר. יח)

יט. באמצע הלילה כאשר קמים מהשינה כדי לכסות את התינוק, או לתת לו מוצץ, וכדומה, אין חובה ליטול הידים. וכמו כן אשה הקמה באמצע הלילה להניק את בנה או בתה, מעיקר ההלכה אינה חייבת ליטול את ידיה קודם ההנקה, ומכל מקום ממדת חסידות לעשות כן. ויש הנוהגות שבכל הנקה מברכות ברכת שהכל על איזה דבר שברכתו שהכל, סמוך להנקה, ותבא עליהן ברכה. [אך יש להן ליזהר שאם אינן צמאות לשתות מים, אין להן לברך על המים]. יט)

כ. לכתחלה יש להשגיח שהילדים הקטנים יטלו את ידיהם קודם שיגעו במאכלים או במשקים, שאף בילדים יש להזהר בזה לכתחלה. ומאכלים שידוע בבירור שנגעו בהם [גדולים] קודם נטילת ידים שחרית, אם הם דברים יבשים, כגון פירות שאפשר לשוטפם במים, יש להדיחם במים ג' פעמים. ומאכלים רכים שאי אפשר לשוטפם, וכגון לחם, וכן משקים, מן הדין יש להתירם בדיעבד. וכל שכן אם נגעו בהם ילדים קטנים, שיש להקל בזה יותר לענין דיעבד. ומכל מקום המחמיר שלא לאוכלם תבוא עליו ברכה, כשאין בדבר הפסד מרובה. כ)

כא. אלו דברים שצריכים נטילת ידים במים, הקם ממטתו, היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ [לאחר שהתרחץ שם, אבל היוצא מחדר האמבטיא ולא התרחץ שם, אין צריך ליטול ידיו], והנוטל צפרניו, והחולץ מנעליו, והנוגע ברגליו, והחופף ראשו, וההולך בין המתים, ומי שנגע במת, ומי שמפלא כליו, והמשמש מטתו, והנוגע בכנה, והנוגע בגופו במקומות המכוסים. ובכל אלה אין צריך נטילה בכלי. וכן היוצא מבית הכסא מעיקר הדין אין צריך נטילה בכלי, אלא יכול ליטול מהברז ג׳ פעמים רצופים בזה אחר זה. ובכל זה דין האיש והאשה שוים בכל הנ״ל. כא)

כב. הנוטלת צפרניה אפילו לא נטלה את כולם צריכה נטילת ידים. ואפילו נוטלת צפרניה על-ידי אחרים, גם כן צריכה ליטול ידיה. וגם אם נוטלת צפרני רגליה, צריכה ליטול ידיו. [אמנם הנוטלת צפרני אחרים אינה צריכה נטילה]. ואין חילוק בין אם נוטלת צפרניה בכלי או שנוטלתן ביד, שבכל אופן צריכה ליטול ידיו. וגם אם נטלה רק חצי ציפורן צריכה ליטול ידיה. וכן הנוטלת ציפורן אחת בשיניה, אינה צריכה נטילה. כב)

כג. אחר שיוצאים מבית הקברות צריכים ליטול הידים. ואמנם יש להבהיר, שאין להרבות לבקר בבית קברות, וכל שכן נשים, מחשש שהחיצוניים ידבקו באדם המבקר שם. וכתב הגאון מוילנא: ״ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל כי שם מתדבקין בקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה״. כג)

כד. כשמושיבים ילד קטן בבית הכסא לעשות את צרכיו, חייבים בנטילה אחר צאתם מבית הכסא, ולכתחלה תטול בכלי, ג׳ פעמים בזה אחר זה, ואין צריך לסירוגין, אבל אם אין תחת ידה כלי לנטילה, אינה צריכה כלי, שכבר נתבאר שבכל יציאה מבית הכסא, גם אחר עשיית הצרכים, אין צריך נטילה בכלי. כד)

כה. הנוגעת בכלי המיוחד שהקטנים עושים בו את צרכיהם, אם הוא נקי אין צריך נטילת ידים. כה)

כו. כאשר מלבישים את הקטנים בבוקר, אם נגעו במקומות המכוסים שבילד, יש ליטול את הידים בטרם עומדים להתפלל, לברך ברכת הנהנין, ללמוד תורה או לאכול. אבל אותם מקומות הרגילים להיות גלויים אצל הילד, כמו ידיו ושוקיו, אינם נחשבים כמקומות המכוסים. כו)

כז. הנוטל ידיו אחר שעושה צרכיו, מותר ליהנות ממים אלה, כגון לשטוף בהם את הרצפה, או להשקות בהם את הגינה, וכדומה, ואין דין מים אלה כמי נטילת ידים שחרית. כז)

כח. חדר אמבטיה שאין שם בית כסא, ויש שם ברז קבוע עם קערת רחצה, מותר לכתחלה לעשות שם נטילת ידים, בין נטילה של שחרית, בין נטילה לסעודה, כי אפילו בבית המרחץ של רבים שהוא מזוהם עד שהשוו אותו חז"ל לדין בית הכסא, לענין שאסור לברך שם ולהרהר בו בדברי תורה, אף על פי כן מוכח בתלמוד (שבת מא.) ובפוסקים [האגודה פרק קמא דשבת, והמגן אברהם סוף סימן קסו, והעטרת זקנים סימן פד, והאליה רבה שם, ועוד], שאין רוח רעה שורה שם, כל שכן אמבטיה של יחיד. וקל וחומר לאמבטיות שלנו שהן נקיות מאד תמיד. ומה גם שאין חדר האמבטיה מיוחד אך ורק לרחיצה, אלא משתמשים בו כמה תשמישים אחרים, ומניחים שם דברים למשמרת כאשר תאוה נפשם, לפיכך אין עליו תורת בית מרחץ, ומותר ליטול ידים בתוכו. וכן הסכימו רוב אחרוני זמנינו. ומכל מקום לא יברך שם ברכת על נטילת ידים, אלא יצא לחוץ ואז יברך. והמחמיר ליטול ידיו תמיד במטבח וכדומה, תבוא עליו ברכה. כח)

כט. בית כסא שיש שם ברז לנטילה, אף על פי שקבוע שם סילון מים השוטפים בזרם אדיר ומנקים את האסלה היטב, מכל מקום אין להתיר לכתחלה ליטול שם ידים לסעודה ולנטילת ידים שחרית, אלא אם כן בשעת הדחק שאין לו מקום אחר לנטילת ידים. ואף על פי שיש מהאחרונים שדימו דין זה לדין בית הכסא דפרסאי, [בברכות כו. ובשלחן ערוך סימן פג סעיף ד]. וכתבו להקל בזה, אולם המעיין ישר יחזו פנימו וישפוט בצדק שיש לחלק בין הנידון של בית הכסא דפרסאי לנידון שלנו. ולכן

למעשה יש להחמיר בדבר, ורק בשעת הדחק כדאים הם האחרונים המקילים בזה לסמוך עליהם להקל כשאין מקום אחר לנטילה. ובפרט במטוס, ברכבת, וכדומה. כט)

לא. מותר לכתחלה להכניס אוכלים ומשקים לחדר אמבטיה שאין שם בית כסא, ולהצניעם שם. ל)

לא. מותר לעבור דרך חדר אמבטיה שיש בה גם בית כסא, עם אוכלים, למרפסת שהמקרר שם, מאחר שחדר האמבטיה משמש גם למעבר למרפסת שיש שם מקרר, ואינו מקום מיוחד רק למרחץ ולבית הכסא, ולכן יש להקל לעת הצורך. לא)

לב. אשה הרוחצת את ילדיה בחדר אמטביה שאין בו בית כסא, אינה צריכה ליטול ידיה בצאתה משם. וכן היוצאים מבריכת שחיה נקיה, אינם צריכים ליטול ידיהם בצאתם משם. לב)

עוד מהלכות השכמת הבוקר ותיקון חצות

לג. יש אומרים שנשים צריכות לומר פרשת הקרבנות, אך כיום לא כל הנשים נוהגות בזה, אחר שבלאו הכי אמירת הקרבנות גם אצל האנשים אינה בתורת חיוב גמור, אלא מנהג. לג)

לד. יש אומרים שאין לנשים לומר תיקון חצות, ושיש למונען מכך. ויש חולקים ואומרים שאין צריך למונען מכך, וכל אשה יראת ה׳ הרוצה לומר תיקון חצות, תבוא עליה ברכה, ואין למונעה מכך. וכן עיקר. [אך בלאו הכי במציאות רוב הנשים לא נהגו כיום בזה]. לד)

פרק ב - דין לבישת בגדים וכיסוי הראש

א. קטן שהוא בר הבנה יש להרגילו עוד מקטנותו להתלבש בצניעות. א)

ב. גם האשה טוב שתנעל בתחלה מנעל ימין, ואחר כך תנעל מנעל שמאל, ותקשור של שמאל תחלה, ואחר כך תקשור של ימין. ויש אומרים דכיון שהאשה אינה מניחה תפילין, ואף מוחין בידה שלא תניח תפילין גם אם רצונה בכך, נועלת וקושרת של ימין תחלה. ב)

ג. כשמסירים את המנעלים מהרגלים, אין להניחן הפוך, אלא תניח המנעלים על הקרקע כרגיל. ג)

ד. כתבו הפוסקים, שאיש לא יקנח עצמו ביד ימין, ואחד הטעמים הוא כיון שביד ימין הוא קושר את התפילין על ידו השמאלית. וטעם זה אינו שייך אצל נשים, כיון שאינן מניחות תפילין. ומכל מקום גם אשה נכון שתקנח ביד ימין, כיון שיש עוד טעמים לדין זה, ושאר הטעמים שייכים גם לגבי נשים. ד)

ה. יש לחנך את הילדים הקטנים [מזמן שמתחילים ללכת, ולכל הפחות מגיל שלש אחר התספורת] להרגילם שיהיה ראשם מכוסה בכיסוי ראש. ה)

ו. יש ליזהר מאד בקדושת הספרים, ומי שאינו נזהר בקדושתם, כגון שנותן גרף של רעי באותו חדר שהספרים שם, לצורך הילדים הקטנים, וריח רע מגיע בכל החדר שהספרים שם, עליו נאמר שגופו נעשה מחולל על הבריות, ועליו נאמר כי דבר ה' בזה. ונהגו לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים לאור הנר של ש"ק משום ביזוי מצוה. ואפילו ברחוק קצת אסור משום ביזוי מצוה, אחר שהאור הוא של מצוה. ו)

ז. טוב להקפיד בקטן שהגיע לחינוך שיהיה גופו נקי אחר עשיית צרכיו, ועל האשה לזרז את בניה על כך. ועל כל פנים מותר לחנך את הקטנים

לברך ולומר פסוקים ודברי תורה אף אם יודע שאינם מקנחים את עצמם יפה. ומותר גם לשבת לצידם ולקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך, ובלבד שלא יהיה שם ריח רע. ז)

ח. יכולים לסדר את המטות כפי שירצו, אך היכא דאפשר טוב לסדר המטה באופן שראשה יהיה למזרח ומרגלותיה למערב. ח)

פרק ג - דין ברכת אשר יצר

א. גם הנשים חייבות בברכת אשר יצר שנתקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה. ותברכנה מיד אחר הניגוב. וכן עליהן לחנך את הקטנים שיטלו ידיהם אחר שעשו צרכיהם, ויברכו ברכת אשר יצר. א)

ב. העושה צרכיה, בין גדולים בין קטנים, ושכחה לברך מיד ברכת "אשר יצר", אם נזכרה תוך שיעור פרסה [דהיינו שבעים ושתים דקות], תברך אשר יצר, ואם לאו לא תברך. ואם נתעוררה שוב לנקביה בתוך השיעור הנ"ל לא תברך "אשר יצר" עד לאחר שתתפנה. ב)

פרק ד - מהלכות ציצית ותפילין

א. נשים פטורות ממצות ציצית, ככל מצוות עשה שהזמן גרמא. ואף על פי שבשופר וסוכה ולולב אם רצו הנשים לקיימן רשאיות, ובלבד שלא

תברכנה על המצוה, [למנהג הספרדים ועדות המזרח], ואין בזה משום כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, מכל מקום במצות ציצית אין להן לחייב את עצמן ולהתעטף בציצית, אפילו בלי ברכה, שהדבר נראה כגאוה. ויש אומרים שיש בזה גם חשש משום לא יהיה כלי גבר על אשה, ואף על פי שהעיקר לדינא שאין בזה האיסור הנזכר, מכל מקום ראוי למונען מזה, וגם על פי הסוד הנשים לא שייכות במצוה זו. ובפרט בזמן הזה כאשר הרפורמים מנהיגים כן בקהילותיהם. א)

ב. טלית השייכת בשותפות לאיש ואשה, חייבת בציצית, ומכל מקום אין לאיש לברך על טלית כזו. ב)

ג. אשה כשרה להטיל את הציציות בכנף הטלית. ומכל מקום לכתחלה יש להחמיר שדוקא איש יטיל את חוטי הציצית בבגד הטלית, ולא אשה. ג)

ד. אם אשה טווה ושוזרת הציצית, יאמר לה: טווי ושזרי ציציות אלו לשם מצות ציצית. וגם היא תאמר "הריני טווה ושוזרת לשם מצות ציצית". ד)

ה. דבר טוב הוא שגם האשה תהיה מסייעת ביד בעלה ובניה במצות טלית קטן, ותהיה זהירה לבדוק את הטלית קטן בעת שמזמנת הבגדים לבעלה להחליפם, ותזהר שלא יקרעו החוטים בעת הכיבוס באופן הפוסל את הטלית, ושלא יהיו הציציות מסובכים זה בזה, ותקבל שכרה מן השמים שמצילה את בעלה מאיסור, שלפעמים האיש בהול ללבוש בגדיו ואינו בודק את הטלית קטן. ומכל מקום בנוסף על בדיקת אשתו יבדוק גם הוא, כי יש אומרים שאין האשה נאמנת מדין "**עד אחד הנאמן באיסורין**". ה)

ו. נכון ליזהר לכבס הטלית מפעם לפעם אם נתלכלכה, כדי שתהיה הטלית נקיה ולבנה. ובפרט דיש בזה משום זה אלי ואנוהו. ו)

ז. מותר לאשה לתת את הטלית לשפחה גויה, כדי שהיא תכבס הטלית. ואמנם יש אומרים שאין ליתן הטלית לכובס גוי שיכבסם, כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו. ולדעתם יש להתיר את קשירת הציציות קודם שתמסור הטלית לכובסת גויה. אך כבר נהגו להקל ליתן הטלית לכובסת גויה. והמחמיר בזה תבא עליו ברכה. ולכן אם אי אפשר יכול לסמוך על המתירים. [ז]

ח. נשים פטורות מלהניח תפילין, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גורם למצוה שתבוא, אחר ששבת ויום טוב אינם זמן תפילין. וגם על פי הסוד אין לנשים להניח תפילין. ונשים שרוצות להחמיר על עצמן ולהניח תפילין, יש למחות בידן, גם מפני שקשה להן לשמור על נקיות הגוף בעת הנחתן. [ח]

ט. יש ליזהר ולהחמיר לכתחלה שלא לעשות שום תיקון של הספר תורה על ידי אשה, הן לגרור הדבוקים באותיות, הן לתפור היריעות ולחברם יחד בגידין, וכדומה. ומעולם נשמע אצלינו שהנשים תתפורנה את יריעות הספר תורה. ובדיעבד אם הפרידה הדבוקים שבין אות לאות על ידי גרידה, או תפירת היריעות, הספר תורה כשר, אך אם אפשר בקלות להתיר התפירות שתפרה האשה ולחזור ולתופרם בכשרות, טוב שיעשו כן. והנכון שהאיש יתפור למטה ולמעלה ובאמצע, וגם בין לבין יתפור האיש, ואז תקרא כל המלאכה על שמו של הסופר או על כל פנים האיש. ובמקומות שנוהגים שאת היריעות האחרונות תופרים בני המשפחה שתרמו את הספר תורה, וגם הנשים רוצות לתפור, אין לעשות מחלוקת בשביל זה, והנח להן במנהגן. [ט]

י. חולה שידו הימנית משותקת לגמרי, צריך להניח תפילין או על-ידי אחרים, אפילו אם יצטרך לשלם להם איזה סך עבור טיפולם הקבוע בו. ואם אין לו מי שיניח לו תפילין אלא אשתו או בנותיו, יכול להניח תפילין על ידן, אך לכתחלה ישתדל שאיש יקשור לו תפילין. [י]

יא. אם הבעל חולה וידו הימנית בגבס באופן שאי אפשר לו להניח תפילין על זרועו השמאלית ללא סיוע מאחר, ואין איש אחר זולת אשתו נדה, מותר לה להניח לו תפילין, ותזהר מאד שלא תגע בבשרו ממש, אלא בהפסק מפה, או על ידי כפפות. יא)

יב. יש אומרים שאין הנשים חייבות במצות כתיבת ספר תורה. יב)

פרק ה - מהלכות ברכות השחר וברכות התורה

א. נשים חייבות לברך כל ברכות השחר, כמו שמבואר בתשובות הגאונים, מפני שאינן בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, חוץ מברכת "שלא עשני אשה", שבמקומה תאמרנה "ברוך שעשני כרצונו" בלי הזכרת שם ומלכות. והמורות והמדריכות של בתי הספר לבנות חייבות להזהיר את תלמידותיהן לבל תברכנה ברכת שעשני כרצונו עם הזכרת השם, שזוהי ברכה לבטלה. אולם הברכות "שלא עשני גוי", ו"שלא עשני עבד", תאמרנה גם הנשים בשם ומלכות, בנוסח: "שלא עשני גויה", "שלא עשני שפחה". וכן המנהג. א)

ב. אשה ששכחה לברך ברכות השחר, והתפללה עמידה של שחרית, לא תברך עוד ברכת אלהי נשמה. אבל יתר ברכות השחר תברך, כולל ברכות התורה, מאחר שאין האשה מברכת ברכת אהבת עולם לפני קריאת שמע. ב)

ג. אשה ששכחה לברך ברכות השחר בבוקר, יכולה לברך ברכות אלה במשך היום, ואפילו אם שקעה החמה, ובלבד שלא יהיה זה סמוך לשינת לילה, כי איך תאמר פוקח עורים בעוד שהיא עומדת לישן. ג)

ד. אשה שקמה משינתה אחר חצות לילה, ואינה חוזרת לישון, יכולה לברך אז את כל ברכות השחר וברכות התורה. ד)

ה. ביום הכפורים ובתשעה באב, יכולות הנשים לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, בבוקר, דאף על פי שגם הנשים אסורות בנעילת מנעלים של עור ביום הכפורים ובתשעה באב, והרי ברכה זו נתקנה על לבישת המנעלים (כמבואר בברכות דף ס ב) מכל מקום שייך לברך ברכה זו גם בימים אלה, שעל מנהגו של עולם היא מברכת, והברכה היא גם על שאר צרכים. ועוד שרגילים לנעול נעלים שאינם של עור, שמותרים גם בימים אלה, וגם יש נועלים נעלים של עור במוצאי יום הכפורים ובמוצאי תשעה באב עם צאת הכוכבים. וגם יש פוסקים שהעידו שכן המנהג, וידוע שבמקום מנהג אין אנו חוששין לספק ברכות, לפיכך אפשר לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכפורים. ה)

ו. אשה עיורת אין לה לברך ברכת "פוקח עורים" בברכות השחר, אך אם מברכת ברכה זו, ומתכוונת על מנהגו של עולם, יש לה על מה שתסמוך. ומכל מקום אם באה לשאול מורים לה שלא תברך ברכה זו, שספק ברכות להקל. אבל ברכת "הנותן לשכוי בינה", לכל הדעות סומא מברכת ברכה זו. ו)

ז. אשה שנתחרשה ואינה שומעת, חרש, יש אומרים שלא תברך "הנותן לשכוי בינה", שברכה זו נתקנה על שמיעת קול התרנגול, והרי היא חרשת שאינה שומעת. ויש חולקים וסוברים שכיון שהברכה היא על מנהגו של עולם, רשאית אף החרשת לברך. וכן עיקר, וגם החרשת רשאית לברך ברכה זו. ז)

ח. אשה מברכת "שלא עשני גויה", וגיורת אינה מברכת ברכה זו, ואם תרצה תברך בלא שם ומלכות. ח)

ט. ברכות השחר אין צריך לאומרם בעמידה, אלא רשאית לברך כל ברכות השחר בין עומדת בין יושבת. ט)

פרק ו - דין מאה ברכות לנשים

א. גם הנשים צריכות לברך מאה ברכות בכל יום, ואף על פי שהנשים אינן חייבות להתפלל ג' תפלות ביום, וגם אסור להן לברך ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע של שחרית וערבית, מכל מקום צריכות להשלים מאה ברכות בברכות שתברכנה על מגדנות, וכן הרי הן רשאות להתפלל גם מנחה וערבית [תפלת שמונה עשרה] ולהשלים מאה ברכות. דמאחר ומצוה זו אין לה זמן קבוע ביום, והוא חיוב המתחדש מידי יום ביומו, אין שום סיבה לפטור את הנשים מחיוב זה, שלא נפטרו הנשים אלא ממצוות שהזמן גרמא. [מלבד ברכות השחר וברכות התורה שנשים חייבות בהן, וכן תפלה אחת ביום]. ויש אומרים שאם הנשים אומרות דברי שבח להשי"ת, בדיעבד יוצאות בזה ידי חובת מאה ברכות בכל יום, וכגון שאומרות אין כאלהינו וכו', [אף שאינן חייבות לומר זאת], או שעונות אמן אחר הברכות ששומעות, וכיוצא. א)

פרק ז - דין ברכות התורה לנשים

א. גם הנשים מברכות ברכות התורה בכל יום, שהרי יש בברכות התורה גם שבח להבורא יתב', [אשר בחר בנו] על אשר הבדילנו מאומות העולם על ידי מתן תורה, וגם הנשים שייכות בשבח זה. ועוד, מפני שאומרות פרשת הקרבנות בכל יום, וגם אשה שאינה אומרת פרשת הקרבנות, מברכת ברכות התורה, מפני שהנשים צריכות ללמוד הדינים וההלכות השייכות להן, כגון הלכות תפלה וברכות ושבת, והלכות נדה וחלה ושאר הלכות איסור והיתר. וגם מקיימות מצוות שהן חייבות בהן, כמו חלה, ונוסח ברכת על דברי תורה כולל על חיוב עשיית המצוות. א)

ב. נשים שנסתפקו אם בירכו ברכות התורה, לכל הדעות אינן צריכות לחזור ולברך ברכות התורה כלל. ב)

ג. נשים אינן יכולות להוציא את האנשים ידי חובת ברכות התורה. ג)

ד. יכולות הנשים לברך ברכות התורה בין כשהן עומדות, בין כשהן יושבות, ואין צריך להקפיד לברך ברכות התורה מעומד. ובלבד שהחדר שבו הן מברכות ברכות התורה יהיה נקי ולא יהיה בו ריח רע. וראוי לקבוע מקום מיוחד באחת מפינות הבית, כדי שהאשה תתפלל ותברך שם ברכות השחר בקביעות. ד)

ה. אשה שבירכה ברכות התורה בבוקר, נכון שתאמר מיד לאחר הברכות פסוקי ברכת כהנים, אף על פי שאינה חייבת בלימוד תורה. ויש מי שאומר שאם ברצונה במשך היום ללמוד איזה הלכות או פרשת השבוע וכדומה, צריכה לחזור ולברך ברכות התורה, כל שהפסיקה בין ברכות התורה שבירכה לבוקר לדברים אחרים. [ושונה דין זה מברכות התורה לאנשים, דבאנשים אינם צריכים לחזור ולברך ברכות התורה לאחר שעשו הפסק, כיון שהחיוב של האנשים ללמוד תורה הוא לכל היום]. ולמעשה אין נוהגים כן. ה)

ו. נשים האומרות פסוקי ותתפלל חנה, נכון שתברכנה קודם ברכות התורה. [אלא שבלאו הכי אין הנשים חייבות לומר פסוקי ותתפלל חנה]. וכן נשים הקמות בחודש אלול באשמורת הבוקר לאמירת סליחות [אף שאינן חייבות בזה כלל],

צריכות לברך קודם ברכות השחר וברכות התורה, ואחר כך תאמרנה הסליחות. ו)

ז. אשה שהיתה ניעורה כל הלילה, כשיגיע עמוד השחר תברך ברכות השחר, וברכות התורה, חוץ מברכת על נטילת ידים. ותטול ידיה בלי ברכה. ובאופן כזה אינה יכולה לברך ברכות התורה אחר חצות לילה. ז)

ח. אשה ששכחה לברך ברכות השחר, והתפללה תפלת שמונה עשרה של שחרית, לא תברך עוד ברכת אלהי נשמה, שמאחר ובירכה ברכת מחיה המתים בתפלה, יצאה ידי חובת ברכת המחזיר נשמות לפגרים מתים. שהוא מאותו הענין. אבל שאר ברכות השחר, כולל ברכות התורה, תברך. [שהרי לדידן אין הנשים מברכות ברכת אהבת עולם, וממילא לא יצאו ידי חובתן בברכת אהבת עולם]. ויכולות לברך ברכות השחר וברכות התורה כל היום כולו. ח)

פרק ח - מהלכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע

א. יש להורות לנשים הספרדיות שלא תברכנה ברכת ברוך שאמר וישתבח, אלא אם תרצנה להחמיר על עצמן לאומרם, לא יברכו ברכות ברוך שאמר וישתבח בשם ומלכות, אלא תאמרנה הברכות ללא שם ומלכות, או שידלגו פסוקי דזמרה. ואף על פי שיש מרבני זמנינו האומרים שבברכות השבח רשאות הנשים לברך, מכל מקום יש חולקים, וכלל גדול הוא ספק ברכות להקל. אך הנשים של עדות האשכנזים הרוצות לברך ברוך שאמר וישתבח על פסוקי דזמרה רשאות, שיש להן על מה שיסמוכו. [וראה להלן לגבי ברכות קריאת שמע]. א)

ב. על פי האמור כיון שנשים פטורות מברכות קריאת שמע ערבית ושחרית, אינן רשאות לברך ברכות קריאת שמע בשם ומלכות, שיש בזה חשש איסור ברכה לבטלה. [לדעת הרמב"ם וסיעתו מרבותינו הראשונים, שסוברים שאסור לנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא שמקיימות אותן. וכן דעת מרן השלחן ערוך, וספק ברכות להקל]. ולכן יש להעיר למורות של בית הספר החרדי בית יעקב, שילמדו את הבנות הספרדיות המתחנכות אצלם, שלא תברכנה ברכות קריאת שמע בשם ומלכות. והוא הדין בברכות של פסוקי דזמרה, ברוך שאמר וישתבח, שלא יברכו אותן בשם ומלכות. ב)

ג. השומע ברכות פסוקי דזמרה או ברכות קריאת שמע מפי אשה הנוהגת לברך ברכות אלו, יענה אמן אחר הברכות, ואין לחוש בזה לאמן יתומה, אחר שלגבי עניית אמן יש לסמוך על ספק ספיקא. ג)

ד. נשים פטורות ממצות קריאת שמע, מפני שיש זמן קבוע לקריאת שמע, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ומכל מקום ראוי להן להחמיר על עצמן ולקרוא קריאת שמע כדי לקבל עליהן עול מלכות שמים ועול מצוות. ואמנם מברכות קריאת שמע הנשים פטורות, ואינן רשאות לברך ברכות קריאת שמע בשם ומלכות. ד)

ה. גם האשה צריכה לסיים אחר קריאת שמע בתיבות "ה' אלהיכם אמת". וטוב שתאמר קודם הקריאת שמע גם "אל מלך נאמן". ה)

ו. מותר לאשה לקרוא קריאת שמע ולברך נגד טפח מגולה של אשה חבירתה אף על פי שדרכה לכסותו. וכן נגד טפח מגולה בבשרה שלה. שאין דין "טפח באשה ערוה" נוהג בנשים בינן לבין עצמן, כשם שאין איסור לאיש לקרוא קריאת שמע ולברך נגד טפח מגולה של חבירו. ו)

ז. מותר לנשים לשמוע קול שירה וזמרה של איש, וכן המנהג פשוט שהנשים באות לעזרת נשים שבבית הכנסת ושומעות אל הרנה ואל התפלה מפי חזנים ומשוררים בנעימות קול. וכן הלכה. ז)

ח. אין לבת לומר קדיש על אביה או אמה, אפילו אם הוריה כתבו כן בצוואה, ואפילו אם עושים לימוד בבית עם עשרה אנשים מבני משפחתה. ח)

ט. נשים גם בזמן שאינן טהורות, חייבות להתפלל ולברך כל הברכות שמחוייבות בהן, וכן רשאות ללמוד תורה עם הזכרת ה'. ואסור להן להמנע מתפלה ומכל הברכות בגלל טומאתן, ואפילו אם נהגו להחמיר בכך, עליהן לבטל מנהגן (אף בלי התרה כלל). שאין דברי קדושה מקבלים טומאה. ט)

י. יש נשים שנוהגות להחמיר על עצמן שלא להכנס לבית הכנסת בימי טומאתן, או למקום הכותל המערבי, וכן מקפידות שלא להסתכל בספר תורה בעת שמגביהים אותו ומראים אותו לקהל, וכל זה הוא מצד חומרא וחסידות, משום כבוד לקדושת בית הכנסת והתורה. אבל מעיקר הדין הכל מותר להן. אלא שרשאות להחמיר על עצמן בזה. והנשים הספרדיות ברובן נהגו להקל כפי עיקר הדין, ולא קיבלו עליהן חומרא זו, ובודאי שיש להן על מה שיסמוכו. ובימים נוראים שנשים רבות מתאספות ובאות לבית הכנסת, אין מנהג להחמיר כלל, כי עלבון גדול הוא להן, נכנסות לעזרת נשים והן ישארו בחוץ. י)

יא. הדבר ברור מאד שאסור להורים להלביש את בנותיהן בבגדי פריצות, כגון שמלה בלי שרוולים, או שמלה קצרה, ויש להקפיד בזה בפרט בבנות בגיל שבע או שמונה, שהרי צריך לחנכן שיתנהגו בצניעות, ומכל שכן שאין נכון כלל להביאן כך לבית הכנסת שעלול הדבר לבוא לידי מכשול. ואם כבר באו לבית הכנסת בלבוש כזה, טוב לשלוח אותן לעזרת נשים. [ומכל מקום מן הדין יש מקום להקל לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדן, שכיון שקטנות הן ורגילות בכך, לא שייך בהן הרהור כל כך. ואין בהן דין טפח באשה ערוה. ומכל מקום נכון להחמיר לעצום עיניו או להפוך פניו לצד אחר]. יא)

יב. נשים צנועות דרכן לכסות דדיהן במטפחת בעת ההנקה, אלא אם כן אין שם שום אחד מבני הבית. ואשה המניקה את בנה, ודדיה מגולות,

אסור לבעלה לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה, אלא יעצום עינים או להסב פניו לצד אחר. יב)

יג. אב המבקש מבנו שיבוא לנישואי אחיו, והחתונה מתקיימת בתערובת אנשים ונשים יחדיו, ואף יושבים בבגדי פריצות וכדר, ואין המשפחה מוכנה לעשות מחיצה, אין הבן צריך להשתתף בחתונה, ויסתפק בזה שיגיע לחופה בלבד. והדבר ברור שאם יש שם ריקודי תערובת חייב לעזוב את המקום מיד אחר החופה, ופעמים שעליו להמנע מלהגיע בכלל לחופה, כדי למנוע חילול ה' שיראו יהודי ירא שמים נמצא במקום כזה. ויעשה שאלת חכם שידון בכל מקרה לגופו. [ילקוט יוסף הל' פסד"ז וק"ש עמ' תרעג].

פרק ט - חיוב נשים בתפלה, ודיני תפלה

א. כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א) : מצות עשה להתפלל בכל יום וכו', ואין מנין התפלות מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה "לפיכך נשים ועבדים חייבים בתפלה, לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא". ע"כ. ומכל מקום אין הנשים חייבות מן הדין להתפלל שלש תפלות, אלא חייבות רק בתפלה אחת בכל יום. ומה טוב שיתפללו תפלת שחרית, שאחר שיברכו ברכות השחר, [חוץ מברכת שעשני כרצונו, שיאמרוה בלי שם ומלכות], וברכות התורה, יאמרו פסוק ראשון של קריאת שמע, כדי לקבל עליהן עול מלכות שמים, ולאחר מכן יתפללו תפלת שמונה עשרה. ואם היו עסוקות וטרודות בבוקר בצרכי הבית עד שעבר זמן תפלת שחרית, יתפללו תפלת שמונה עשרה במנחה, או בערבית. ואם ירצו הנשים להתפלל בכל יום שלש תפלות, ערבית שחרית ומנחה, כענין שנאמר (תהלים נה, יח) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, תבוא עליהן ברכה,

ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה, הואיל ותפלה בקשת רחמים היא. ועל כגון זה אמרו (בברכות כא.) : והלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. [ונשים בנות אשכנז נוהגות להתפלל שחרית ומנחה]. א)

ב. מנהג רוב הנשים האשכנזיות להתפלל רק שחרית ומנחה, שלא קיבלו עליהן להתפלל ערבית. ב)

ג. מאחר ונשים חייבות בתפלה, לכן התקינו בכל בית כנסת יציע מיוחד לנשים [עזרת נשים], ואמנם אין הנשים חייבות בתפלה בצבור, שהרי אינן מצטרפות למנין, מכל מקום יש להן שכר על מה שעונות אמן אחר השליח צבור, או אחר האומר קדיש, ושומעות קריאת התורה. ואמנם אם הליכתה לבית הכנסת גורמת שלא תוכל לדאוג לצרכי בעלה והילדים, עדיף שתתפלל בביתה, ולא תלך לבית הכנסת, אחר שהיא מחוייבת לבשל ולכבס ולדאוג לצרכי בעלה וילדיה, ואילו בתפלה בצבור אינה מחוייבת כלל. [זולת בפרשת זכור שנכון מאד שהנשים תלכנה לבית הכנסת לשמוע קריאת הפרשה]. ג)

ד. נשים פטורות מתפלת המוספין של ראשי חדשים שבתות וימים טובים, לפי שתפלת מוסף אינה בקשת רחמים, אלא באה במקום קרבן מוסף, וכמו שנאמר ונשלמה פרים שפתינו. (תוספות ברכות כו.). והרי היא ככל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. וטוב שישמעו התפלה מפי שליח צבור. ומכל מקום אם מתפללות מוסף, אין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו. ויש מי שאומר שעל כל פנים חייבות להתפלל מוסף של ראש השנה ויום הכפורים, משום דרחמי נינהו, וכן חייבות בתפלת נעילה של יום הכפורים, שמרבים בה בבקשת רחמים ותחנונים. [ואמנם אם לא התפללה נעילה, אין לה להתפלל ערבית שתים, שאין תשלומין לנעילה]. ד)

ה. אשה שהתפללה שחרית בראש חודש, ושכחה לומר "יעלה ויבא", דינה כדין איש שטעה בתפלתו, ואם נזכרה אחר שחתמה המחזיר שכינתו לציון, תאמר שם יעלה ויבא, ותמשיך ואתה ברחמיך וכו', ואם נזכרה שלא אמרה יעלה ויבא אחר שאמרה תיבת ואתה [ברחמיך הרבים], חוזרת לרצה. וכן הדין אם נזכרה באמצע מודים או שים שלום, או אפילו

באמצע אלהי נצור, שחוזרת לברכת רצה לומר יעלה ויבא. ואם סיימה תפלתה חוזרת לראש התפלה. ומכל מקום על הצד היותר טוב, נכון שתאמר קודם שתחזור ותתפלל: "אם אני חייבת לחזור ולהתפלל, הריני מתפללת לשם חובה, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה". ה)

ו. אשה שהתפללה שחרית בראש חודש, ואמרה "יעלה ויבא", ואחר כך בתפלת המנחה שכחה לומר "יעלה ויבא", אף על פי שלא היתה חייבת מן הדין להתפלל מנחה, מכל מקום כיון שקיבלה עליה עתה להתפלל, והביאה עצמה לידי חיוב התפלה של מנחה, חייבת להתפלל כתיקון חכמים, ולכן כשטעתה ולא הזכירה של ראש חודש, דינה כדין איש שטעה בתפלתו, וכפי האמור בסעיף הקודם. ו)

ז. והוא הדין לאשה שאמרה בעשרת ימי תשובה "האל הקדוש" במקום "המלך הקדוש", שדינה כדין איש שטעה בתפלתו, שאם נזכרה בתוך כדי דיבור [שהוא שיעור זמן שאומרים בו שלום עליך רבי], תתקן מיד ותאמר המלך הקדוש. ותמשיך בתפלתה. ואם התחילה בברכת אתה חונן, אף שאמרה רק תיבת אתה, וכן אם שהתה יותר מכדי דיבור, חוזרת לראש התפלה. וכן הדין באשה שטעתה וחתמה בעשרת ימי תשובה "מלך אוהב צדקה ומשפט" במקום "המלך המשפט", או אפילו נסתפקה היאך חתמה, אם נזכרה בתוך כדי דיבור, תתקן מיד ותאמר המלך המשפט, אבל אם נזכרה לאחר זמן כדי דיבור, תחזור לברכת השיבה. וכך תנהג אם נזכרה בברכות שלאחר מכן. ואם סיימה תפלתה באמירת יהיו לרצון אמרי פי השני, תחזור לראש התפלה, ותתנה ותאמר: אם אני חייבת לחזור תהיה תפלתי זו לחובה, ואם לאו תהיה לנדבה. ז)

ח. אשה שטעתה בברכת השנים ולא שאלה טל ומטר, בין בשחרית-ובין בשאר תפלותיה, דינה כדין איש שטעה ולא שאל טל ומטר, ואם נזכרה בסיום ברכת השנים, לפני שתזכיר "השם", חוזרת ואומרת ותן טל ומטר לברכה וכו', ומסיימת על הסדר. ואם לא נזכרה עד שחתמה ברוך אתה ה' מברך השנים, לפני שתתחיל ברכת תקע בשופר, תאמר שם בין ברכה לברכה "ותן טל ומטר לברכה", ותמשיך ברכת תקע בשופר וכו'. ואם לא

נזכרה עד שהתחילה תקע בשופר גדול, תמשיך בתפלתה עד ברכת שמע קולינו, ולפני שתאמר "כי אתה שומע תפלת כל פה", תאמר שם: "ותן טל ומטר לברכה". ואם שכחה לשאול גם בברכת שמע קולינו, וחתמה "ברוך אתה ה'", ומיד נזכרה, תאמר "למדני חקיך", וחוזרת ושואלת טל ומטר, ומסיימת שנית "כי אתה שומע תפלת כל פה" וכו'. ואם חתמה שומע תפלה, ואחר כך נזכרה שלא שאלה טל ומטר, תאמר שם קודם ברכת רצה, "ותן טל ומטר לברכה". ואם אמרה תיבת רצה, חוזרת ל"ברך עלינו", וממשיכה תקע בשופר ויתר הברכות על הסדר. וכן הדין אם נזכרה באמצע מודים, או באמצע אלהי נצור, שחוזרת לברך עלינו. אבל אם סיימה פסוק יהיו לרצון האחרון, אף על פי שעדיין לא פסעה ג' פסיעות לאחוריה, חוזרת לראש התפלה. ח)

ט. אשה שרגילה להתפלל בכל יום שלש תפלות, והיה לה איזה אונס ולא התפללה תפלה אחת, יש לה תשלומין בתפלה הסמוכה, כדין האיש, אף על פי שמעיקר הדין אינה חייבת להתפלל בכל יום אלא תפלה אחת בלבד. ולכן אם נאנסה ולא התפללה שחרית, יכולה להתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם מנחה, והשניה לשם שחרית. ואם התכוונה להיפך, לא יצאה ידי חובת תשלומין, וצריכה לחזור ולהתפלל שנית תשלומי שחרית. ונכון שתאמר שהיא חוזרת להתפלל בתנאי של נדבה, שאם היא צריכה להתפלל תשלומין הרי זו תפלת תשלומין, ואם אינה צריכה להתפלל תשלומין הרי זו תהיה תפלת נדבה. ט)

י. נשים חייבות בתפלה גם בזמן שאינן טהורות, וחייבות לברך כל הברכות כולן גם בזמן זה. ורשאיות ללמוד תורה עם הזכרת שם ה', ואסור להם להמנע מתפלה ושאר ברכות בגלל טומאתן. ואפילו אם נהגו מים רבים להחמיר שלא להתפלל ולברך בימי טומאתן, עליהן לבטל מנהגן, אף בלי התרה כלל, ולהתפלל ולברך את כל הברכות כולן. י)

יא. מותר לאשה לסדר את המטות קודם שהתפללה שחרית, שאין זה בכלל עשיית צרכיו של אדם קודם שחרית, דזה שייך לעניני דרך ארץ,

ואינה מלאכה. וכן יכולה האשה לחנך את ילדיה שהגיעו לחינוך לסדר את מטותיהם קודם תפלת שחרית. יא)

יב. אף על פי שאסור להתעסק בצרכיו קודם התפלה, מכל מקום טיפול בילדים וכיבוד אב ואם, וחינוך הילדים, חשיבי כצורך מצוה. ולעסוק בצרכי מצוה מותר קודם התפלה. וכמו שכתב הפרי חדש. יב)

יג. מצוה להביא ילדים קטנים שהגיעו לחינוך לבית הכנסת, להתפלל עם הצבור, ולזרזם להקשיב ולענות דברים שבקדושה ואמן, ולחנכם לעמוד באימה וביראה, ולהזהר בקדושת המקום כראוי. והוא הדין לבנות שהגיעו לחינוך שנכון לחנכן ולהביאן לעזרת נשים, ולהתפלל. [תנא דבי אליהו]. ובפרט לענין מקרא מגילה דמנהג טוב להביא את הילדים לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה. ומיהו כל זה בקטנים שאינם מבלבלים את תפלת הצבור, אבל אם הם קטנים ביותר המפריעים לצבור להתפלל, אין להביאם לבית הכנסת. ועדיף להתפלל יחיד, מאשר להביא עמו ילדים קטנים לבית הכנסת, שיפריעו לצבור להתרכז בתפלתם. יג)

יד. מותר לתת לקטן שלא הגיע לי״ג שנה עוגה וחלב קודם צאתו לבית הכנסת להתפלל תפלת שחרית, בין בחול בין בשבת. יד)

טו. נכון שההורים ישגיחו על ילדיהם שהגיעו לחינוך שיתפללו את כל סדר התפלה, כולל ברכות השחר וברכות התורה, פרשת העקידה, הקרבנות, פסוקי דזמרה וכו׳. וישגיחו שלא ידלגו בתפלה, כי חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. טו)

טז. צריך אדם לחנך את בנותיו שתתפללנה בכל יום תפלה אחת, ונכון שתהיה זו תפלת שחרית עם ברכות השחר וברכות התורה. וכבר ביארנו לעיל שאין לנשים לברך ברכות קריאת שמע, ולכן על האב לחנך את בנותיו שלא תברכנה ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע של בוקר וערב, אלא תאמרנה קריאת שמע ותפלת העמידה בלבד. ואם תרצנה תאמרנה ברוך שאמר וישתבח וברכות ק״ש בלי שם ומלכות. טז)

יז. אשה שהיתה עומדת בתפלת שמונה עשרה, ותינוק הטיל מים בסמוך אליה, צריכה להלך לפניה ד׳ אמות, או לצדדים, או לצאת מהחדר, ולגמור התפלה. ואם המתינה ושהתה כדי לגמור את כל התפלה, חוזרת לראש התפלה. ואין הבדל בין אם המתינה בשתיקה או שהפסיקה בדיבור, כל ששהתה כדי לגמור את כל השמונה עשרה חוזרת לראש. יז)

יח. תינוק או ילד המפריעים לאשה באמצע תפלת שמונה עשרה, ואין הרמיזה מועילה להם לשתוק, ואינה יכול להתרחק מהם, מותר לה לגשת אליהם ולהשתיקם, באין אומר ודברים. יח)

יט. יש אומרים שאף שאין האשה מצטרפת למנין, מכל מקום יש לה מצוה להשתדל להתפלל במנין. אך אם הליכתה לבית הכנסת גורמת לדיבורים והפרעות במהלך התפלה בבית הכנסת, וכיו״ב, על האשה להמנע מללכת לבית הכנסת במשך כל ימות השנה. וכן אם על ידי הליכתה לבית הכנסת הדבר גורם הפרעה לצרכי הבית לבעלה, או לילדיה, עדיף שלא תתפלל בבית הכנסת, ותבשל לבעלה, ותטפל בילדיה. וכל שכן שאין לאשה להזניח את בני ביתה ולנסוע מידי פעם לקברות צדיקים, שיש לאשה שיעבודים כלפי בעלה, ואם אינו מוחל אינה רשאית לבטל מעצמה שיעבודים אלה. יט)

כ. מותר לאשה חולה, או שאר אונס, להתפלל עם בגד שינה, ובלבד שזרועותיה יהיו מכוסות. אבל בלא אונס כנז׳ אין ראוי להתפלל עם בגד שינה, וכן רצוי שלא תתפללנה עם הסינר שעוסקות בו בניקוי הבית, ויקיימו בעצמן הכון לקראת אלהיך ישראל. כ)

כא. חולָה מותר לה להתפלל לכתחלה עם נעלי בית לרגליה, ואין צריך שתנעל את מנעליו קודם התפלה. כא)

כב. לכתחלה אין ראוי להתפלל תפלת שמונה עשרה כשהאשה יחפה, אלא יש לנעול את המנעלים קודם התפלה, אך אם הדבר קשה לה מאיזה

אונס, רשאית להתפלל עם נעלי בית. וכן בתשעה באב וביום הכפורים מותר להתפלל עם נעלי בית [שאינם עשויים מעור]. כב)

כג. נערות רווקות שהולכות בלי כיסוי ראש אף ברשות הרבים, ונוהגות להתפלל ולברך בלי כיסוי ראש, וכן מנהגן גם בבית הספר החרדי ״בית יעקב״, אף על פי שאין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו, מכל מקום לכתחלה יש להורות להן לכסות ראשן בעת שמברכות ומתפללות, ובעת שלומדות תנ״ך בהזכרת שם ה׳. ולכן חובה קדושה על ראשי ומנהלי בית הספר בית יעקב ושאר בתי הספר החרדים לדבר ה׳, לעמוד על המשמר ולהורות לתלמידות לכסות את ראשן בעת שמברכות ומתפללות ולומדות תנ״ך. ובמיוחד יש להקפיד על כך בשעת תפלת שמונה עשרה, ודברי חכמים בנחת נשמעים, כדי שימצאו אוזן קשבת לדבריהם. וישאו ברכה מאת ה׳. אך אין למחות ביד המקילות בזה, שיש להן על מה שיסמוכו. ועל כל פנים נשים נשואות שחייבות לכסות ראשן כשיוצאות לרשות הרבים, אסור להן לברך ולהתפלל בביתן בלי כיסוי הראש. וגם בשעה שקוראות בתנ״ך וכיוצא בזה, צריכות לכסות ראשן. ועליהן תבוא ברכת טוב. כג)

כד. אשה נשואה חייבת מצד הדין לכסות את ראשה בעת הברכות והתפלה, אף אם היא מתפללת בביתה. וכן בשעה שלומדת תנ״ך וכיוצא בזה, צריכה לכסות את ראשה. כד)

כה. אם הוצרכה לפנות לצרכיה, לכתחלה לא תתפלל תפלת שמונה עשרה עד שתתפנה, אף שיכולה להעמיד עצמה שיעור שעה ורבע. ואם עברה והתפללה והיתה צריכה לגדולים, אם משערת שהיתה יכולה להעמיד עצמה עד שיעור שבעים ושתים דקות, יצאה בדיעבד, ואינה חוזרת להתפלל. אבל אם משערת שלא היתה יכולה להעמיד עצמה עד כשיעור זה, חוזרת ומתפללת. ואם הוצרכה לנקביה קטנים והתפללה תפלתה תפלה, אפילו אם לא היתה יכול להעמיד עצמה שיעור פרסה, ואינה צריכה לחזור ולהתפלל. ואם תרצה רשאית לחזור ולהתפלל בתנאי

של נדבה. אבל לכתחלה אפילו יכולה להעמיד עצמה שיעור פרסה, כיון שמרגישה שהיא נצרכת לנקביה לא תתפלל. כה)

כו. הנשים צריכות לדעת פירוש המלים בתפלת שמונה עשרה, שגם הן חייבות לכוין בתפלת שמונה עשרה. ולכתחלה צריכות לכוין פירוש המלים בכל הברכות, אך אם אינה יכולה להתרכז ולכוין בכל הברכות, תכוין לכל הפחות בברכה ראשונה, שהיא ברכת אבות. ואם כבר הזכירה שם ה' בברכת מגן אברהם, תתן בדעתה לכוין בברכת מודים. כו)

כז. האשה צריכה להתפלל ולבטא את המלים שבתפלה, ולא תתפלל בהרהור הלב, ואסור לה להגביה את קולה בתפלה. ואם אינה יכולה לכוין כשהיא מתפללת בלחש, מותר לה להגביה מעט את קולה. במה דברים אמורים כשהיא מתפללת ביחידות, אבל אם היא באה לעזרת נשים להתפלל עם הצבור, אף שאינה חייבת בכך, אין לה להגביה את קולה בתפלה, כדי שלא תפריע לאחרים בתפלה. כז)

כח. בחוץ לארץ שאין הכל מבינים לשון הקודש, אף על פי כן על האשה להתפלל בלשון הקודש, כנוסח שתקנו חז"ל. ומצוה להדפיס שם סידורי תפלה, באופן שעמוד אחד יהיה בלשון הקודש, ובמקביל לעומתו פירוש המלים עצמן בלע"ז, כדי שהכל יבינו פירוש התפלה כשמתפללים בלשון הקודש. ויש שהדפיסו סידורי תפלה באופן שעמוד אחד בלשון הקודש, ובמקביל לעומתו המלים עצמן בלשון הקודש באותיות לטיניות (בגופן שלהן), כדי שיוכלו אלה שאינם יודעים לקרוא בכתב שלנו להתפלל גם כן בלשון הקודש. ואף על פי שבאותיות הלטיניות חסרות כמה מהברות לשון הקודש, כגון אות ע', או אות ח', וכיוצא בהן שאינן באותיות שלהן, מכל מקום עדיף לעשות כן ממה שימנעו לגמרי מלהתפלל. ורחמנא לבא בעי. כח)

כט. אין לעבור גם כנגד אשה המתפללת שמונה עשרה. כט)

ל. באמצע התפלה אסור לה להפסיק לענות שלום, אפילו אם אביה או בעל שאלו בשלומה, לא תשיב להם. וכן אם מתפללת בעזרת נשים ושומעת קדיש או קדושה, והיא באמצע שמונה עשרה, לא תפסיק לענות. ורק במקום חשש סכנה מותר לה להפסיק וללכת מאותו מקום. ואם יש צורך מותר לה גם לדבר. (ל)

לא. אין להשתחוות בתפלה במקום שלא תיקנו חכמים, והברכות שמתשחוים בהם הם: ברכת אבות תחלה וסוף, וברכת מודים תחלה וסוף. אבל בשאר ברכות לא תשתחוה לא בתחלתן ולא בסופן, ואשה הרוצה להתפלל בהכנעה והשתחויה, ולכרוע באמצע הברכה, רשאית. (לא)

לב. קודם שתפסע לאחריה שלש פסיעות בעושה שלום, צריכה לכרוע ולהשתחוות עד שיתפקקו כל י"ח חוליות שבשדרה. וכשפוסעת ג' פסיעות לאחריה, בעודה כורעת תעקור רגל שמאל תחלה, ומניחה באופן שהגודל של רגל שמאל יהיה בצד העקב של רגל ימין, ואחר כך עוקרת רגל ימין ומניחה באופן שהגודל של רגל ימין יהיה בצד העקב של רגל שמאל, ושוב עוקרת רגל שמאל ומשוה אותה לרגל ימין, באופן שיהיו מכוונות יחדיו, כמו שהיו בתפלה. ואשה המוסיפה על שלש פסיעות אלה, הוי גאוה. ולאחר שפסעה ג' פסיעות, בעודה כורעת, קודם שתזקוף תאמר: עושה שלום במרומיו, והופכת פניה תחלה לצד שמאלה [שהוא צד ימין של השכינה], וכשתאמר הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו תהפוך פניה לצד ימינה, ואחר כך תשתחוה לפניה, כעבד הנפטר מרבו, ותסיים: ועל כל עמו ישראל וכו'. ותזקוף. ואפילו כשמתפללת ביחידות תסיים ואמרו אמן. (לב)

לג. אין האשה חייבת לומר וידוי ונפילת אפים אחד תפלת שמונה עשרה, וכן אינה חייבת לומר אשרי יושבי ביתך, ובא לציון, ושאר התפלה, אלא יכולה לסיים התפלה מיד לאחר העמידה. ומכל מקום ממדת חסידות היכא דאפשר טוב ונכון שתאמר גם את הוידוי, וכל יתר התפלה. אלא שאם היא מתפללת בביתה, ולא בעזרת נשים עם הצבור, תזהר לומר את הי"ג מדות במנגינה, בניגון של קריאת התורה. ואם אינה

יודעת ניגון זה, עדיף שלא תאמר הי״ג מדות. וכן ראוי לה לאשה לומר בסיום תפלתה ״עלינו לשבחי״, אף שאין לה חיוב לאומרו. לג)

לד. אם כלה נמצאת בעזרת נשים, ואין החתן בבית הכנסת, אין הכלה פוטרת את הקהל לומר וידוי ונפילת אפים. לד)

לה. אין לנשים לארגן מנין לנשים בפני עצמן, ולומר דברים שבקדושה, כגון י״ג מדות, קדושה, וחזרה, ואסור לעשות כן, שאין אומרים דברים שבקדושה אלא בעשרה אנשים, ולא בעשר נשים. לה)

לו. אין הנשים חייבות לבוא לבית הכנסת לשמיעת קריאת התורה, ומכל מקום יש נוהגות ממדת חסידות לבוא לבית הכנסת בימי שני וחמישי ובשבתות וימים טובים, כדי לשמוע קריאת התורה בצבור.ואם יש דיבורים בעזרת נשים, והנשים שם גורמות להפרעה למהלך התפלה, אין לנשים לבוא לעזרת נשים, ותתפללנה בביתן. לו)

לז. נשים הרוצות לחוש לדעת הפוסקים המחייבים את הנשים בשמיעת פרשת זכור בשבת זכור, ראוי ונכון שיבואו לשמוע את הקריאה בעת שקוראים הפרשה בצבור, ובברכות. ולכתחלה אין להנהיג להוציא ספר תורה במיוחד עבור הנשים לקרוא להן [בלי ברכה] פרשת זכור. אולם באופן שאין לנשים שום אפשרות לבוא ולשמוע קריאת פרשת זכור בעת שהצבור קוראים פרשה זו, רשאים להוציא להן ספר תורה במיוחד לצורך כן, ולקרוא להן פרשת זכור בלי ברכה. [אך עדיף שיעשו כן בעשרה גדולים, בעת קריאת התורה בצבור, ורק היכא דאי אפשר להן לבוא לבית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין ינהגו כאמור, כדי לזכות גם את הנשים בקריאת פרשת זכור]. לז)

לח. בשעה שמגביהים את הספר תורה להראות הכתב לעם, מצוה גם על הנשים לראות הכתב, ולעמוד ולומר וזאת התורה וכו׳. וגם נשים שאינן טהורות מותר להן להסתכל בספר תורה. אולם יש להזהיר את הנשים שלא תכנסנה לפתח בית הכנסת כדי לראות הכתב. לח)

לט. אשה פטורה מלומר בכל שבת שנים מקרא ואחד תרגום. לט)

מ. האשה פטורה מקריאת ההלל בראשי חדשים ובמועדי השנה [חוץ מליל א' של פסח שאומרות הלל עם ברכה]. ואשה הרוצה לומר ההלל בראש חודש ובמועדי השנה, רשאית לומר ההלל, אבל לדידן אין לה לברך על אמירת ההלל. מ)

מא. הנשים מוזהרות ועומדות שבכל הליכתן חייבות ללבוש בגדי צניעות, כל שכן שמוזהרות בלכתן אל הכותל המערבי, לבל יכנסו בבגדים ללא שרוולים, או במחשוף, לא תהא כזאת בישראל. ולמוכיחים ינעם ותע"ב. וחובה קדושה מוטלת על האחראים על קדושת המקום לעשות מחיצה בין גברים לנשים. מא)

מב. בית כנסת שעזרת הנשים שלו אינה בנויה במישור על רצפת בית הכנסת, אלא הולכת ועולה כמדרגות, יש להקפיד להגביה את המחיצה של העזרת נשים, עד לגובה שכל המתפללים לא יראו את הנשים שבעזרת הנשים. מב)

פרק י - מהלכות נטילת ידים לסעודה

א. גם הנשים חייבות בנטילת ידים לסעודה, ועל כן צריך כל אדם להיות בקי בהלכות נטילת ידים, וללמד את בני ביתו דיני נטילת ידים, וישגיח שיטלו ידיהם כהלכה. וכן יחנך את בניו ובנותיו הקטנים לנטילה בברכה. א)

ב. האוכלת פת, אם בדעתה לאכול שיעור כזית פת [27 גרם], צריכה ליטול ידיה בלא ברכה, אבל אם דעתה לאכול פת כשיעור כביצה שהוא כ-54 גרם, צריכה ליטול ידיה בברכה. והאוכלת פת פחות מכזית, יכולה להקל אף לכתחלה שלא ליטול ידיה, ומכל מקום טוב להחמיר שלא לנהוג כן. ב)

ג. צריכות הנשים להקפיד ליטול ידיהן גם לדבר שטיבולו במשקה, שדינן בזה כדין האנשים. והיינו, שאוכלת דבר שיש עליו רטיבות מים (שלא בתוך הסעודה), או משאר משקין צוננין (שהם: יין, דבש דבורים, שמן זית, וחלב, טל, דם), ויש בזה רטיבות שהוא טופח על מנת להטפיח, וכן אם מטביל לתוך משקה, צריכה ליטול ידיה בלי ברכה. וצריכה ליטול ידיה ככל דיני נטילת ידים. וגם בזה יש לחנך את הבנות הקטנות ליטול ידיהן לדבר שטיבולו במשקה. ואמנם פרי ששטפו אותו במים, וניגבו, אין צריך ליטול הידים כל שאינו טופח על מנת להטפיח. וכן המטבלת פרוסת עוגה פחות מכזית בכוס תה או קפה חם, אינה צריכה ליטול הידים אף שנוגעת בידיה בעוגה. והוא הדין באוכלת פרי או ירק רטוב במים, פחות מכזית, וגם אינה נוגעת בפרי עצמו אלא באמצעות מזלג, אינה צריכה ליטול הידים. ג)

ד. צריכה האשה לנקות את ידיה קודם הנטילה מלכלוך שתחת הצפורן. ד)

ה. צריכה האשה להסיר את הטבעת בשעת נטילת ידים. ואשה שאינה רגילה להסיר את הטבעת מעל אצבעה בעת עשיית עוגה, וכדומה, מותר לה ליטול את ידיה עם הטבעת, ואין זה נחשב לחציצה, אפילו אם הטבעת מהודקת. ואם יש בטבעת אבן יקרה, שדרכה של האשה להקפיד להסיר את הטבעת כדי שהאבן לא תתקלקל במים, חשיב חציצה, וצריכה להוציא הטבעת קודם הנטילה. ואם אינה מקפידה להוציא לעולם את הטבעת שיש בה אבן מעל ידה, אין זה נחשב חציצה. ה)

ו. אשה הצובעת את צפרניה לנוי, אין בכך חציצה לענין נטילת ידים. וכן צבע החינה שנוהגות איזה נשים לצבוע לפני חתונת קרובותיהן, אינו חוצץ לנטילת ידים. ומי שעוסק בצביעת תפילין, וכל השבוע אינו מקפיד לרחוץ ידיו מהדיו שעל גבי ידיו, יש אומרים שישתדל לנקות את הדיו מעל ידיו עד כמה שאפשר, ויותר אינו חוצץ. אבל בשבת וחג שדרכו להקפיד על ניקיון ידיו, יש לחוש בזה לחציצה. ו)

ז. אשה שמרחה על ידיה משחה [וולטה או ענוגה] או שמן להחליקן, אף על פי שאין המים מלחלחים את הידים, אין בזה חציצה. ז)

פרק יא - מהלכות סעודה וברכת המזון

א. אף הנשים חייבות במים אחרונים, כדין האיש. ואף שיש שכתבו להקל בזה, העיקר להלכה להנהיג גם את הנשים והבנות שתטולנה ידיהן מים אחרונים. א)

ב. נשים חייבות בברכת המזון, וכל שאכלו פת שיעור 27 גרם ומעלה, צריכות לברך ברכת המזון. וצריכות לברך את כל ד׳ הברכות, כולל ברכת הטוב והמטיב. ואין לנשים לברך ברכת המזון המקוצר המודפס באיזה סידורים, אלא צריכות ללמוד לקרוא ולברך ברכת המזון בשלימותה. ואם האשה עסוקה בטיפול בילדים, או בהכנת מאכלים לבעלה, רשאית שלא לומר הרחמן, וכאשר תתפנה מעסקיה תאמר הרחמן. ב)

ג. נסתפקו בגמרא אם הנשים חייבות בברכת המזון מן התורה, או רק מדרבנן, ולכן אין האשה יכולה להוציא ידי חובת ברכת המזון את בעלה או בנה הגדול, שאכלו ושבעו ונתחייבו בברכת המזון מן התורה. ואף אם

בעלה או בנה חולים, ואינם יכולים לברך ברכת המזון בעצמם, אינה יכולה להוציאם ידי חובתם כשאכלו ושבעו. ורק באופן שאכלו כזית, שאין חיובם לברך ברכת המזון אלא מדרבנן, בזה יכולה האשה שאכלה כדי שביעה להוציאם ידי חובתם. ג)

ד. קודם שתברך ברכת המזון תכוין לצאת ידי חובת מצות ברכת המזון, שהרי מצוות צריכות כוונה. [וגם אם חיוב הנשים בברכת המזון הוא מדרבנן, קיימא לן שצריך לכוין לשם מצוה גם במצוות דרבנן]. ויש אומרים שאם בירכה ברכת המזון אף על פי שלא כיוונה בפירוש לשם מצות ברכת המזון, יצאה ידי חובה, שהרי לא בירכה אלא משום ציווי השי"ת וחכמינו ז"ל. [ועל זה סמכו רבים אף לכתחלה שאינם מכוונים בפירוש בעת התפלה וברכת המזון וכדומה לשם מצוה]. ומכל מקום לכתחלה ראוי שתכוין בפירוש לשם קיום המצוה. ד)

ה. אשה שאכלה כדי שביעה, ובירכה ברכת המזון ונתכוונה להוציא ידי חובה איש [גדול] שאכל כדי שביעה, וגם האיש נתכוין לצאת ידי חובה בברכת המזון שהאשה בירכה, בדיעבד יצא ידי חובה. ה)

ו. אשה שאכלה פת יכולה לברך ברכת המזון ולהוציא ידי חובה מדין שומע כעונה קטן שאכל ושבע, אחר שחיוב הקטן מדרבנן, והנשים חייבות בברכת המזון מדין ספק דאורייתא. ו)

ז. אשה שאכלה ושבעה, אינה יכולה לצאת ידי חובת ברכת המזון ששומעת מפי קטן שלא הגיע למצוות, אפילו אם הקטן אכל שיעור כדי שביעה, דשמא חיוב האשה בברכת המזון הוא מן התורה, והרי קטן אינו חייב בברכת המזון אלא מדין חינוך, ואין חיוב דרבנן מוציא ידי חובה מי שחייב מן התורה. וכל שכן להאומרים דחובת חינוך על האב ולא על הבן. ואמנם נער שהגיע לי"ג שנה ויום אחד, אף אם אין ידוע אם הביא ב' שערות או לא, יכול לברך ברכת המזון ולהוציא ידי חובה מדין שומע כעונה אשה שאכלה ושבעה, באופן שגם היא מתכוונת לצאת ידי חובתה. ז)

ח. אשה שאכלה ושבעה ונסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא, אינה צריכה לברך מספק. ומכל מקום טוב שתהרהר ברכת המזון בלבה [מתוך הסידור], הואיל ולדעת הרמב"ם והסמ"ג הרהור כדיבור דמי, ותרויח שלכל הפחות תצא ידי חובת ברכת המזון אליבא דהרמב"ם והסמ"ג. [ואין לחוש בזה לאיסור ברכה לבטלה, שאין איסור ברכה לבטלה אלא כשמוציא בשפתיו]. ואם יכולה לשמוע ברכת המזון מאחר, שיכוין להוציאה ידי חובה, וגם היא תכוין לצאת ידי חובה, שפיר דמי. ח)

ט. אף שנשים פטורות ממצות תלמוד תורה ומלמול את בניהם, מכל מקום אין להן להשמיט ברית ותורה בנוסח ברכת המזון, אלא צריכות לברך בנוסח הרגיל. וכן המנהג פשוט. ט)

י. אף נשים בזמן שאינן טהורות, חייבות לברך ברכת המזון, שאין דברי תורה מקבלים טומאה. ועל מנהלות בית הספר לבנות להסביר לתלמידות מבני עדות המזרח והספרדים שהן חייבות בברכת המזון ובשאר ברכות גם בימי ראייתן. י)

יא. גם האשה צריכה לברך ברכת המזון בישיבה. יא)

יב. הבנות הרווקות הרגילות ללכת בגילוי שערות ראשן, אף על פי כן בברכת המזון ראוי שתכסנה ראשון במטפחת בעת הברכה. ואמנם אם הבנות נמצאות בבית ספר ששם אין הבנות נוהגות כן, ויש חשש שאם הבית תנהג כן תהיה ללעג וקלס, כיון שאין זה חיוב מן הדין יכולה לברך ברכת המזון בגילוי ראש. יב)

יג. אין להסיר את המפה והלחם עד אחר ברכת המזון, וכל מי שאינו משייר פת על שולחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם. ואין להסיר גם את המלח מעל השלחן עד לאחר ברכת המזון. וטוב להסיר מעל השלחן את הצלחות והקערות שיש בהם שיירי מאכל, ויש הנוהגים על פי הסוד לרכז

את העצמות והקליפות בצלחת אחת, ומשאירים אותה על השלחן עד אחר ברכת המזון. יג)

יד. אף על פי שמותר לאבד פירורין שאין בהם כזית, מכל מקום הדבר קשה לעניות. יד)

טו. אסור לברך ברכת המזון ולעסוק במלאכה, ולכן אין לסדר את הצלחות והשלחן בעת שמברכים ברכת המזון. וצריך להחמיר בזה גם בברכה רביעית. טו)

טז. אשה ששכחה לומר יעלה ויבא בברכת המזון בימים טובים, דינה כדין האיש, שאינה חוזרת, מלבד בליל פסח שצריכה לחזור לראש ברכת המזון, הואיל והנשים חייבות באכילת מצה בליל פסח. אבל בליל סוכות אינה חוזרת, שהרי אינה חייבת בישיבה בסוכה, ויש אומרים שהחיוב להזכיר חג בברכת המזון הוא מדין חיוב הישיבה בסוכה. טז)

יז. אשה ששכחה לומר רצה והחליצנו בסעודה ראשונה ושניה של סעודות שבת, [דהיינו בליל שבת, ובשבת בבוקר], דינה כדין האיש, שאם נזכרה אמר שחתמה בונה ירושלים, תאמר שם ברכת אשר נתן שבתות וכו׳. ואם נזכרה מיד כשאמרה ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, כדי לומר לעד האל אבינו וכו׳, ועדיין לא אמרה תיבת לעד, תסיים מיד ותאמר: אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל, באהבה לאות ולברית, ברוך אתה ה׳ מקדש השבת. ותמשיך ברכת לעד האל אבינו וכו׳. ואם כבר התחילה בנוסח הברכה הרביעית, אפילו אמרה רק תיבת לעד, או תיבת האל, חוזרת לראש ברכת המזון. ואם התחילה בברכת הטוב והמטיב אפילו בתיבה אחת, שאמרה לעד וכו׳, חוזרת לראש ברכת המזון. יז)

יח. אשה ששכחה להזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון של סעודה שלישית, אינה חוזרת, ואפילו אם נזכרה שלא אמרה רצה והחליצנו קודם שהתחילה בברכת הטוב והמטיב, אינה מברכת ברכת ״אשר נתן״

בשם ומלכות, אלא יכולה לומר הברכה בלי שם ומלכות, ותמשיך בברכה רביעית. יח)

יט. חייב אדם לחנך את בתו הקטנה לברך ברכת המזון, כמו שמחנך את בניו בכל המצוות, שגם בבנות שייך דין חינוך במה שהן מצוות. ועונים אמן אחר ברכותיה של הקטנה שהגיעה לחינוך ויודעת למי מברכים [שבדרך כלל הוא בגיל שש]. יט)

כ. אין הנשים מצטרפות לזמן עליהם, והיינו בין לזימון בעשרה, בין לזימון בשלשה, שאם היו שם שני אנשים גדולים שאכלו, ואשה עמהם, אינה מצטרפת לזימון. ואפילו אשה עם בעלה ובניה אין לה להצטרף לזימון. ומכל מקום אם שומעת זימון הנעשה על ידי ג' אנשים גדולים, או ב' אנשים גדולים עם קטן שיודע למי מברכים, תענה זימון עמהם. וכן בזימון בעשרה, שאם בלאו הכי יש שם עשרה ומזמנים בשם, תענה עמהם זימון באמירת נברך אלהינו שאכלנו וכו'. כ)

כא. שלש נשים שאכלו ביחד, רשאיות לזמן לעצמן. ואם עשר נשים אכלו ביחד, לא יזמנו בהזכרת שם ה', דהיינו לומר נברך לאלהינו וכו'. ויש אומרים שבזמן הזה לא נהגו הנשים לזמן כלל, אפילו בלי הזכרת שם ה'. כא)

פרק יב - מהלכות ברכות, ברכת הגומל, ושהחיינו

א. מותר לאשה ללמד את בנה את הברכות ולהזכיר שם ה' בעת לימוד הברכות, כל עוד הילד עדיין אינו יודע לברך מעצמו. ומותר לחנך את הקטן לברך אף שאינו מקפיד לקנח עצמו יפה. א)

ב. נשים חייבות לברך ברכת "הגומל" לאחר שנתרפאו ממחלה, או לאחר לידת בן או בת. ולכתחלה תברכנה כשעושים מסיבה בבית להולדת הבת, או בעת לימוד "ברית יצחק" שנוהגים לערוך בליל הברית, או בעת סעודת המילה, כשיש שם עשרה אנשים גדולים. ותברכנה בפתח החדר, בקול רם, כדי שישמעו את הברכה. וכן יכולות לברך בעזרת נשים, כשיש עשרה אנשים בבית הכנסת, בעת קריאת התורה בין גברא לגברא. אבל לא תברך ביחידות. ואין לאשה להמתין מלברך עד אחר שתטהר, אלא יכולה לברך גם בזמן שאיננה טהורה. ב)

ג. אין לבעל לברך הגומל במקום אשתו, אלא אם כן גם הוא נתחייב בברכה זו, כגון שנסע מעיר לעיר שיעור פרסה וכדומה, שאז יברך בבית הכנסת בעת קריאת התורה, ואשתו תשמע את ברכתו בעזרת הנשים, ותכוין לצאת ידי חובת הברכה, וגם הוא יתכוין להוציאה בברכתו. וכך ינהגו כאשר אין אפשרות לאשה לברך בעצמה הגומל בפני עשרה, שהבעל יברך במקומה באופן הנזכר. [וגם בברכת הגומל שייך דין שומע כעונה, ואף שחיוב הבעל הוא מצד הולכי דרכים, וחיוב האשה הוא מצד חולה שנתרפא, אפילו הכי מועיל דין שומע כעונה להוציאה ידי חובתה, כיון דסוף סוף ברכת ההודאה היא]. ג)

ד. בדיעבד יולדת שעברה ובירכה הגומל שלא בפני עשרה, לא תחזור לברך שנית ברכת הגומל, אלא תאמר ברכה זו בלי שם ומלכות בפני עשרה. ד)

ה. אשה שניצלה מתאונת דרכים, למנהג הספרדים אין לה לברך ברכת הגומל, ואף אם היו ברכב שנפצעו קשה או ח"ו נהרגו באותה תאונה, אינה מברכת הגומל, אלא אם כן שהתה בנסיעה מהלך שעה ורבע, שאז יכולה לברך הגומל על הנסיעה, ותכוין לפטור מה שניצלה מהתאונה. וכן במי שניצלה מטביעה, או שאר סכנות, אינה מברכת הגומל, אלא אם כן נסעה מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה, שאז תברך הגומל על הנסיעה ויועיל לה גם עבור הצלתה. ואם רוצה לכתחלה לנסוע מעיר לעיר כדי לברך אחר כך הגומל, רשאית לעשות כן, ואין זה בכלל האיסור להכניס עצמו לידי

סכנה, כיון שכן הוא דרך העולם לנסוע ממקום למקום. והוא הדין בזה למי שפרצו שודדים לתוך ביתה, והיתה בסכנת נפשות, שאינה מברכת הגומל. ה)

ו. אשה הנוסעת מעיר לעיר בכל רחבי הארץ שיעור פרסה, דהיינו ששוהה בנסיעתה שיעור של שבעים ושתים דקות בכביש בינערוני, תברך תפלת הדרך בשם ומלכות. בין באוטובוס ובין ברכבת. ואף אם יש בדרך נקודות ישוב ומושבים, גם בזה מנהגינו לברך תפלת הדרך בשם ומלכות, אם נוסעת בכביש בינעירוני במשך שעה וחומש. אבל אם נוסעת מעיר לעיר פחות משיעור זה, לא תברך בשם ומלכות. והוא הדין אם יש בנסיעתה הלוך וחזור בו ביום שיעור זמן של שבעים ושתים דקות. אף אם נסעה מחצית שיעור פרסה בבוקר, ומחציתה בלילה. שגם החזרה בו ביום מצטרפת לשיעור זמן זה. אבל אם נסעה בלילה כחצי שעה, ולנה בעיר אחרת, ולמחרת נסעה עוד כשיעור שעה, אין הנסיעות מצטרפות, ותאמר תפלת הדרך בלא שם ומלכות. והוא הדין לאשה הטסה במטוס שיעור זמן הנז׳, שמברכת תפלת הדרך בשם ומלכות. ואם טסה במטוס שיעור הנז׳ מעל מקום יישוב, אפילו הכי מברכת תפלת הדרך. ו)

ז. המנהג שיש נוהגים לעשות מסיבה חגיגית וסעודת הודאה ושמחה לבת מצוה, ביום מלאת לבת שתים עשרה שנה ויום אחד [דהיינו ביום שבו נולדה], הוא מנהג טוב והגון, ויש בזה מצוה לחיזוק החינוך לבנות ישראל ברוח ישראל סבא. וטוב שיאמרו שם דברי תורה ושירות ותשבחות להשי״ת. אולם ברור מאד שיש לשמור בקפדנות על כללי הצניעות לפי דעת תורתינו הקדושה, וכמו שנאמר: עבדו את ה׳ בשמחה וגילו ברעדה. ונכון שהבת תלבש בגד חדש ותברך שהחיינו. ז)

ח. אין האשה מברכת לבנה או בתה שהגיעו למצוות ברכת ״שפטרני מעונשו של זה״, כיון שאינה חייבת בחינוך בניה. ובלאו הכי מנהגינו לברך ברכה זו בלי שם ומלכות, גם על הבן שהגיע לי״ג שנה, אלא אומרים אחר עלייתו לתורה ״ברוך שפטרני מעונשו של זה״. וכן בבת שהגיעה

לי״ב שנה ויום אחד, טוב שהאב יאמר ״ברוך שפטרני מעונשה של זו״ בלי שם ומלכות. ח)

ט. גם הנשים תברכנה ברכת האילנות בחודש ניסן, כאשר יראו ב׳ אילנות העושים פרי, עם פרחיהן. ט)

פרק יג - מהלכות מנחה וערבית לנשים

א. אשה שהתפללה שחרית, פטורה מלהתפלל מנחה וערבית, אך ממדת חסידות טוב שתתפלל גם תפלת מנחה וערבית. אבל אינה חייבת לומר למנצח והקרבנות. ודי לה בתפלת שמונה עשרה. וגם בשבת ויום טוב חייבות הנשים להתפלל לכל הפחות תפלה אחת, וכמבואר לעיל. ומנהג בנות אשכנז להתפלל בכל יום שחרית ומנחה. אבל ערבית אינן מתפללות, דכיון שתפלת ערבית רשות והאנשים קיבלוה כחובה, הנשים לא קיבלוה כחובה. א)

ב. אשה המתפללת תפלת ערבית, אין לה לברך ברכות קריאת שמע, אשר בדברו, אהבת עולם, אמת ואמונה, והשכיבנו, אלא תתפלל שמונה עשרה בלבד. ואם רוצה ממדת חסידות לומר גם קריאת שמע וברכותיה, יכולה לומר קריאת שמע, אך את הברכות צריכה לסיים בלי שם ומלכות, ותאמר ברוך מעריב ערבים, וכן ברוך אוהב את עמו ישראל. ב)

ג. הנשים חייבות בקריאת שמע שעל המטה עם ברכת המפיל בשם ומלכות. ואמנם אין מברכים ברכת המפיל אלא בישנים קודם חצות, אבל אם עולה מטתה סמוך לחצות, באופן שלא תירדם אלא אחר חצות, אין לה לברך ברכת המפיל. [ויש שכתבו שמנהג הנשים שלא לומר קריאת שמע שעל

המטה, וכן אינן מברכות ברכת המפיל]. ג)

פרק יד - דיני ערב שבת

א. נכון לכבד הבית במטאטא וכדומה לכבוד שבת ויום טוב. ויציע מפה על השולחן שאוכלים עליו מכניסת השבת עד אחר ההבדלה. וראוי להציע מפה נקיה על כל השולחנות שבבית ובבית הכנסת. א)

ב. מתקנת עזרא הסופר שיהיו העם מכבסים ביום חמישי בשבת, מפני כבוד השבת. ואפשר לכבס גם בשאר ימות השבוע, אך טוב יותר לכבס מיום ד' והלאה, שאז מתחילה הארת השבת. ונכון שלא לכבס בערב-שבת, כדי שיהיו פנויים להכין צרכי שבת. והמקילים לכבס בערב-שבת במכונת כביסה אוטומטית, יש להם על מה לסמוך. ב)

ג. יש נוהגים ללוש בערב-שבת עיסה כדי שיעור חלה, לעשות לחמים לבצוע עליהם בשבת, והוא מכלל כבוד שבת ויום טוב. ג) [ראה להלן הלכות חלה מה שכתבנו באורך].

ד. נכון להשכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת, ולקנות כל צרכי שבת בערב שבת. ואין לקנות צרכי שבת קודם תפלת שחרית, ואם יש לחוש שאם ימתין מלקנות עד אחר התפלה, לא ישארו לו המצרכים הטובים, מותר שיקנה קודם התפלה, ויקרא קריאת שמע קודם שיקנה. ד)

ה. יש אומרים שנכון לקנות כל צרכי שבת ביום שישי, ולא ביום חמישי, כדי שתחול עליהם קדושת שבת. אולם בימי החורף הקצרים, כשיש

לחוש שאם ימתין מלקנות צרכי שבת ביום שישי, לא ימצא כמה מצרכי שבת בשוק, יקדים לקנות מיום חמישי. ה)

ו. הזיעה שהאדם מזיע בהכנת צרכי שבת, הקדוש ברוך הוא מוחק בה את העוונות כמו הדמעות. ולכן אין להתעצל בטירחא בהכנת צרכי שבת. ו) וטוב לומר על כל דבר שקונה לכבוד שבת, כי זהו לכבוד שבת. ז) ואף מי שהכין בהשכמה, מצוה שיוסיף גם סמוך לערב. ח)

ז. מצוה לטעום מהתבשילים של שבת בערב שבת, כדי לראות אם הם מתוקנים לאכילה, כדי שיהיו נאכלים בשבת לעונג. וסמך לדבר, טועמיה חיים זכו. וכל הטועם תבשילו בער״ש, מאריכין לו ימיו ושנותיו. ונכון לטעום מכל מין ומין. וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו. ט)

ח. מותר לשטוף את רצפות הבתים, או חדרי המדרגות, בערב שבת אחר חצות, אף אם מקבל על זה שכר, ובלבד שיהיה סיפק בידו להכין צרכי שבת. וכן אם אירע קצר חשמלי בבית בערב שבת אחר זמן מנחה קטנה, או שנקלקלה הפלאטה של שבת, מותר לתקן את הקצר או את הפלאטה אפילו על ידי אומן, עד סמוך לכניסת השבת. י)

ט. מצוה להטמין לשבת [בדרך המותרת] כדי שיאכל חמין בשבת, כי זהו מכבוד ועונג שבת. יא)

י. גם הנשים מצוות על מצות עשה דשביתת בהמה, וכל שיש על הבהמה דבר הנידון משום משאוי, אסור להוציאה גם לכרמלית, וכ״ש ברשות הרבים שלנו שלדעת הרבה מגדולי הפוסקים חשיבא רשות הרבים גמורה מדאורייתא, וכן נתבאר שם שמצות שביתת בהמה נוהגת גם במי שקיבל עליו שבת מבעוד יום, משום תוספת מחול על הקודש, ולא רק בשבת עצמה. יב)

פרק טו - דיני כניסת שבת

א. מצוה לרחוץ כל הגוף ולחוף את הראש בערב שבת במים חמים לכבוד שבת. א) וגם נשים צריכות לרחוץ לכבוד שבת. ב) ואם אינה יכולה להתרחץ כל גופה, תרחץ לכל הפחות פניה וידיה בחמין. ג) ויש ליזהר שלא לרחוץ כ״כ סמוך לחשכה, שלא תבוא לידי חשש חילול שבת. ד) ונכון יותר להתרחץ ביום שישי, שאז ניכר שהיא מתרחצת לכבוד שבת, ואם א״א לה להתרחץ ביום ו׳, תרחץ בליל שישי, ואם אינה יכולה, תתרחץ ביום חמישי, כי כל מה שהוא קרוב לשבת, ניכר שהוא לכבוד שבת. ה)

ב. מצוה להתרחץ גם בערב יום טוב, כמו בערב שבת. ו)

ג. אם הניח מערב שבת את הפמוטים על גבי מגש מיוחד לנרות שבת, אין לטלטל את המגש בשבת, גם אם נותן לתוכה לחם, אף לאחר שהנרות כבו. ואפילו לצורך גופם או מקומם. אבל אם הניח נרות על סתם מגש שיש שם גם לחם, מותר לטלטלו אגב הלחם אחר שהנרות כבו. ולכן אם בדעתו להחליף את המפה שעל השלחן, יעשה תנאי מער״ש. ולדעת הרמ״א יכול להניח לחם מער״ש, ואז השלחן יהיה כבסיס לדבר האסור והמותר. ז)

ד. אשה ששכחה להפריש חלה בערב שבת, וכבר אפתה את הלחם, ונזכרה בתוך זמן בין השמשות שלא הפרישה חלה, יש אומרים שאסור לה להפריש חלה בזמן בין השמשות, אלא אם כן אין לה לחם אחר לאכול בשבת. אבל אם יש לה לחם אחר לאכול בשבת, אין לה להפריש חלה בבין השמשות, וכל שכן משחשכה. ויש אומרים שבכל אופן מותר לה להפריש חלה בבין השמשות, גם אם יש לה לחם אחר לאכול, כל שהוא לצורך שבת. וכל שכן לצורך מצות ״לחם משנה״. והעיקר לדינא, שאם היה טרוד ונחפז בערב שבת, ולא הספיק להפריש חלה מערב שבת, יש להקל

להפריש חלה בבין השמשות בכל אופן. אך אם הגיע זמן צאת הכוכבים, אין להפריש חלה. ובארץ ישראל אסור לאכול מהפת טרם שהפריש חלה. ובחוץ לארץ יאכל מהלחם, ולשייר מעט, ולאחר השבת יפריש מן המשוייר. ח)

ה. אשה שקיבלה עליה שבת מבעוד יום, וכגון שהדליקה נרות וחשבה בפירוש לקבל על עצמה שבת אחר הדלקה זו, [כי לדידן אין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, אלא אם כן היא מקבלת עליה שבת בפירוש בהדלקה], והוצרכה לעשות מלאכה קודם זמן כניסת השבת, וכגון שראתה שהגאז מכובה ויש צורך להדליקו, או הפלאטה אינה מחוברת לחשמל, או ששכחה לכבות את הבוילר, רשאית לומר לבני ביתה שלא קיבלו שבת שיעשו מלאכות אלה בשבילה. ואם אין שם אחר שיעשה מלאכה בשבילה, הבעל יכול להפר קבלת שבת שקיבלה אשתו. אך אם קיבלה שבת בערבית אינה יכולה לעשות התרה. ובמוצ״ש, מי שמוסיפה מחול על הקודש, וטרם הוציאה מעליה שבת, מותר לה לומר לאחרים שכבר הבדילו בתפלה, לעשות לה מלאכה בשעה זו. ט)

ו. יסדר שלחנו ויציע כל המטות שבבית, ויתקן את כל עניני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבית הכנסת. ונכון לסדר את הבית סמוך לערב, כדי שיהיה ניכר שמסדרו לכבוד שבת. ונכון ששולחנו יהיה ערוך במשך כל יום השבת. ואמרו חז״ל, שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד מלאך טוב ואחד מלאך רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת, מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא כן לשבת הבאה, ומלאך רע עונה אמן בעל כורחו. ואם לאו ההיפך ח״ו. י)

ז. תשתדל שיהיו לה בגדים נאים לכבוד שבת, ותלבש בגדיה אחר שרחצה עצמה לכבוד שבת. ותשתדל להחליף את כל בגדיה לכבוד שבת. ותשמח בביאת השבת כיוצאת לקראת כלה. יא)

ח. נכון להשאר עם בגדי שבת עד אחר ההבדלה, ואם אפשר עד אחר סעודה רביעית. וכשחל ט' באב במוצאי שבת, אין להסיר את בגדי השבת קודם צאת הכוכבים. יב)

פרק טז - הלכות הדלקת נרות שבת

א. מצוה מדברי סופרים להדליק נר בערב שבת א). ויהא זהיר במצוה זו ולעשות הנר יפה, דאמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. [שבת כג:]. ב) וראוי לאשה להתפלל לאחר הדלקת הנרות, שה' יתברך יתן לה בנים תלמידי חכמים מאירים בתורה, כי בשעת עשיית המצוה, התפלה נשמעת יותר. ג)

ב. מעיקר הדין די להדליק נר אחד, לכבוד שבת. מכל מקום מנהגינו להדליק לפחות שתי נרות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור, ד) וכל המרבה בנרות לכבוד שבת הרי זו משובח. ויש הנוהגות להדליק שבעה נרות או יותר. ה) ויש מדליקות נרות כמספר הנפשות של בני הבית. וכשנולד ילד מוסיפים עוד נר. ו)

ג. אשה שנהגה להדליק בערב שבת ז' נרות לכתחילה אין לה לפחות ממספר הנרות, וצריכה להמשיך במנהגה להדליק ז' נרות. ואם רוצה לבטל מנהגה ולהדליק רק שתי נרות מסיבות כלכליות וכדו', נכון יותר שתעשה התרה בפני ג', על שלא אמרה בתחלה שנהגה כן "בלי נדר". ואם מבטלת מנהגה באופן חד פעמי, כגון שנמצאת בבית חולים ויש שם רק ב' נרות, ואי אפשר לה להשיג ז' נרות אינה צריכה התרה. ונכון שבזמן שמתחלת לנהוג להדליק ז' נרות תתנה שאינה מקבלת עליה מנהג זה בנדר, ואז תוכל לשנות מנהגה בלי התרה. ז)

ד. אפילו עני שאין לו מה לאכול חייב במצות הדלקת נרות, ושואל על הפתחים ולוקח שמן או נר ומדליק, שזה בכלל עונג שבת. ואם אין ידו משגת לקנות נר לשבת וגם יין לקידוש, נר שבת קודם. ויקדש על הפת. ואם יש לו חשמל, א״צ לחזר על הפתחים לקנות נר, אלא יברך על החשמל. ח)

ה. מי שאין לו אלא נר אחד בלבד וכגון שנמצא בבית האסורים וכיוצא בזה, והוא בערב שבת של חנוכה ידליק הנר לחנוכה עם הברכות, ואת אור החשמל ידליק לצורך נר שבת. ורשאי אף לברך על הדלקת נר חשמל ״להדליק נר של שבת״. ואם אין לו אור חשמל ויש לו רק נר אחד, יש מי שאומר שבזמן הזה שבלאו הכי מדליקים בבית, ידליק הנר לצורך נר חנוכה, ויעלה לו גם לשלום ביתו, שלא יתקל בכסא וכדומה, ויש חולקים. ט) ואם יש לו שתי נרות ידליק נר אחד לנר חנוכה ונר אחד לשבת, אף אם הוא בליל ב׳ והלאה של חנוכה. י)

ו. המדליק צריך שידליק רוב היוצא מן הפתילה שבנר, כדי שהאש תעלה יפה מיד כשסילק ידו מההדלקה. יא) ואין צריך להבהב הפתילה קודם ההדלקה. ואף על פי כן יש שנהגו להדליק הפתילה ולכבותה, קודם ההדלקה כדי שתהא מחורכת ויאחז בה האור יפה. יב)

ז. אשה שהדליקה נרות שבת, ואחר מספר רגעים מההדלקה כבו הנרות מהרוח וכיוצא בזה, אם ברור לה שעדיין לא שקעה החמה צריכה לחזור ולהדליק הנרות בלי ברכה, ואם חוששת שכבר שקעה החמה לא תדליק הנרות מחשש חילול שבת. ואם קיבלה שבת בפירוש, או שהיא מבנות אשכנז הנוהגות לקבל עליהם שבת בהדלקה, תאמר לבני הבית שלא קיבלו עליהם שבת להדליק את הנרות [קודם השקיעה]. יג) וי״א שגם בנר של חנוכה שמדליקין בערב שבת אם כבו הנרות צריך לחזור ולהדליקם מבעוד יום. ומ״מ מעיקר הדין גם בערב שבת, אם כבו נרות חנוכה אינו זקוק להדליקם. יד)

ח. מנהגינו פשוט שאין מקפידים לכבות את החשמל לפני הדלקת הנרות של שבת, ואין בזה חשש ברכה לבטלה. ומכל מקום המחמיר לכבות את החשמל קודם הדלקת הנר, תבוא עליו ברכה. טו)

ט. ראוי לכתחילה ללבוש בגדי שבת קודם ההדלקה, ואם הזמן מצומצם ויש חשש שאם תלבש בגדי שבת קודם ההדלקה יעבור זמן ההדלקה, תדליק ואחר כך תלבש בגדי שבת. טז) ואשה נשואה הנוהגת לילך בביתה בגילוי שערות ראשה, צריכה לכסות הראש בעת ברכת הנרות. [ונכון לנהוג שלא לילך גם בבית בגילוי ראש]. ואם היא לובשת פאה נכרית, אע״פ שמן הדין אסור לאשה נשואה לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, מכל מקום בבית מותר, ולכן יכולה לברך על הנר וכל הברכות כולם, כשהיא לובשת פאה נכרית. יז) ומנהג יפה לתת כסף לצדקה קודם ההדלקה. יח)

החייבים בהדלקה

י. הדלקת נר בשבת היא מצוה מדברי סופרים, ואינה רשות שאם ירצה ידליק ואם ירצה לא ידליק, אלא היא חובה על כל בית בישראל. ובין האנשים ובין הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת, אלא שהנשים מצוות על זה יותר מן האנשים. מפני שהן עקרות הבית ועוסקות בצרכי הבית, וגם הן מצויות בבית. יט) לפיכך מי שמתגורר בגפו, כגון אלמן, מברך ומדליק על הנרות שמדליק בביתו. כ)

יא. טוב שהאיש יעסוק בתיקון הנרות של שבת, שניח הנרות בפמוט, וכדומה. כא) ויש נוהגים שהבעל מדליק את הנר בלי ברכה, ומכבה מיד, כדי להכינו שידלק היטב. או שידליק בחדר אחר או במטבח, וכיו״ב. ומכל מקום לא יברך על הדלקתו שבחדר האחר. כב) ואפילו אם מדליק קודם הדלקת הנרות של אשתו, בחדר האוכל. כג) ואם הבעל הקדים ובירך על הדלקת הנרות שהדליק בחדר השינה, אין האשה רשאית לברך

על הדלקת הנרות שמדליקה בחדר האוכל. כד) ואין הבעל צריך לשלם לאשתו שכר המצוה כדין החוטף מצוה מחבירו. כה) אולם לכתחלה ברור שהאשה קודמת לבעל בהדלקת הנרות.

יב. גם אשה רווקה הדרה לבדה, או אשה שנתאלמנה או נתגרשה, חייבת להדליק נרות בערב שבת ובערב יום טוב. וכן מי שאין אשתו מדליקה מאיזו סיבה שהיא, חייב להדליק נרות שבת ויום טוב, ולברך עליהם. ואף אם יש לו בת גדולה הדרה עמו, עדיף שהוא עצמו ידליק הנרות, אבל אם חולה או זקן שאינו יכול להדליק בעצמו, ימנה את בתו כשליח להדלקת הנר, והיא תדליק. כו)

יג. אף מי שהוא נשוי ושובת לבדו בביתו, מפני שאשתו נמצאת בבית חולים, או שנוסע לבדו לשבות באיזה מקום, וכל כיוצא בזה, חייב להדליק נרות שבת במקום ששובת בברכה. ואף אם אשתו מדליקה נרות שבת במקום שהיא נמצאת בו. כז)

יד. מעיקר ההלכה אין חובה כלל על הבנות הרווקות הסמוכות על שלחן הוריהן להדליק נרות שבת. ומעולם לא נהגו בנות הספרדים לעשות כן. ומכל מקום אם יש ברצונן להתנהג בחסידות ולהחמיר על עצמן להדליק נרות שבת בחדריהן, **אסור להן לברך על ההדלקה**, אלא ישמעו את הברכה מפי האם, שהיא עקרת הבית, בעת שמדליקה את הנרות בחדר האוכל, ויענו אמן, ואז תדלקנה בחדריהן בלי ברכה. וכל שכן שהבנים הרווקים אינם רשאים להדליק נרות שבת בברכה, בחדרים המיוחדים להם בבית הוריהם. כח)

טו. בחור הלומד בישיבה עם פנימיה צריך להדליק נרות שבת בחדר השינה שלו. וצריך שהנרות יהיו גדולים שיעור שכאשר יחזור מסעודת ליל שבת ישארו דלוקים. ובעת שמדליק הנרות יברך לפני ההדלקה, ואם יש בחדר כמה בחורים הישנים שם, האחד ידליק בתורנות, והאחרים ישמעו ויצאו ידי חובתם. ואין הבדל בזה אם ההורים נמצאים בארץ או בחו"ל. [ואין הדבר דומה לנר חנוכה שאין בני הישיבות הספרדים מדליקין בברכה בחדריהם,

דהתם החיוב הוא רק על איש וביתו, ולכן יוצאים ידי חובה בהדלקת ההורים. אבל בנר שבת אם אין הבן מתגורר בבית הוריו היאך יצא ידי חובת ההדלקה]. כט)

טז. והוא הדין למוסד חינוכי לבנות שצריכות הבנות להדליק נרות שבת בברכה בחדר השינה שלהן. ואם יש מספר בנות בחדר אחד, תדליק אחת מהדרות בחדר. ויעשו כן בתורנות. ואם אין להן אפשרות להדליק בחדר מאיזו סיבה שהיא, מדליקות את הנרות בחדר האוכל המשותף לכולן, ורוצות כל אחת ואחת מהבנות שהגיעו למצוות להדליק נר שבת, יש להן לשמוע את ברכת להדליק נר של שבת מפי אחת הבנות, ואז כולן ידליקו את הנר שלפניהן בלי ברכה. וכן המנהג אצל עדות המזרח. ל)

יז. בחור רווק הלומד בפנימיה, או בת המתגוררת בפנימיה, המוזמנים לסעוד אצל מכרים או קרובי משפחה, וחוזרים לישן בחדריהם בפנימיה, ידליקו הנרות בחדר השינה בברכה, אחר שיגיע זמן פלג המנחה, ויקבלו שבת בהדלקה. ואם מדליקים תוך חצי שעה מהשקיעה אינם צריכים לקבל שבת. ויתנו שמן שיעור שישאר דלוק עד שיחזרו לישון, או נרות גדולים. לא) ואם הם מגיעים לביתם לשבת חופשה, או לימי בין הזמנים, נפטרים בברכת הנר של עקרת הבית, ודינם ככל יתר בני הבית. לב)

יח. כלה השובתת אצל חמותה, צריכה הכלה להדליק הנרות בברכה בחדר השינה שמייחדים עבורה. והחמות תברך על ההדלקה שבחדר האוכל. וכן הוא הדין לבת נשואה השובתת עם בעלה אצל אמה, ומייחדים להם חדר לשינה, שמדליקה ומברכת בחדר השינה. לג)

יט. אורח המתארח אצל קרוביו או ידידיו, ומייחדים לו חדר לשינה, אף שאוכל ושותה עם בעל הבית, צריך להדליק נר שבת בברכה בחדר השינה שייחדו לו. וכן מי שמתארח בבית מלון צריך להדליק נר שבת בחדרו. אך אם בעלי בית המלון חוששים מדליקה, ואינם מאפשרים להדליק נר בחדר השינה, ידליק בברכה בחדר האוכל. ואם כבר קדמו אחרים והדליקו נרות שבת בחדר האוכל, אין לו לברך שם עוד, אלא יוכל לברך על הדלקת החשמל בחדר השינה. לד)

כ. המתארחים אצל קרוביהם לסעודת ליל שבת, ויוצאים מבעוד יום וחוזרים לביתם לאחר הסעודה, לישן שם, אם הם יוצאים מביתם אחר שהגיע זמן פלג המנחה, ידליקו הנרות בביתם בברכה, וילכו לבית קרוביהם. וצריך ליתן שמן כשיעור שידלק עד שיחזרו לביתם לישן, או נרות גדולים שידלקו עד שיחזרו לביתם. ואם יוצאים קודם פלג המנחה, אין להם לברך על ההדלקה. לה)

כא. חיילים היוצאים לשמירה בליל שבת, אם הם חוזרים לפנות בוקר, ולא יספיקו ליהנות כלל מהנרות, אין להם להדליק נרות בערב שבת, ואנוס רחמנא פטריה. אבל אם הם חוזרים מהשמירה במשך הלילה, ידליקו נרות ארוכים, באופן שישארו דלוקים עד לחזרתם מהשמירה. ואם חוששים שמא עד שיחזרו כבר יכבו הנרות, ולא ישתמשו לאור הנר, ידליקו בלי ברכה. לו)

כב. חיילים הנמצאים באוהל סיירים, ששם הסכנה מרובה בהדלקת הנרות באוהל, אין להם להדליק באוהל, אף אם הם אוכלים שם, אלא יסמכו על החשמל, וידליקו תאורה זו במיוחד לצורך שבת, ויברכו להדליק נר של שבת. לז)

כג. יולדת הנמצאת בבית חולים בערב שבת, או בבית החלמה, אם אוכלת ליד מטתה בחדרה, תדליק שם נר שבת בברכה, אפילו אם בעלה מדליק נרות בביתם. ואם כבר הקדימו אחרים והדליקו נרות שבת בחדרה, אינה צריכה להדליק, ואינה צריכה להשתתף בפרוטות בהדלקת הנר של בית החולים, שמסתמא בית החולים מזכה לה חלק בשמן ובנרות, כשם שכל מחסורה על הנהלת בית החולים או בית ההחלמה. ואם הנהלת המקום אינה מאפשרת להדליק נרות ליד מטת היולדת, מסיבות רפואיות וכדומה, תדליק בחדר האוכל של בית החולים, אם אוכלת שם. ואם קדמו נשים אחרות והדליקו הנר בחדר האוכל של בית החולים, אין לה להדליק שם בברכה. ותסמוך על הדלקת החשמל

שבחדר השינה. ואם רוצה להדליק נרות גם היא בחדר האוכל, לדידן יש להורות שתדליק בלי ברכה. לח)

כד. היולדת, יכולה להדליק נרות שבת בביתה בברכה, אף על פי שהיא טמאה. וכן הדין לכל אשה טמאה שצריכה להדליק נרות שבת בברכה, כשם שחייבת בברהמ״ז ושאר ברכות. וכן המנהג בכל תפוצות ישראל. לט)

כה. סומא [עיוורת] מדליקה הנרות ומברכת, שהרי יש לה הנאה במאורות על ידי שאחרים רואים ויורוה את הדרך אשר תלך בה, וכמו שאמרו כן לענין ברכת יוצר המאורות שהסומא מברך ברכה זו מהטעם האמור. מ) ומכל מקום אם יש לה בעל פיקח שהוא רואה, נכון שהוא יברך וידליק נרות שבת. מא)

כו. אשה ששכחה להדליק נרות שבת, וגם בעלה לא הדליק, יש אומרים שמכאן ולהבא צריכה להוסיף בכל ערב שבת נר נוסף על מה שהיתה רגילה להדליק עד כה. ויש מקילים בזה על כל פנים באשה עניה שתוסיף מעט שמן, או שתקח נרות שעוה גדולים יותר מעט. וכן אשה שהיתה רגילה להדליק ב׳ או ז׳ נרות, ופחתה נר אחד, יש אומרים שצריכה להדליק מכאן ולהבא נר נוסף. ובלאו הכי בזמן הזה שיש אור החשמל דלוק בבית, אין צריך לקנוס בזה, ולכן גם אם שכחה פעם אחת ולא הדליקה נרות כלל, והיה אור החשמל דלוק, תדליק בשבת הבאה כמנין הנרות שהורגלה בו עד כה. מב)

כז. אשה שפשעה ולא הדליקה נרות במשך זמן רב, ואחר כך חזרה בתשובה והתחילה לשמור תורה ומצוות, אין צריך לקנוס אותה להדליק נר נוסף, אפילו אם לאחר נישואיה הדליקה כמה פעמים ב׳ נרות, יכולה להמשיך ולהדליק ב׳ נרות, בפרט בזמן הזה שמשתמשים באור החשמל. מג)

כח. אשה ששכחה להדליק נר בערב יום טוב, אין קונסין אותה שתצטרך להדליק מכאן ולהבא נר נוסף על מה שהיתה מדליקה קודם לכן. ובפרט כשהיה אור החשמל דלוק, שגם בשבת אין קונסין אותה. מד)

כט. אין צריך להדליק נרות שבת בבית הכנסת, שבזמן הזה שאין אורחים סועדים בבית כנסת בשבת, לא תיקנו להדליק שם נרות שבת. ויש מקומות שנהגו להדליק נר שבת בבית הכנסת, שנאמר, באורים כבדו ה׳. אבל אין להם לברך על ההדלקה. מה) ואין צריך לדקדק בהם להדליקם במקומם, אלא יכולים להדליקם במקום אחד, ולהעבירם לפני השבת למקום אחר. מו)

ל. קהלות שנהגו ששמש בית הכנסת מדליק נרות שבת בבית הכנסת קודם כניסת השבת בלי ברכה, ואחר כחצי שעה בא החזן ומברך ברכה בשם ומלכות על הדלקת הנרות, יש לבטל מנהגן זה, שאין לו כל יסוד בהלכה, ועמי הארץ שאינם בקיאים בהלכה הנהיגוהו. מז)

לא. יש נוהגים לתת שמן בנרות שבת שבבית הכנסת, כשיעור שיהיו דולקים עד יום שבת בערב. וכן עושים ביום טוב, ועושים כן משום כבוד בית הכנסת, שנאמר: באורים כבדו ה׳, ואין בזה חשש משום בל תשחית. מח)

עוד בסימן רסג - ברכת ההדלקה

לב. צריך לברך על הדלקת הנרות בערב שבת, ״ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת״. מט)

לג. הברכה צריכה להיות קודם ההדלקה, שאפילו לדעת האומרים שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, אין האשה מקבלת שבת בברכה, אלא עד שתסיים הדלקת כל הנרות שברצונה להדליק לכבוד שבת. ובפרט שדעת השלחן ערוך שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה כלל.

וממילא דין הדלקת נרות בערב שבת ככל שאר המצות שמברכים עליהם עובר לעשייתן. ואשה המברכת לאחר ההדלקה נכנסת בספק ברכה לבטלה לדעת מרן השלחן ערוך. ואף שהאשכנזים נוהגים כדברי הרמ״א לברך אחר ההדלקה, מנהג הספרדים לכל עדותיהם לברך קודם ההדלקה. ומנהגינו מיוסד על פי דעת הגאונים והרמב״ם והשלחן ערוך, ואין לשנות מהמנהג. ומה שראינו בכמה קהלות שגם הספרדים נהגו כדעת הרמ״א, עשו כן על פי הוראות רבני האשכנזים, שלא טוב עשו בעמם להורות לספרדים נגד דעת מרן השלחן ערוך, ולכן יש להחמיר ולחזור למנהג הקדום של הספרדים, לברך קודם ההדלקה. ועל הצד היותר טוב נכון שתעשה תנאי פעם אחת בשנה, שאינה מקבלת שבת בברכת הדלקת הנרות. ואין חילוק בכל זה בין איש לאשה, אלא שבאיש אין צריך להתנות. נ)

לד. אשה ספרדיה שנהגה לברך אחר ההדלקה, צריכה לשנות מנהגה ולברך קודם הדלקת הנרות, ומצוה לפרסם הדבר, כדי שלא להכנס באיסור ברכה לבטלה, בעת קבלת השבת. ואם הדליקה נרות לכבוד שבת, ושכחה לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, כפי שצריך לפי השלחן ערוך, אין לה לברך לאחר ההדלקה, וגם לא יועיל שתכבה הנרות ותחזור להדליקן, או שתניח ידיה כנגד פניה ותברך, שאין זה נחשב כעובר לעשייתן. נא)

לה. ומכל מקום אם נזכרה שלא בירכה על ההדלקה קודם שסיימה להדליק את כל הנרות שהיא נוהגת להדליק בכל ערב שבת, יכולה לברך קודם הדלקת הנר הנשאר. נב) אבל אם הדליקה את כל הנרות לא תברך עוד. נג)

לו. לכתחלה אין להוסיף בנוסח הברכה של הדלקת הנרות להדליק נר של שבת קודש, שיש בזה חשש הפסק בין הברכה להדלקה, אלא יש לברך בנוסח להדליק נר של שבת ותו לא מידי. ומכל מקום אם חתמו של שבת קודש, בדיעבד לא חשיב הפסק. נד)

לז. אשה שבירכה על ההדלקה, וקודם שהדליקה את הנר שוחחה בדברים בטלים, שאינם מענין ההדלקה כלל, צריכה לחזור ולברך לפני שמדליקה את הנרות. אבל אם דיברה אחר הברכה מעניני ההדלקה, כגון שנכבה הגפרור קודם שהאש אחזה בפתילה, וביקשה שיביאו לה גפרור אחר, וכדומה, בדיעבד אינה חוזרת לברך על ההדלקה. (נה)

לח. אשה שהדליקה בערב שבת בזמן ההדלקה נר של גאז, ולא התכוונה כלל לצאת בזה ידי חובה של הדלקת נרות שבת, ואחר כך מדליקה נרות לכבוד שבת, רשאית לברך על הדלקת נר זה קודם ההדלקה, מאחר שלא נתכוונה לצאת ידי חובתה בהדלקת נר הגאז. (נו)

לט. הדבר ברור שאם השפחה [גויה] הדליקה את הנר לכבוד שבת, אין לאשה לברך על ההדלקה, ואף כשישראל חבירו עושה מצוה בשליחותו אין המשלח יכול לברך על סמך מעשה השליח. (נז)

מ. כלה שמדליקה נרות בביתה בפעם הראשונה, אינה צריכה לברך שהחיינו, שכל מצוה שאין קבוע לה זמן אין לברך עליה ברכת שהחיינו. (נח)

מא. אם חל יום טוב בשבת, יש לברך בנוסח להדליק נר של שבת ויום טוב. ואם שכחה ובירכה כפי הרגלה להדליק נר של שבת, ולא הזכירה של יום טוב כלל, אינה חוזרת לברך. (נט)

מב. הדבר פשוט שבן חוץ לארץ המתארח אצל בן ארץ ישראל בשבת שחל בה יום טוב שני של גלויות, והוא סמוך על שולחנו ואוכל מסעודתו, ונחשב מבני הבית, הרי הוא יוצא בהדלקת הנרות של בעל הבית, אף על פי שבעל הבית מברך רק ברכת להדליק נר של שבת, ואינו מזכיר של יום טוב בברכת ההדלקה. ואם מייחדים לו חדר בפני עצמו לשינה, אף שאוכל יחד עם בני הבית, מדליק לעצמו בחדר השינה, ויברך להדליק נר של שבת ויום טוב. (ס)

מג. אשה הנמצאת במקום מטונף שיש שם ריח רע, ואינה יכולה לברך על הדלקת הנרות מפני הריח רע שיש בחדר, תדליק הנרות בלי ברכה. ואם אחר שהדליקה נסתלק הריח, אין לה לברך אחר ההדלקה, אפי' אם עדיין לא שקעה השקיעה. סא)

סימן רסג - זמן ההדלקה

מד. אין להדליק נרות שבת בעוד היום גדול, שנשאר יותר משעה ורבע לפני צאת הכוכבים, שהוא קודם זמן פלג המנחה. ואפילו אם רוצה לקבל עליו את השבת בשעה זו, שהרי אינו ניכר שמדליק הנרות לכבוד שבת, וגם אינו יכול לקבל עליו את השבת כל כך מוקדם. סב) ולכתחלה לא ידליק גם אחר שהגיע זמן פלג המנחה. ומכל מקום במקום צורך אם רוצה להדליק הנרות בעוד היום גדול, אחר שכבר הגיע זמן פלג המנחה, רשאי לעשות כן, באופן שמקבל עליו את השבת בהדלקה, שכיון שמקבל עליו את השבת מיד, אין זו הקדמה. סג)

מה. ולפיכך נשים המדליקות נר שבת ורוצות לנסוע לכותל המערבי אחר ההדלקה, או לנסוע לטבול במקוה טבילת מצוה, לכתחלה יש להן להקפיד שההדלקה תהיה חצי שעה סמוך לשקיעה החמה, ורק אז יכולות להדליק הנר, ומיד לנסוע לכותל או למקוה, באופן שהנסיעה היא קצרה. [והנשים מבנות אשכנז צריכות להתנות קודם הדלקה זו שאינן מקבלות שבת בהדלקה. אבל הנשים הספרדיות אינן צריכות להתנות כן, אלא לרווחא דמילתא, שטוב ונכון שגם הן יתנו שאינן מקבלות שבת בהדלקה]. ואם הדליקה אחר פלג המנחה, קודם חצי שעה מהשקיעה, אין לה לנסוע או לעשות מלאכה אחרי ההדלקה, שכאן בעל כרחה מקבלת שבת בהדלקתה. ולכן אם צריכה לנסוע לטבול, ידליק בעלה או אחד מבני הבית את הנרות, בזמן ההדלקה. ויש מי שמיקל בזה במקום צורך, ובפרט לצורך נסיעה לטבילה וכדו', שתוכל להדליק נר שבת, ולהתנות שאינה מקבלת שבת, ואחר כך לנסוע למקום הטבילה. סד)

מה/ב. ואף אם הדליקו את הנרות מבעוד יום, נכון לאחר סעודת ליל שבת עד צאת הכוכבים. סה)

מו. מנהג הספרדים גם בירושלים עיה״ק להדליק את הנרות כעשרים דקות רבע שעה קודם השקיעה, ולא נהגו אצלינו להחמיר להדליק הנרות בירושלים ארבעים דקות קודם השקיעה, כפי שנדפס בלוחות על פי הרב טוקצ׳ינסקי, להדליק את הנר ארבעים דקות קודם השקיעה. שאין לזה כל יסוד בהלכה. וכן נהגו הרב בעל כף החיים זצ״ל, והגאון רבי עזרא עטייה זצ״ל, להדליק את הנרות כעשרים דקות קודם השקיעה. ובפרט בשבת חנוכה שנכון לכתחלה לאחר את ההדלקה של נרות שבת עד לכעשר דקות קודם השקיעה, שזמן תוספת שבת אין לו שיעור, ודי שיהיה תוספת שבת כמה רגעים קודם השקיעה. וספרדי שנהג להחמיר ולהדליק נרות בירושלים ארבעים דקות קודם השקיעה, בחושבו שכן מנהג ירושלים, רשאי לחזור בו ממנהגו בלא התרה כלל, דהוי מנהג בטעות. ונכון שיעשה התרה בשלשה, ויתחרט בפניהם על שלא אמר בלי נדר. סו)

מז. גם הנשים חייבות במצות תוספת שבת ויום טוב, ולכן מן הראוי שהאשה תקבל עליה שבת איזה זמן קודם השקיעה, כדי להוסיף מחול על הקודש, והנשים בנות אשכנז מקבלות עליהן את השבת בהדלקת הנרות. סז)

מח. מי שהיה בביתו נר דלוק מבעוד יום, קודם זמן פלג המנחה, אפילו אם הדליקוהו לצורך שבת, ואפילו אם קיבל עליו את השבת בהדלקה, צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו בלי ברכה כשיגיע זמן ההדלקה, כדי שתהיה ההדלקת ניכרת שהיא לכבוד שבת. סח) ואם הדליק את הנר מפלג המנחה, ולא קיבל עליו את השבת בהדלקה, אף שעשה שלא כדין, מכל מקום אין צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו. סט) ואם הדליק הנר מפלג המנחה, ולא בירך על ההדלקה, וגם לא קיבל שבת בהדלקתו, יכבהו ויחזור להדליקו כשיגיע זמן ההדלקה [או מפלג המנחה באופן שמקבל עליו שבת]

בלי ברכה. וכל זה בנר שמייחד אותו להדליק נרות שבת, אבל שאר הנרות שבבית, והחשמל, יכול להדליקם מבעוד יום כשירצה. ע)

מט. לא תאחר להדליק עד סמוך לשקיעה, שמא יעבור הזמן ולא תוכל להדליק. ואם נתאחרה מלהדליק את הנרות מאיזו סיבה, אם יודעת בבירור שעדיין לא שקעה השמש, יש להדליק את הנרות בברכה. אבל אם היא מסופקת בזמן השקיעה, או שאינה יודעת אם השעון שבידה הוא מדוייק, חלילה מלהכנס בספק חילול שבת, ומוטב להישאר בחושך ולבטל מצות הדלקת הנר, מאשר להכנס בספק חילול שבת על ידי ההדלקה. ואם הבעל רואה שאשתו מתעכבת בהדלקת הנרות, מאיזו סיבה שהיא, וחושש לחילול שבת, מוטב שידליק בעצמו, אף אם אשתו תמחה בידו. ולכן מצוה לזרז את בני ביתו לסיים את הכנותיהם ולהדליק הנרות בעוד מועד, וכדברי חז״ל, ג׳ דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, ובהם הדליקו את הנר. ולאחר שאמר להם כן, אינו צריך להמתין עד שיראה אותם מדליקים את הנרות, אלא רשאי לילך לבית הכנסת להתפלל מנחה. עא)

נ. אשה ששכחה להדליק נרות שבת, ונזכרה בתוך זמן בין השמשות, שהוא י״ג דקות וחצי בשעות זמניות, יכולה לצוות לגוי להדליק נרות לכבוד שבת. עב) אבל לא תברך על הדלקה זו. עג) ויכול להדליק כל הנרות כמו בכל ערב שבת. ואפילו אם קיבלה עליה את השבת בפירוש, יכולה לצוות לגוי להדליק הנר. ואפילו אם קיבלו עליהם רוב הצבור את השבת. ואפילו אם היא עצמה קיבלה את השבת יחד עם הצבור. ואפילו אם יש בית כנסת אחת בעיר וכבר קיבלו את השבת, אם הוא עדיין בתוך זמן בין השמשות, יכולה לצוות לגוי להדליק הנר. עד) וכל שכן אם בעלה קיבל עליו את השבת, אבל היא לא קיבלה עליה את השבת, שיכולה לצוות לגוי להדליק הנר. עה) אולם אם אור החשמל דלוק בדירה, אסור לומר לגוי להדליק את הנרות. עו) ואחר צאת הכוכבים אין להתיר בזה בכל אופן.

קבלת שבת בהדלקה [ש״ע סימן רסג]

קבלת שבת בהדלקה

נא. יש אומרים שכיון שהדליקה האשה נרות שבת, חל עליה תוספת שבת מחול על הקודש וכאילו קיבלה עליה שבת בפירוש ואסורה בעשיית מלאכה. וכן אסור לה לאכול ולשתות מאומה, עד לאחר הקידוש. ואפילו אם עדיין היום גדול. ולפיכך נוהגות קצת נשים שאחר שבירכו והדליקו את הנר, אינן מכבות את הגפרור שבידן, אלא משליכות אותה לארץ והיא נכבית מאליה. עז) ויש המחמירים עוד שלפ״ז אין לאשה להתפלל מנחה אחר הדלקת נרות שבת, שמאחר ועשתה אותו קודש לא תעשנו חול, בתפלת מנחה של חול. עח) אולם דעת רוב הפוסקים ומרן הש״ע, שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה כלל, ולכן מותרת האשה בעשיית מלאכה ובטעימה גם לאחר הדלקת הנרות, כל זמן שלא שקעה השמש. וכן עיקר להלכה. עט) ומ״מ נכון שהאשה תתנה ותגלה דעתה שאין ברצונה לקבל שבת בהדלקת הנרות בער״ש, ומספיק להתנות תנאי זה פעם אחת בשנה. ודין זה הוא גם לנשות אשכנז הנוהגות לקבל שבת בהדלקה. פ) ואם שכחה ולא התנתה, רשאית לעשות מלאכה הנחוצה אחר ההדלקה, ומכל שכן שרשאית להתפלל מנחה.

נב. אשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת, ושוב נזכרה ששכחה להפריש חלה או לעשר את הפירות והירקות, רשאית להפריש חלה ולעשר את הפירות והירקות קודם צאת הכוכבים, אף אם היא רגילה לקבל שבת בהדלקה. וכל שכן באיש שהדליק נרות שבת, שרשאי להפריש אחר ההדלקה תרומות ומעשרות על פירות וירקות לפני כניסת השבת. פב)

נג. האיש שהדליק נרות שבת רשאי לעשות מלאכה אחר ההדלקה. ואף אין צריך להתנות קודם ההדלקה שאינו מקבל שבת בהדלקתו. שהרי אין מנהג האיש לקבל את השבת בהדלקה. ומכל שכן שרשאי להתפלל מנחה אחר שהדליק נרות שבת, ומ״מ אם רוצה להתנות פעם אחת בשנה שאינו מקבל עליו שבת בהדלקת הנרות, תבוא עליו ברכה. פג)

נד. מי שהדליקה נרות ביום שישי, ואחר ההדלקה נזכרה שאכלה כחצי שעה קודם ההדלקה ועדיין לא בירכה ברכת המזון, ומברכת ברכת המזון אחר ההדלקה, אין לה להזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, ואפילו הנשים בנות אשכנז הנוהגות לקבל שבת בהדלקה, אין להן להזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון שמברכות על מה שאכלו קודם שקיבלו שבת. (פד)

נה. אשה שהדליקה נרות שבת, ואחר ההדלקה צמאה לשתות, מותר לה לשתות עד השקיעה. (פה)

נו. אם חל ראש חודש ביום ששי, ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר בליל שבת, או לאחר קבלת שבת בעניית ברכו, הואיל ובמוצאי ראש חודש אינו יכול להתפלל תשלומין כששכח להזכיר ראש חודש במנחה, אלא בתנאי של נדבה, ומבואר בדברי הרמב״ם ומרן ז״ל שאסור להתפלל נדבה בשבת וביום טוב, לפיכך לא יתפלל תשלומין, אלא יכוין בברכה מעין שבע ששומע מהשליח צבור, ודי לו בכך. (פו) וכל זה אם נזכר בליל שבת, או לאחר שקיבל עליו את השבת יחד עם הצבור בעניית ברכו. אבל אם קיבלו עליו את השבת ביחידות, רשאי להתפלל מנחה אם לא עבר זמן התפלה. (פז)

מקום ההדלקה

נז. מצוה להדליק את הנרות סמוך לשולחנו שסועד עליו בליל שבת, כדי שיקדש ויאכל לאורם, וזהו בכלל עונג שבת. (פח) ומ״מ אם נהנה יותר לקדש ולסעוד בחצר או במרפסת לאור הלבנה, מפני שבחדר יש זבובים, מקדש בחצר ואוכל שם, אף על פי שאינו רואה משם את הנרות, שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער. (פט)

נח. מעיקר הדין אין צורך להדליק בכל חדרי הבית, ודי להדליק בחדר שאוכל שם, ובפרט כיום שיש חשמל בשאר החדרים, והמחמיר על עצמו

ומדליק גם בשאר החדרים, תבוא עליו ברכה, אלא שאינו רשאי לברך על הדלקתו בשאר החדרים. צ) ויש הנוהגים להשאיר אור דלוק כל הלילה בפרוזדור הדירה, שאם יתעורר באמצע הלילה, לא יתקל בכסא וכדומה, מנהג טוב הוא. צא) אבל אין נכון לנהוג להדליק נר השמן באופן שידלק עד מוצאי שבת, מחשש בל תשחית. צב)

נט. צריך להדליק את הנרות במקום הנחתן, שאם ידליקם במקום שאין משתמשים בו בליל שבת, ויניחם אחר כך במקום שמשתמשים בו. צג) ומ״מ כשיש צורך בדבר, כגון שמדליקין הנר על השלחן, ואחר כך מניחים אותו במנורה גבוהה תלויה, או על גבי מדף גבוה, מותר לעשות כן, שהרי ניכר שעושה כן לכבוד שבת. צד)

ס. וכן אם האשה חולה ושוכבת במטה, מותר להביא אצלה את הנרות להדליקם בברכה, ואחר כך יקחם משם, ויתנם במקומם הראוי להם. צה)

סא. מי ששכח להדליק נרות בער״ש במקום שסועד, וגם לא הדליק את אור החשמל ויש לו נרות דולקות בחדר אחר, אינו רשאי לטלטלן בבין השמשות, ולהעבירם למקום שסועד שם, שאף שהוא איסור שבות, אין להקל בזה. צו)

במה מדליקין

סב. מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית. וגם בזמן הזה נכון יותר להדר ולהדליק בשמן זית, ואם אין לו שמן זית, מדליק בשאר שמנים הנמשכים אחר הפתילה. ואם אין לו שמן מדליק בנרות שעוה. צז)

סג. מה שנהגו פה עיה״ק ירושלים להדליק הנרות לכבוד שבת בשמן הנעשה מגרעיני צמר גפן, אף שאין מדליקין בשמן העשוי מצמר גפן. מ״מ עינינו הרואות כי שמן הנעשה מגרעיני צמר גפן בזמנינו, הוא נמשך אחר הפתילה ומאיר יפה. שפיר דמי. וכן במה שנהגו להדליק נרות שבת בנפט

שנקרא גאז, שנותנים בתוך עששית של זכוכית (לאמפא), ואורו צלול יותר משמן זית, אין כל מניעה להדליק בהם נרות שבת. צז/א)

סג/ב. יש אומרים שיוצאים ידי חובת ההדלקה במנורת חשמל, ומברכים עליה. צח) ויש חולקים ואומרים שאין יוצאים בזה ידי חובה. צט) ולכן במקום שאפשר להשיג נרות שמן או שעוה, בודאי שעדיף לצאת בהם ידי חובת ההדלקה, כיון שיש בהם היכר שנעשו לכבוד שבת. ונכון לכוין בברכתו שלפני ההדלקה, לפטור גם את הדלקת החשמל מה שידליק לאחר מכן. ומ״מ באופן שאין אפשרות להשיג נרות שמן או שעוה, וכדומה, אפשר לברך ולהדליק מנורות חשמל, ויוצאים בזה ידי חובת ההדלקה. ק)

סד. כשחל יום טוב ביום שישי, והאשה שכחה להדליק נרות לפני שבת ביום טוב, ויש כיסוי המאפיל מעל נר חשמלי דלוק, אין האשה יכולה לברך להדליק נר של שבת בעת הסרת הכיסוי מעל מנורת החשמל. קא)

סה. נר שעוה שהודלק לכבוד שבת, וכבה, ונשאר מהנר לאחר השבת, מותר להשתמש בנר זה לכל מה שירצה, והוא הדין בשמן, ואפילו אם כבה תוך זמן חיובו, בטרם נהנה מהאור. קב)

סו. אם אין לו שמן או נרות שעוה, ורוצה להדליק נר שבת בנפט לבן, מותר להדליק בנפט בזמן הזה, שהרי הוא מזוקק ואין בו סכנה ולא ריח רע. וגם אינו מתנדף באויר. וכל שכן בחול שמותר להדליק בנפט לבן. קג)

סז. יש להזהר גם בנרות שבת ויום טוב שלא לעשותן כמדורה. קד)

סח. יש נוהגים להדליק נרות שבת בצורה שוה בשורה אחת, ולא בעיגול, ומ״מ אפשר להדליק הנרות גם בעיגול, כשנותן שמן לתוך צלחת זכוכית, ומניח בתוכה פתילות בעיגול, באופן שהפתילות רחוקות זו מזו, וכל נר ניכר בפני עצמו, שאז אין בזה חשש שנראה כמדורה. וכן מנהגינו. קה)

סט. אין עושין פתילה לנר שבת, בין נר שעל השלחן, ובין שאר הנרות שבבית, מדבר שהאש אינה נאחזת בפתילה, אלא השלהבת קופצת. כגון צמר בהמה, ושער וכדומה. וכן אין מדליקין נר לשבת אלא משמן הנמשך אחר הפתילה. ולפיכך אין מדליקין בזפת, וכיו״ב, אף אם עירב בו מעט שמן.

ע. לכתחלה לא ידליק נר ש״ק משמן זית שהיה תחת המטה, משום הקריבהו נא לפחתך, אבל בשמן מר שאינו ראוי לאכילה מותר להדליק. קו)

עא. אין מדליקין לא בחלב [הצירי], ולא בשומן אליה, בין קרושים בין מותכים. ואם התיכום ועירבו בהם שמן כשר להדלקה, מותר להדליק בהם, והוא שלא חזרו ונקרשו אסור להדליק בהם אפילו על ידי תערובת שמן. קז)

עב. אין נותנין בשבת כלי, תחת הנר כדי לקבל את השעוה או את השמן הנוטף מהנר, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו. [הכלי היה מותר לטלטלו, וכעת שנטף לתוכו השמן או השעוה נאסר בטלטול]. אבל מותר ליתן את הכלי מבעו״י, אלא שאסור להשתמש בשמן בשבת. קח)

עג. אסור לגעת בנר דולק בשבת, אף אם אין מטלטלין את הנר ממקומו, שאף שאין לאסור בזה משום טלטול מוקצה [שהרי אינו מטלטלו], מ״מ יש לחוש שעל ידי הנגיעה יטה השמן ויבעיר, או שיבא לידי כיבוי. ולכן אם השלחן רעוע במקצת, אין להדליק עליו נרות שבת, או שאר נרות, באופן שיש לחוש שאם ינענע את השלחן יבוא לידי כיבוי והבערה. קט)

עד. מותר לתת מערב שבת מים לתוך קערת שמן, כדי להגביה את השמן, ולהדליק שם את הנר, אף על פי שהנר יכבה בעת שהשלהבת תגיע למים. מאחר ואין כוונתו לכיבוי הנר, אלא להגבהת השמן. אבל אם נותן שם מים במטרה שהנר יכבה כשתגיע השלהבת למים, אסור לעשות כן

אף מערב שבת, גזרה שמא יעשה כן בשבת. קי)

פרק יז - הדלקת נרות במועדי השנה

א. מצוה להדליק נרות בליל יום טוב. וצריך לברך לפני ההדלקה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב". א)

ב. גם ביום טוב הברכה קודמת להדלקה. וכן יש לנהוג ולהנהיג. ויש אומרים שגם האשכנזים הנוהגים בכל ערב שבת לברך על ההדלקה אחר ההדלקה, יודו שביום טוב מברכים קודם ההדלקה. ב)

ג. אשה מיוצאי תימן שנהגה כשאר בנות עדתה בחוץ לארץ, שלא לברך על הדלקת הנרות בליל יום טוב, ובאה לשכון כבוד בארץ ישראל לצמיתות, הנכון הוא שתנהג ככל תושבי ארץ ישראל, לברך על הדלקת נרות בליל יום טוב. ג)

ד. נשים שנהגו לברך שהחיינו בעת הדלקת הנרות של יום טוב, אין למנהגם זה כל יסוד בהלכה, ומן הראוי שיפסיקו לנהוג כן, ויכוונו לצאת ידי חובת ברכת שהחיינו בקידוש של יום טוב כתקנת חכמים. ואם קדמו הנשים ובירכו שהחיינו בעת הדלקת הנרות, יש להזהירן שלא יענו אמן על ברכת שהחיינו בעת הקידוש. ובליל פסח, רשאות מן הדין לענות אמן באופן שקדמו ובירכו שהחיינו בהדלקת הנרות. ומכל מקום אין למחות בחזקה בנשים הנוהגות לברך שהחיינו בעת הדלקת הנרות, רק שיברכו ברכה זו אחר שידליקו לפחות נר אחד, כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת הדלקת הנרות למצות ההדלקה. ד)

ה. יש מהדרים להדליק נרות של יום טוב מערב יום טוב, כשם שצריכים להיזהר להדליק נרות שבת מבעוד יום, אבל לא נהגו להקפיד על זה, אלא המנהג להדליק נרות יום טוב אחר שתחשך לפני הקידוש שעל הכוס, ויש להם על מה שיסמוכו. והרוצות להחמיר ולהדליק הנרות מבעוד יום, תבוא עליהן ברכת טוב. ה)

ו. אשה הנוהגת להדליק הנר בליל יום טוב, סמוך לקידוש, נכון להכין את הנרות בפמוט או במנורה מבעוד יום, שהרי אסור לחמם נר שעוה להדביק בפמוט או במנורה ביום טוב, משום איסור ממרח. ו) ואם לא הכינו הנרות שעוה מבעוד יום בפמוט, תדליק בנר שמן עם פתילות מוכנות, או שיתנו את הנרות בפמוטות או בשפורפרת חלולה. ז)

ז. שפופרת או פמוט שנסתמו בשעוה ונקפאה השעוה שם, מותר לנקותה בליל יום טוב בסכין וכדומה, ואין בזה משום תיקון כלי ביום טוב. ח)

ח. גם בנר של יום טוב יש להדליקו במקומו, ולא להדליקו במקום אחד ולהעבירו למקום אחר. ט)

ט. גם ביום טוב נוהגים להדליק ב׳ נרות, ואף דזכור ושמור שייך בשבת, מכל מקום נוהגים כן גם ביום טוב. י) וכשחל יום טוב ביום א׳, יש להזהיר את ההמון לבל ידליקו נר של יום טוב מבעוד יום, שעדין הוא שבת, אלא ידליקו הנר אחר צאת הכוכבים של ליל יום טוב, על ידי הדלקה מאש לאש, כדין יום טוב. וכשחל יום טוב ביום שישי, מדליקין נר שבת ביום טוב כעשרים דקות קודם השקיעה, ומי שלא עשה עירובי תבשילין בערב יום טוב, אפילו הכי יכול להדליק את הנר לכבוד שבת, שעיקר עירובי תבשילין הוא לבישול ואפיה, ומה שמזכירים את הדחקת הנר בנוסע עירובי תבשילין הוא לרווחא דמילתא. ומכל מקום אם מכין כל צרכי שבת מערב יום טוב, בכל זאת יעשה עירובי תבשילין מערב יום טוב, לצורך הדלקת הנר, אבל לא יברך על עירוב זה שאינו לצורך הבישול והאפייה. יא)

י. ברכת ההדלקה בראש השנה היא "להדליק נר של יום טוב" ואין להזכיר יום הזכרון. ומכל מקום הנוהגות לברך בנוסח "להדליק נר של יום טוב הזכרון", אין לחוש להפסק, ולא הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים, אבל לכתחילה אין לאומרו, דאין לו יסוד ושורש. יב)

יא. המנהג הנכון שפשט כמעט בכל תפוצות ישראל, להדליק נרות בערב יום הכפורים לצורך ליל יום הכפורים. ומכל מקום בעיר שלא נהגו להדליק, אין מדליקין. ובמקומותינו מברכים על ההדלקה: "אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום הכיפורים". יג) ובמקום שאין מנהג ידוע לא יברכו. יד) ולפי מנהג אשכנז הנשים מדליקות תחילה ואח"כ מברכות. טו)

יב. אין לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות בערב יוהכ"פ, אלא יכוונו לצאת י"ח ברכת שהחיינו, בעת שמברכים בביהכ"נ. טז) ומכל מקום אם ירצו לברך שהחיינו בשעת ההדלקה, לא יברכו שהחיינו עד גמר ההדלקה, כי בזה מקבלת עליה תוספת יום הכיפורים, ונאסרת בעשיית כל מלאכה ואכילה ושתיה וכו'. ולכן לא תברכנה שהחיינו על עוד נעליהן ברגליהן.

יג. בחג הסוכות ישתדל להדליק הנרות בסוכה, כדי לאכול לאורם. וראוי ונכון שיתקין מבעוד יום מתקן מתאים מזכוכית לנרות, כדי שיכל להדליק הנרות בסוכה, ולא יכבו ברוח, וגם לא יגרמו לשריפה ח"ו. ואם אכן קיים חשש שהנרות יגרמו לשריפה בסוכה, או שיכבו מחמת הרוח, ידליקם בביתו במקום שבו מכינים צרכי האוכל, או בחדר השינה, ואם אפשר ידליק הנרות בחלון הפונה לסוכה, כדי שיגיע אורם לסוכה. יז)

יד. בערב שבת חנוכה מדליקין נר חנוכה תחלה, ואחר כך נרות שבת. יח) ודי בהדלקת נר אחד של חנוכה תחלה ובעודו ממשיך להדליק את שאר הנרות, תוכל האשה לברך ולהדליק נרות שבת, ולהדליק נרות שבת, ואינה צריכה להמתין עד שיסיים הדלקת כל הנרות. יט)

פרק יח - מהלכות קידוש

א. נשים חייבות בקידוש מן התורה, ואף על פי שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ממנה, מכל מקום בקידוש היום חייבות מכח היקש, שנאמר בלוחות הראשונות (בפרשת יתרו): "זכור" את יום השבת לקדשו, ונאמר בלוחות האחרונות (בפרשת ואתחנן): "שמור" את יום השבת לקדשו. וקיבלו חכמינו זכרונם לברכה, כי זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, לומר: כל שישנו בשמירת שבת, שמוזהר שלא לעשות מלאכה בשבת, ישנו גם בזכירה. כלומר, שחייב בקידוש. והואיל וגם הנשים מוזהרות על שמירת שבת, כי על מצות לא תעשה נשים חייבות אף כשהן מצוות שהזמן גורם שיבואו, ישנן גם בחיוב מצות זכירת שבת, דהיינו קידוש היום. (ברכות כ:). א)

ב. גם אשה שלא התפללה ערבית בליל שבת, יכול בעלה שהתפלל כבר להוציאה ידי חובת קידוש, שבמצות קידוש שהנשים חייבות יש דין ערבות, ואמרינן בהו אע"פ שיצא מוציא, מדין ערבות. ב)

ג. כיון שהנשים חייבות בקידוש מן התורה, לפיכך מוציאות את האנשים ידי חובת קידוש. ואף אשה שהתפללה ערבית של שבת יכולה להוציא ידי חובה איש שלא התפלל. ומכל מקום משום צניעות נכון שהאשה לא תוציא אנשים ידי חובת קידוש אלא כשהם מבני ביתה. ג)

ד. כשבעל הבית נעדר מסיבה מסויימת מהבית, וכגון ששוכב בבית חולים, או נמצא בחוץ לארץ, או שיצא למילואים, וכדומה, אין הקטן שהוא פחות מבר מצוה, יכול לקדש בליל שבת כדי להוציא ידי חובה את אמו ויתר בני הבית. הואיל ואין הקטן חייב במצות אלא מדברי סופרים כדי לחנכו במצות, אינו יכול להוציא אחרים החייבים בקידוש מן

התורה, שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם. ואפילו אם הקטן עדיין לא התפלל ערבית של שבת, ואמו ושאר בני הבית הגדולים התפללו ערבית של שבת, אינו יכול להוציאם ידי חובת קידוש. ואפילו אם כיוונו בפירוש לצאת ידי חובת קידוש מן התורה בתפלה. ולכן האשה תעשה את הקידוש, ולא תסמוך על הקידוש של הקטן. ואם אין האשה יודעת לקדש, ואין שם אלא קטן, יאמר הקטן הקידוש, והאשה תאמר אחריו מלה במלה עד סוף הקידוש. ד)

ה. אם בעל הבית נעדר מביתו בליל שבת, יקדש אחד מבני הבית שהוא גדול והביא ב' שערות. ואם יש נער בן י"ג שנה ויום אחד, אך אין ידוע אם הביא ב' שערות או לא, נכון יותר שהאשה תעשה את הקידוש, ולא תסמוך על הקידוש של הנער הנז'. אבל אם קשה לאשה לקדש בעצמה מכל מיני סיבות, יכול הנער הנז' לקדש ולהוציא ידי חובה את שאר בני הבית, כולל האמא, שמעיקר הדין סמכינן שפיר על חזקה שמסתמא הביא ב' שערות בהגיעו לגיל המצוות. ונכון שתקדים האשה להתפלל ערבית קודם הקידוש. ה)

ו. צריך שכל בני הבית ישימו לבם היטב לשמוע ברכת הקידוש מתחלה ועד סוף, מפי גדול הבית המברך, ויכוונו השומעים לצאת ידי חובתם, והמברך יכוין להוציאם ידי חובתם. ואין השומעים צריכים לומר הקידוש מלה במלה אחר המברך. אלא יוצאים ידי חובתם בשמיעת הקידוש מהמברך, שגם בקידוש יש דין "שומע כעונה". ו)

ז. כשבעל הבית מקדש ומוציא את בני ביתו ידי חובת הקידוש, יש להזהיר את כל בני הבית שלא יענו "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת שם ה' שבברכות הקידוש. שכל ברכה שהשומעים מכוונים לצאת ידי חובתם, אין להם לענות ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת ה'. שמכיון שהשומע כעונה אם הוא מפסיק לענות ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת ה', הוי כמוסיף ומפסיק באמצע הברכה, ומשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. ועל כל פנים מי שעבר וענה "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת

שם ה׳ בברכות שהוא יוצא בהם ידי חובתו, בדיעבד יצא ידי חובה, ולא יחזור לקדש לעצמו. [ז]

ח. כשבני הבית רבים, ויש בהם מי שאינו יכול לשמוע את הקידוש היטב מבעל הבית המקדש, או שהמקדש מגמגם בלשונו, או בולע אותיות ותיבות מהברכה, יש להם לברך בלחש את ברכת הקידוש, ובשעת הברכה יתנו עיניהם בכוס שביד המברך. וכשהמקדש יסיים הברכה לא יענו אמן אחר ברכתו, שמאחר והם בירכו בעצמם, ובדעתם לטעום מהיין, אם יענו אמן הוי הפסק. [ח]

ט. יש נוהגים שאם בעל הבית המקדש מגמגם בלשונו, וכיוצא, אומרים עם המקדש את נוסח הברכה, מלבד פתיחת הברכה וחתימתה, ואף על פי שיש לנוהגים כן על מה שיסמוכו, מ״מ עדיף יותר שיאמרו את כל הברכה עם המקדש מלה במלה, כולל הפתיחה והחתימה. [ט]

י. מצוה מן המובחר שכל המסובים יטעמו מן היין לחיבוב מצוה. וכשבעל הבית מיסב עם בני ביתו, המנהג שבני הבית טועמים מהכוס ששתה ממנו המקדש, ויש שמקנחים מקום ששתה ממנו. ואם מיסב עם אנשים שאינם מבני משפחתו, ומקפידים שלא לשתות מכוס ששתה ממנו אחר, ימזוג מעט יין לכמה כוסות, כדי שיטעמו המסובין מהיין. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רעו].

יא. אף מי שלא טעם מהיין, יצא ידי חובת הקידוש, הן בקידוש הלילה והן בקידוש היום. שאין טעימה זו לעיכובא, אלא לחיבוב מצוה. [ילקו״י שבת כרך א׳ רעו].

יב. אף הנשים אסור להן לאכול ולשתות קודם הקידוש בליל שבת. ונשים שאין להן זמן קבוע להתפלל, ופעמים מתפללות שחרית, ופעמים מנחה או ערבית, משעלה עמוד השחר בשבת, אסור להן לטעום אפילו מים קודם הקידוש בשבת. ומכל מקום בשעת הדחק כגון אשה שהיא חולה קצת, יכולה לסמוך ע״ד הפוסקים המתירים לטעום ביום קודם

הקידוש, כיון שכבר נתקדש היום מאמש על ידי הקידוש שבלילה. במה דברים אמורים באשה שאינה רגילה להתפלל שחרית בכל יום, אבל אשה שרגילה להתפלל שחרית, רשאית לטעום בשבת בבוקר קודם תפלת שחרית. יב)

יג. יש לחנך קטן שהגיע לחינוך [כבן 6] שלא יאכל או ישתה קודם הקידוש. אולם כשיש צורך בדבר, כגון בבוקר קודם תפלת שחרית, או כשממתינים הרבה לאיזה אורח שיגיע, מותר לקטן [אף שהגיע לחינוך] לאכול. ומותר אף להאכילו בידים, ובפרט אם מאריכים בתפלת שבת. ומיהו בנער בריא כבן י״ב שנה ויום אחד ואילך, נכון לחנכו גם בזה. יג)

פרק יט - דין נשים בסעודות שבת, ודין התפלות

א. גם הנשים חייבות בסעודות שבת, כולל סעודה שלישית, וב״לחם משנה״, שאף הן היו בנס המן. [דבכל מעשה שבת איש ואשה שוין]. ולכן צריכות לשמוע ברכת המוציא מפי בעל הבית, ולכוין לצאת ידי חובת הברכה ו״לחם משנה״. והמברך צריך להמתין להן עד שיטלו את ידיהן לסעודה, כדי להוציאן ידי חובת לחם משנה. א)

ב. בשבת וביום טוב בעל הבית יבצע מהפת לעצמו פרוסת הכזית, ולאשתו כביצה, שהוא כנגד השם כנודע, ואפילו אם נמצא גדול שמיסב על השלחן, לא יתן לו קודם אשתו. ומאחר שכך נהגו על פי הסוד, מסתמא האב מוחל. ומכל מקום טוב שהבן יבקש בפירוש את סליחת הוריו על כך, או שיתן לאשתו ולאביו שניהם ביחד, כדי שלא להקדים את אשתו לאביו ואמו. ב)

ג. מנהג נאה הוא לקשט את שלחן השבת בפרחים ושושנים, ובמיני בשמים, לכבוד שבת. ובכדי לברך עליהם ברכת הריח ולהשלים ל״מאה ברכות״ בשבת. שגם הנשים חייבות במאה ברכות. וצריך לסדר השלחן שיהיה ערוך לקידוש ולסעודה, ולפרוס מפה יפה לכבוד שבת. ג)

ד. כבר נתבאר לעיל דאשה ששכחה לומר רצה והחליצנו בסעודה ראשונה ושניה של סעודות שבת, [דהיינו בליל שבת, ובשבת בבוקר], דינה כדין האיש, שאם נזכרה אמר שחתמה בונה ירושלים, תאמר שם ברכת אשר נתן שבתות וכו׳. ואם נזכרה כשאמרה ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, כדי לומר לעד האל וכו׳, ולא אמרה תיבת לעד, תסיים: אשר נתן שבתות וכו׳, ותמשיך ברכת לעד האל וכו׳. ואם אמרה תיבת לעד, או האל, חוזרת לראש ברכת המזון. ואם שכחה לומר ״רצה והחליצנו״ בסעודה שלישית בשבת, אף אם נזכרה קודם שהתחילה בברכה רביעית, אין לה לומר שם ברכת אשר נתן בשם ומלכות, אלא יכולה לומר ברכה זו בלי שם ומלכות, או להמשיך בברכה רביעית. ד)

ה. אשה פטורה מלקרוא בכל שבת שנים מקרא ואחד תרגום. ה)

ו. נשים פטורות מתפלת המוספין של שבתות וימים טובים וראשי חודשים. ומכל מקום אם מתפללות מוסף, יש להן על מה שיסמוכו. ו)

ז. אם כבה אור החשמל בבית, והנר עדיין דולק, מותר לחתל את התינוקות לאור הנר, ואין לחוש בזה שמא יטה. ובנר שהודלק לשם מצות נר שבת, ראוי שלא לעשות לידו תשמיש שיש בו משום ביזוי. ובמקום שאי אפשר להחליף לתינוקות בחדר אחר, אלא בחדר שבו נר שבת דלוק, יש להקפיד שראש הילד יהיה כלפי נר של שבת, ורגליו מצד השני, וכן יעשה כשרוצה להחליף לתינוק בחדר שיש בו ספרי קודש, שיניח את ראש התינוק כלפי הספרים. ז)

ח. בני זוג המתגוררים אצל קרוביהם, וייחדו להם חדר בדירה, ומדליקין שם נרות שבת, אחר שכבה החשמל אסור להם לבדוק את בגדיהם לאור הנר, כדי להבחין בין בגדיו לבגדי אחרים, שמא יטו את הנר כדי שיאיר יפה. ואם אין צריך עיון רב כדי להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו, יש להקל לבודקן לאור הנר, בנר של שעוה או חלב. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שכה].

פרק כ - חיוב נשים בהבדלה

א. אסור לאכול ולשתות קודם ההבדלה, לבד ממים, וגם הנשים בכלל איסור זה. ואפילו אם התפללה ערבית ואמרה בתפלתה "אתה חוננתנו" אסור לה לאכול עד שתשמע הבדלה על הכוס. אבל כדי לעשות מלאכה אחר זמן צאת השבת, וכן להדליק חשמל וכדומה, אינה צריכה להמתין להבדלה על הכוס, אלא לאחר התפלה מותרת בעשיית מלאכה, אם אמרה אתה חוננתנו. ואם שכחה לומר אותה חוננתנו, תאמר קודם שתעשה מלאכה "ברוך המבדיל בין קודש לחול" בלי שם ומלכות. ונשים ובנות שאינן מתפללות ערבית, אלא מסתפקות בתפלת שחרית או מנחה, יש ללמדן שלא תעשנה מלאכה במוצאי שבת עד שתאמרנה ברוך המבדיל בין קודש לחול. א)

ב. נשים חייבות בהבדלה במוצאי שבת מן התורה. וכן במוצאי יום הכפורים. ויכולות להבדיל בעצמן על הכוס, וגם לברך ברכת "בורא מאורי האש", שהרי הן חייבות גם בברכת מאורי האש. וכשמבדילות בעצמן חייבות לשתות מהיין כדין האיש. אלא שיותר טוב שישמעו מן האנשים ויצאו ידי חובתן. לפיכך מי שבדעתו להבדיל בביתו, יכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובת ההבדלה כששומע את ההבדלה

משליח צבור בבית הכנסת. וליתר שאת יוכיח את כוונתו זאת על ידי שיענה ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת שם ה' שבברכות ההבדלה, [ויענה כן בלחש, כדי שלא לבלבל את אותם היוצאים ידי חובתם בבית הכנסת]. וימנע עצמו מלהריח את הבשמים בעת שהשליח צבור מברך ברכת הבשמים בהבדלה. וכן לא יקרב ידיו לאור הנר בעת שהשליח צבור מברך בורא מאורי האש, כנהוג ליוצאים ידי חובה. ואז יוכל לברך כל ברכות ההבדלה בביתו בלי שום פקפוק. וכבר אמרו חז"ל (בפסחים קי"ג.) שלשה מנוחלי העולם הבא, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתורה, והמבדיל על הכוס במוצאי שבתות. וראוי לעורר את הקהל שבבית הכנסת, שכל אחד יבדיל לבני ביתו. ב)

ג. שליח צבור המוכרח להבדיל בבית הכנסת כדי להוציא את הקהל ידי חובתם, וכן מי שמבלי משים כיוון לצאת ידי חובה בהבדלה שבבית הכנסת, אם הנשים יודעות להבדיל בעצמן [כגון מתוך הסידור], יש אומרים שנכון יותר שיבדילו לעצמן. ורק אם אינן יודעות להבדיל בעצמן, יכול לחזור ולהבדיל בשביל בני ביתו. ויברך ברכת הגפן וברכת ההבדלה, ואחר שיטעם מהיין יאמר לבני ביתו שיברכו ברכת הריח על הבשמים, וברכת בורא מאורי האש על הנר. ואם הן מברכות ברכות אלו קודם שהמבדיל טעם מהיין, יזהר שלא יענה אמן אחר ברכתן, כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת הגפן לטעימה. והמנהג שגם אם הנשים יכולות להבדיל לעצמן, הבעל שכבר יצא ידי חובה חוזר ומבדיל להן כאמור, דקיימא לן אף על פי שיצא מוציא. ג)

ד. אשה השומעת הבדלה, עליה לכוין לצאת ידי חובה, ולשמוע היטב את כל הברכות, ולענות אחריהם אמן. ולא תענה "ברוך הוא וברוך שמו", ולא תפסיק בדיבור עד לאחר תום שתיית היין על ידי המבדיל. וצריכה לשבת בעת ההבדלה, ולא תלך בבית אנה ואנה בשעת ההבדלה. ד)

ה. כבר נהגו הנשים שלא לטעום מהיין של ההבדלה, ורק בקידוש נהגו לטעום משום חיבוב מצוה. [וכן אין בני הבית צריכים לטעון מכוס ההבדלה, ודי במה

שהמבדיל עצמו שותה מהיין]. אבל כשהאשה מבדילה לעצמה בודאי שחייבת לשתות מהיין כדין האיש. ואם אינה יכולה לשתות, תטעום מעט, ותתן לאחר שכיוון מראש לצאת ידי חובת הברכה שישתה כשיעור. ה)

ו. יום טוב שחל להיות במוצאי שבת, שמקדשין ומבדילין על הכוס ביחד, פשוט שמותר לאשה לטעום מכוס הקידוש, אף שאמרו עליו גם ברכת ההבדלה. ו)

ז. קטן שהגיע לחינוך מצוה על הוריו לחנכו לשמוע הבדלה. אבל אינו מוציא אחרים.

ח. אין יוצאים ידי חובת ההבדלה בשמיעת ההבדלה בטלפון, וכל שכן בשמיעה מהרדיו. ז)

ט. בתי חולים שעושים הבדלה עבור החולים והיולדות, אף אם מבדילין בפרוזדור אם שמעו את קול המברך, יוצאים ידי חובה. ואם המברך הבדיל דרך הרם קול, כל חולה או יולדת שלא היו יכולים לשמוע את ההבדלה בלעדי הרם קול, יש אומרים שאינם יוצאים ידי חובתם, וצריכים לחזור להבדיל בשבילם. אבל אם היו שומעים את ההבדלה גם בלעדי הרם קול, יוצאים ידי חובה אף כששומעים את ההבדלה דרך הרם קול. וטוב להחמיר בהבדלה שהיא של תורה לשמוע ההבדלה באופן ישיר ולא בדרך רם קול. ח)

י. אם אין שם מי שיבדיל בשבילו, והוא חולה שאינו יכול להבדיל בעצמו, רשאי לאכול בלי הבדלה.

יא. מותר לאשה נדה לאחוז בידה את הנר בעת שבעלה מבדיל. ואין זה מונע מבעלה לברך ולצאת ידי חובת ברכת בורא מאורי האש. ט)

יב. גם הנשים חייבות בסעודה רביעית במוצאי שבת, ודינה כדין האיש לכל עניני שבת. ויש בזה גם סגולה לנשים שלא תתקשנה בעת לידתן,

שתאכלנה במוצאי שבת סעודת מלוה מלכה. ולכתחלה מצוה לעשות סעודה רביעית בפת, ואם אי אפשר בפת, יעשוה במיני מזונות, ואם אי אפשר לעשותה במיני מזונות, יעשוה בפירות. ט)

פרק כא - עניני הוצאה, בדברים השייכים לנשים

א. מותר לאשה לצאת בשבת לרשות הרבים [גם במקום שאין עירוב] בשעון זהב הצמוד על ידה, אף שלפעמים השעון מתכסה על ידי השרוול. והמקילות בזה גם ברצועת עור יש להן על מה שיסמוכו. ומהחמירות בכל זה תבוא עליהן ברכת טוב. א)

ב. אם הבגד נקרע וחיברה את הקרעים בסיכת בטחון [בשבת], מותר לה לצאת כך לרשות הרבים, גם במקום שאין עירוב. ואין בזה איסור הוצאה. ומותר לחבר את הקרעים בסיכת בטחון גם בשבת. ב)

ג. אשה שסגרה מפתחי חלוקה במחט של תפירה, אסורה לצאת בו לרשות הרבים בשבת, במקומות שאין שם עירוב. ג)

ד. גומי או סרט שנותנות אותו הבנות לקשור את צמתן, מותר להן לצאת עמו בשבת לרשות הרבים, אף במקומות שאין עירוב. וכן מותר להן לצאת עם גומיות מסביב לגרביהן. ד)

ה. מותר לאשה לצאת לרשות הרבים בשבת עם משקפי שמש, אף אם צבען משתנה מהצל לשמש, ואין בזה איסור. ואשה המחמירה על עצמה בזה, תבוא עליה ברכת טוב. ה)

ו. מותר לאשה לצאת בשבת לרשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב, כאשר כובעה או המטפחת שלה תפוסות לראש בסיכת ראש, ואין לחוש שמא תוציא את המטפחת או את הסיכה. [ובארצות אפריקא שנוהגות הנשים לצאת לרשות הרבים כשפניהן רעולות, ועוטפות בסודר את כל ראשן חוץ מהעינים, מותר להן לצאת לרשות הרבים עם רעלה זו, שגם זה דרך מלבוש]. ו)

ז. כבר נהגו הנשים להקל לצאת בשבת לרשות הרבים [גם כשאין עירוב] בכל מיני תכשיטים שהם לנוי וקישוט, וכגון, טבעת שעל אצבעה, צמיד, שעון, שרשרת, סיכה, עגילים שבאזניה, וכדומה. והוא שתענוד אותם דרך מלבוש, ולא תקחם בידה או בכיס בגדה. והמחמירות על עצמן שלא לצאת לרשות הרבים עם תכשיטין כלל, תבא עליהן ברכה. ז)

ח. אסור לאשה לצאת בשבת לרשות הרבים עם תיק או ארנק בידיה, אף אם אינו עומד לשום שימוש אלא לנוי וקישוט בלבד. ואף במקומותינו שיש עירוב, נכון להחמיר בזה לדידן. ח)

ט. מותר לאשה ליתן סיכה בשערותיה כדי להחזיקם, ולצאת בשבת לרשות הרבים. וכן מותר לה לצאת בשבת לרשות הרבים עם סרט [או קשת] שהיא קושרת בו את שערותיה. ט)

י. הבנות הקטנות שנוקבים את אזניהן כדי לתת בהן נזמים כשיגדלו, וכדי שלא יסתמו הנקבים נותנים בהן קסמים, מותר לצאת בהן בשבת לרשות הרבים, אף במקום שאין שם עירוב. אך במקומות שלא נהגו בזה, טוב להחמיר, שמא תוציא הקיסם מפני הבושה מחברותיה. י)

יא. כבר נהגו הנשים לצאת לרשות הרבים עם עגילים באזניהם, ואין לחשוש שיבואו להוציא העגילים ולטלטלם ד' אמות ברשות הרבים. יא)

יב. במקום שאין עירוב אסור לשאת ילד בידים ולהוציאו מרשות לרשות. או להעבירו כך ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית. יב)

יג. ילד חולה שצריך להביאו לרופא, אם הוא יכול ללכת, אלא שההליכה קשה עליו, מותר לשאתו ברשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב. ובמקום פיקוח נפש, מותר בכל אופן. אך יש להזהר שבשעה שמרים את הילד, לא יהיו עליו או בכיסו חפץ כל שהוא. (יג)

יד. ילד בריא הנמצא בעגלה, אף שיודע לילך לבדו, אין לדחוף את העגלה ברשות הרבים, במקומות שאין בהם עירוב. ואין לעשות כן גם אם יוליך את העגלה בעזרת אדם אחר. אך לצורך מצוה יש להקל על ידי גוי, וכגון כשהולכים לסעוד סעודות שבת בבית ההורים, וכדומה, מאחר שזה שבות דשבות. ובמקומותינו שיש עירוב כדת, אף הנוהגים להחמיר שלא לסמוך על העירוב, יש נוהגים להקל להרים ילד קטן היכול ללכת על ידיו ברשות הרבים, או לקחתו בעגלה. ומכל מקום נכון להחמיר ולא לסמוך על העירוב גם בכהאי גוונא, אלא אם כן במקום שאי אפשר בלאו הכי. ואם אפשר טוב ששנים ידחפו את העגלה. ומותר להוליך את העגלה [במקום שיש עירוב] גם בדרך עפר וחול, ואף בעגלה כבדה כגון עגלת תאומים, ומותר אף להפנות את העגלה לצדדים. (יד)

פרק כב - ניקוי בגדים, כביסה ותליית כביסה בשבת

א. בגדים רטובים אסור לשוטחם בשבת, ואם שטחם בשבת אף על פי שעשה איסור, המיקל להשאירם יש לו על מה שיסמוך. ולאחר שנתייבשו, אסור לו ללובשם בשבת אם עשה כן במזיד, אבל אחר השבת מותר. ואם לא ידע שאסור לשטוח בגדים רטובים בשבת, ושטחם בשוגג, ונתייבשו, מותר ללובשם בשבת. (א)

ב. מותר לשטוח בגדים יבשים שאינם רטובים כלל, על החבל ששוטחים עליו בגדים אחר כביסה, שמאחר שהבגדים יבשים, אין מקום לחשד. ומהיות טוב נכון לשוטחם שלא כדרך ששוטחים בגדים מכובסים. אבל אם הם רטובים מן הזיעה, או מחמת גשמים, אפילו היו הגשמים מועטים אסור לשטחם מפני החשד, שיאמרו שכיבס בגדיו בשבת ולכן שטחם כדי לייבשם. ב)

ג. אשה שבנה מגיע לחופשה קצרה ביום שישי אחר הצהרים סמוך לחשכה, ומוכרח לחזור מיד בצאת השבת, מותר לה לתת את בגדיו לתוך מכונת כביסה אוטומטית בערב שבת סמוך לשקיעה, ולהפעילה קודם השקיעה, [אם עדיין לא קיבלה עליה שבת בפירוש], והבגדים מתכבסים מאליהם בשבת, וכדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. ואחינו האשכנזים נוהגים כדעת הרמ״א להחמיר, אלא אם כן יש צורך בדבר. ג)

ד. אסור להניח בשבת כביסה רטובה סמוך לתנור או ההסקה מרכזית. ומי שנתרטבו בגדיו ואין לו בגד אחר, יש להקל להניחן על יד התנור ע״י גוי בצינעא, כל שיש לחוש שיבוא לידי חולי. ד)

ה. אין לתלות כביסה בשבת גם בצינעא, כגון באמבטיא, אף שאין רואים אותו כשהוא תולה את הכביסה. ומעיל צמר שהדרך לנקותו רק בניקוי יבש, אצל מכבסה, אם נשפך עליו מים, המיקל לתלותו דרך שטיחה על החבל כדי לייבשו, יש לו על מה שיסמוך, שמאחר שאין דרך לכבסו אלא בניקוי יבש, לא חיישינן בזה למראית העין שיאמרו שכיבסו בשבת, ובלבד שלא יניח סמוך לתנור או הסקה מרכזית. ומותר לתלות במקל כביסה במקל המיועד לכך. ה)

ו. מפת שלחן העשויה מניילון, או מכנסי תינוק העשויים מגומי וניילון, ואין בהם בד, מותר לשרותם במים בשבת, או להזרים עליהם מים בשבת, אם הוא צריך להשתמש בהם בשבת. וכן מותר לנקות פיטמה של בקבוק של תינוק בשבת, העשויה מפלסטיק, על ידי שרייה במים, או

שפיכת מים. ומים שנשפכו על השלחן, מותר לנקותם על ידי ניקוי במגבת או במפות נייר, ויזהר לנקות בנחת שלא יבוא לידי סחיטה. ומותר להניח בנחת מפית נייר לבנה על משקין שנשפכו על השלחן, ואין לחוש בזה לאיסור צובע, אחר שהוא דרך לכלוך, ונהגו להקל בזה כדברי הרדב"ז. ו)

ז. גם חיתולים של תינוק שכיבסו אותם מערב שבת, בזמן הזה אסור לשוטחם בשבת כדרך ששוטחים כביסה, שהרי כיום אין דרך לתלות חיתולים אלה כשהם מלוכלכים, ויבואו לחושדו שכיבסם בשבת. ואין להניח את החיתולים סמוך לתנור חם שהיד סולדת בו, או על הסקה מרכזית, ומכל מקום אם אין לו חיתולים אחרים, מותר לתלותם על ידי גוי כנגד הסקה מרכזית או תנור חם, ובלבד שיעשה כן בצינעא ולא בפני רבים. ז)

ח. אם נשפך מים על מקצת מהבגד, אסור לתלות את הבגד לייבוש בשבת, או להניחו סמוך לתנור חם או הסקה מרכזית. וכן בגד שנרטב מחמת הזיעה, אסור לתלותו כנ"ל. ח)

ט. בגד שנשפך עליו מים או משקה בשבת, וכן בגד שנספג בזיעה, מותר להניחו על גב הכסא, כדי שיתייבש. ובלבד שלא יהיה סמוך לתנור דלוק או הסקה מרכזית. אבל לא יניח כמה כסאות בסמוך זה ליד זה, כדי לתת בשבת בגד שנרטב על גב הכסאות, שהרי ניכר שמתכוין לייבשה. ט)

י. בגדים שכיבסו אותם מערב שבת, מותר להורידם מחבל הכביסה בשבת לצורך לבישתם בשבת, ואף אם בשעת בין השמשות הבגדים היו רטובים קצת, אע"פ כן מותר להורידם מהחבל בשבת, כדי ללובשם בו ביום, ולא אמרינן מגו דאתקצאי בבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. ואין הבדל בזה בין ימות החורף לקיץ, כל שיש לתלות שהבגדים יתייבשו במהלך השבת. י)

יא. כביסה הנמצאת על החבל וחושש שירדו גשמים בשבת, מותר להורידה בשבת, ואין לאסור משום מוקצה או משום מכין משבת לחול. יא)

יב. וכל שכן אם שטחו על החבל חיתולים ושאר בגדי קטנים שנתכבסו בערב שבת, אפילו היו רטובים קצת בבין השמשות באופן שיש בהם טופח על מנת להטפיח, מותר להוציאם מעל החבל בשבת לאחר שנתייבשו, על מנת להשתמש בהם בשבת. יב)

יג. מגבות שנתלחלחו הרבה מרוב הניגוב בהם, מותר לתלותם בשבת על חבל כביסה, גם דרך שטיחה, אם ניכר בהם קצת זוהמא. וכן מטפחות שמקנחין בהם את האף, אם ניכר בהן קצת לכלוך של צואת החוטם מותר לשוטחן בשבת על חבל כביסה, וכל שכן שמותר להניחם על גבי גב הכסא, כדי לייבשם. יג)

יד. המכבס בגדים בשבת, הרי הוא תולדת מלבן, ואסור מן התורה. ולכן בגד שיש עליו כתם, אסור לנקותו במים, אף שאינו מכבס את כל הבגד. ואסור לנקות בגד בשבת הן ע"י מים, והן על ידי שפשוף או נתינת אבקת טלאק, וכדומה. וכן אין הבדל בזה בין בגד שחור לבגד הצבוע בשאר צבעים, ובין בגד חדש לבגד ישן. וגם אם אינו מקפיד על ניקיון הבגד, אסור לנקותו בשבת. אלא יעביר עליו את ידו, או יקנחו בסמרטוט יבש, אבל לא ישפשף. יד)

טו. בגד שנרטב או נשרה במים, אסור לסוחטו בשבת משום מלבן, ואם נרטב ביין או בשאר משקים, יש אומרים דהאיסור לסוחטו הוא מדרבנן, ויש חולקים. טו)

טז. מותר לנקות האבק מהבגד בשבת גם במברשת בגדים. וטוב להחמיר לנקות את הבגד או הכובע מהאבק בשינוי, וכגון בשרוול חולצתו, וכדומה. טז)

יז. ומיהו כל זה בניעור מן העפר, אבל אם מכסכס ומשפשף היטב את הבגד כדי להסיר ממנו כתמים ולייפותו, לכולי עלמא אסור. יז)

יח. מותר לנקות בשבת את האבק המצטבר על הנעלים. יח)

יט. אסור למרוח על הנעלים בשבת משחת נעלים, או נוזל המיוחד לצחצוח הנעלים. ואפילו ע"י גוי אסור לצחצח את הנעלים בשבת. ובדיעבד שהגוי עבר וצחצחם לצורך הישראל, מותר לנעול מנעלים אלה בשבת, שהרי יכל לנועלם בלאו הכי. יט)

כ. בוץ יבש שנדבק בנעליים, מותר להסירו בשבת ע"י שישפשף את נעלו בחידודי מדרגות או בכותל, ואין לחוש בזה לאיסור ממחק או איסור טוחן. כ)

כא. אסור לשרות בגד בתוך מים בשבת, דשרייתו של הבגד במים זהו כיבוסו. וכל זה כשיש לכלוך או איזה טינוף על הבגד, אבל אם הבגד נקי, מעיקר הדין מותר לשרותו בשבת במים מועטים, דלא אמרינן בזה "שרייתו זהו כיבוסו". והמחמיר שלא לשרות במים אפילו מועטים, גם בבגד נקי, תבא עליו ברכה. כא)

פרק כג - ניקיון הבית והכלים בשבת

א. הספרדים ההולכים בעקבות הוראות מרן השלחן ערוך מותר להם לכבד בית מרוצף בשבת במטאטא כדרכם בחול. ואפי' במטאטא העשוי מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, ובודאי נשבר מהם בעת הטיטוי, אפשר להקל. אבל בקרקע שאינה מרוצפת אין להקל אלא על-ידי גוי.

ולדעת הרמ״א יש להחמיר שלא לטאטאות את הבית אפילו במרוצף. אבל על ידי גוי יש להקל בכל ענין, בין בבית מרוצף ובין בבית שאינו מרוצף. ויש אומרים שגם לאשכנזים יש להקל לטאטאות את הבית במטאטא מברשת שאינו עשוי מקש, אף על-ידי ישראל, ואין לחוש שמא יבואו לטאטאות בית שאינו מרוצף ואז ישוו גומות, דכיון שבזמן הזה כל הבתים שבעיר הם מרוצפים אין לגזור בית מרוצף אטו בית שאינו מרוצף. וכן עיקר. א)

ב. אין שוטפין את הקרקע במים בשבת, אפילו בקרקע מרוצפת. ומכל מקום כשיש לכלוך על הרצפה, מותר לשפוך על מקום הלכלוך מעט מים מכלי, ולנגב המים במגב [מקל-גומי]. ב)

ג. מים שנשפכו על גבי שיש מטבח, אף שהשיש מחובר לקרקע מותר להדיחו ולנגבו במגב גומי, אך כשמשתמש במטלית יזהר להעביר את המטלית בנחת, שלא יבוא לידי סחיטה. ג)

ד. כלי סעודה חדשים שנקנו מן הגוי ולא הטבילום מערב שבת, ירא שמים יצא ידי חובת כל הפוסקים ויתן את הכלי לאינו יהודי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו, [ויאמר לו שאינו יכול להשתמש בכלי מבלי שיתן לו תחילה הכלי במתנה, ויחזור וישאלנו ממנו]. ואז אין הכלי צריך טבילה לעולם. [ומה שנותן את הכלי במתנה לגוי בשבת, אין לחוש בזה משום נתינת מתנה בשבת, מאחר שהוא לצורך השבת]. ואם אי אפשר לו לתתם לגוי במתנה בשבת, לדידן מותר להטבילם בשבת אף לכתחילה. וקודם הטבילה יברך על ״טבילת כלים״ כמנהגו בימי החול. אך האשכנזים מחמירים שלא להטביל כלים חדשים בשבת, ואולם כלי שראוי לשאוב בו מים מהמקוה, מותר להם לשאוב בכלי זה מים ולהטבילו בדרך זו. ואז גם יברכו בלחש על הטבילה.

ה. מותר להעביר את האבק במטלית יבשה מעל הרהיטים, באופן שעושים זאת בנחת, ואין מתכוונים להבריקם, אלא להסיר את האבק מעליהם, ולכן אם יש בזה טורח רב אין ראוי לעשות כן בשבת. ה)

ו. יש אומרים שמותר לנקות בשבת את השטיחים ולהסיר מהם האבק ע״י מכונה ידנית, אף אם המכונה תולשת ומורטת את הצמר מן השטיחים, דהוי פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן. ויש חולקים. ואף שהעיקר כסברא ראשונה, מכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה. ו)

ז. מותר להעביר בשבת את האידים מעל החלונות. וטוב יותר שתעשה כן בידה. ומכל מקום מותר לעשות כן גם בבגד. ז)

ח. יש אומרים שאם באה למזוג איזה משקה לתוך כוס בשבת, לא תמזגנו על המפה שעל השלחן, אלא תתן צלחת מתחת לכוס, שאם ישפך מהמשקה, לא ישפך על גבי המפה, שיש בזה משום כיבוס. דשרייתו זהו כיבוסו. אך מעיקר הדין אין צריך ליזהר בזה, מאחר שהוא דרך לכלוך. ח)

ט. מפת שלחן העשויה מניילון, או מכנסי תינוק העשויים מגומי או מניילון, שאין בהם בד, וכן סדין העשוי מניילון או חומר סינטטי, מותר לשרותם במים בשבת, או להזרים עליהם מים, אם הוא צריך להשתמש בהם בשבת. אך לא ישפשף חלקיהם זה בזה לא ביד ולא במטלית. ט)

י. מותר לנקות בשבת פיטמת בקבוק של תינוק, [העשויה מפלסטיק], ע״י שרייתו במים, או שפיכת מים. י)

יא. מים שנשפכו בשבת על השלחן או על הכסא, מותר לנקותם בשבת ע״י ניגוב במגבת או במפית נייר. ויזהר לנגב בנחת כדי שלא יבא לידי סחיטה. ובלבד שלא יהיו מים מרובים כל כך. ומותר להניח בנחת מפית נייר לבנה על משקין שנשפכו על השלחן, ואין לחוש בזה לאיסור צובע. [ואם יש לכלוך דבוק על השלחן לא ינקה במטלית רטובה]. יא)

יב. מותר לנגב בשבת את השלחן במגב פלסטיק. וכן מים או שאר משקים שנשפכו לארץ, מותר לנגבם בשבת במגב [מקל גומי]. וטוב ליזהר שהמים לא ירדו לחצר הבית דרך הצנור שבמרפסת, שיש בזה חשש

איסור השקייה בשבת. [כאשר דוחף את המים במגב גומי ישירות לתוך החור שממנו יורדים המים לחצר]. יב)

יג. אין לנגב במפה כוס צר שהיה בו מים או יין, שמתוך שהכוס צר יבוא לידי סחיטה. ובסמרטוט המיוחד לכך שאין מקפיד עליו לסוחטו, שמנגבים בה כלים הרבה, מותר, שאם הסמרטוט יתלכלך מצד אחד על ידי הניגוב, ינגב בה מצד אחר. יג)

יד. מותר לנער את המפה במרפסת, או בחצר הבית [במקום שיש עירוב] אף שהצפורים יבואו אחר כך ויאכלו מהפירורים, ואפילו אם בדרך כלל הוא מנער את המפה במקום אחר, דסוף סוף אינו טורח אלא לצורך עצמו לנקות המפה. יד)

טו. מותר לקפל את השמיכות ולסדר את המטות מליל שבת לשבת. אבל אין מציעין את המטות משבת למוצאי שבת, ואף אם יש שהות ביום כדי שיוכל לישן על המטה בשבת, מכל מקום כיון שאין דעתו לישן על המטה עד למוצאי שבת, הרי הוא כמכין משבת לחול ואסור. ואם דעתו להסב על המטה, מותר לסדרה, ואפי' הן עשר מטות. וכן אם המטה עומדת בבית, והוא דבר מגונה וביזיון לשבת שהמטה תעמוד כך, מותר להציע המטות, דזה מיקרי צורך שבת. טו)

טז. נכון להחמיר שגם הנשים לא תקראנה בשבת בספרי בישול, אף אם הן נהנות מקריאה זו. טז)

יז. כשעורכים איזו מסיבה במוצאי שבת, אסור להתחיל בהכנות לסידור החדר בשבת, או להוציא המטות, או לפרוס מפות על השולחנות, וכדומה. יז)

יח. מותר להלביש את הילדים הקטנים בבגד שישנים בו, בשבת לקראת ערב, אף שהולכים לישון רק אחר צאת הכוכבים, ואין בזה

איסור משום מכין משבת לחול, אם הדרך הוא להלבישם בכל יום בשעה כזו. יח)

יט. נכון להחמיר שלא להניח את הבגדים בשבת לתוך מכונת כביסה, שמאחר ואין דרך להניח את הבגדים הצריכים לכביסה בתוך המכונה עם הסרתם, הרי זה נראה כמכין משבת לחול. ומכל מקום המקילין בזה יש להם על מה שיסמוכו, ובפרט אם עושים כן כדי למנוע התנדפות ריח רע מהבגדים. יט)

כ. טוב ונכון שלא לקרוא עתון [דתי] בשבת, ובפרט בני תורה. ועיתונים חילוניים אסור לקוראם אפילו בימי החול, וכל שכן בשבת. והם מוקצה בשבת. ומצוה רבה לפרסם איסור זה בקרב ההמון הנכשלים בלא יודעים באיסור זה, אחר שהעיתונים החילוניים מקררים את האדם מיראת ה' מוראו ויראתו, ויש בהם דברי כפירה וזלזול בחכמים, ושאני מינות דמשכי. ובנוסף לכך הם מלאים בדברי פריצות וניבול פה, תמונות תועבה, ושומר נפשו ירחק מהם, ויזהר שלא להביא את ילדיו לבית שיש בו עיתונים כאלה, שמרעיל בכך את נפשם. ואסור באיסור גמור למכור עיתונים חילוניים, והמוכר עיתונים חילוניים עובר באיסור של מסייע בידי עוברי עבירה. כ)

כא. כובע של אשה העשוי מבד לבד, אם נתקמט בשבת, מותר להחזיר את הקמטים ולסדר את הכובע, ואין בזה חשש. כא)

כב. טיט שתחת הצפורן, מותר לאשה לנקותו בשבת, לצורך נטילת ידים לסעודה. וכל שכן לצורך מניעת חציצה בטבילתה. כב)

פרק כד - דיני הדחת כלים וטבילתן בשבת

א. מותר להדיח כלים בשבת אחר הסעודות לצורך היום, כגון שנשארה לו עדיין סעודה לאכול. [ואם יש לו מערכת כלים נוספת ראה להלן]. אבל אם אינו צריך לכלים בשבת, וכגון לאחר סעודה שלישית שאין אוכלים אחריה, אין מדיחין את הכלים. וכלי שתיה מותר להדיח כל היום, מכיון שכל היום ראוי לשתיה. א)

ב. אם יודע שיצטרך לאכול בשבת סעודה נוספת לאחר סעודה שלישית, מותר להדיח את הכלים הנצרכים לו, אף לאחר סעודה שלישית. ב)

ג. ראוי להחמיר שלא להדיח הכלים שאכל בהם בשבת שחרית, כל שיש לו בביתו מערכת כלים נוספת נקיה. ג)

ד. מותר להדיח כלים באמה או במשחת כלים בשבת. ואף מותר לערב אבקת כלים במים, ואין לחוש בזה לאיסור לישה בשבת, או איסור מוליד בהולדת הקצף. ד)

ה. מותר לשפשף את הכלים בשבת בליפה הנקראת "ננס" העשויה מחומר סינטטי שאינו בולע כלל. אך אין להקל להשתמש בספוג בשבת. ואשה שאי אפשר לה להדיח הכלים בלא בתי ידים של גומי, מותר לה להדיח את הכלים עם בתי ידים על ידיה, אבל לא תשפשף ותדחוק ידה עם בתי ידים על הכלי לנקותו היטב. ה)

ו. מותר להניח בשבת את הכלים שאכל בהם, בתוך מדיח כלים חשמלי [שאינו פועל], כדי שלא ייראו הכלים המלוכלכים בבית או במטבח, ואין לאסור בזה משום הכנה, ובלבד שלא יסדרם בתוך המדיח כלים, אלא יניחם שם ככל העולה בידו, ולא יסדרם אלא במוצאי-שבת. וכל זה כשדרכו להניחם שם כך בימות החול, ואין מטרתו כדי לחסוך זמן במוצאי שבת. ו)

ז. אחר סעודה שלישית מותר להניח הכלים בתוך כיור המטבח, אף שיודע שהכיור יתמלא מים על ידי שימוש בברז לשטיפת פירות, וכיוצא. ואם חושש ששיירי המאכל יידבקו בדופני הקערות, באופן זה מותר להניח הכלים בתוך הכיור ולמלאות את הכיור במים בשבת, אך לא יאמר שעושה כן לצורך הדחתם בערב. (ז)

ח. מותר להדיח הכוסות גם אחר סעודה שלישית, ואין זו הכנה משבת לחול. ומותר להדיח את כל הכוסות, ולא רק כוס אחד בשבילו, שהרי אין קבע לשתיה. (ח)

ט. אשה השוטפת כלים לאחר הסעודה בשבת, מותר לה לברור את הסכינים והכפות והמזלגות, וליתנן כל אחד במקום הראוי לו. ואין בזה איסור בורר. (ט)

י. אם יש פת על השלחן מותר להגביה כל הטבלא ולטלטלה עם הקליפות שאינם מאכל בהמה, שהם בטלים אגב הפת. ואפשר שאפילו לכתחלה מותר להניח פת להגביה הטבלא אם קשה לו הניעור. (י)

יא. אשה המנקה את השלחן לאחר אכילה בשבת, ויש על השלחן פסולת ושיירי מזון, אם הפסולת ראויה למאכל בהמה, כגון פירורי פת וקליפות של פירות וירקות, וכדומה, מותר לה לטלטל שיירי מזון אלה בידה, כדי לנקות השלחן. ואם יש שם גם פסולת שאינה ראויה למאכל בהמה, כגון קליפות אגוזים וגרעינים, יש לה לטלטלן כלאחר יד, דהיינו ע"י מגב או סכין. וכן אם יש שם רק פסולת שאינה ראויה למאכל בהמה, תנקה השלחן על ידי מגב. ואם נתקבצו הרבה קליפות על השלחן, והם מאוסים להניחן כך על השלחן, מותר להסירן מעל השלחן אפילו ביד, דהוי כגרף של רעי. וכל זה כשהוא לצורך השימוש באותו מקום. אבל אין חייבים לעקור מהמושב ולישב במקום אחר. ומכל מקום אם יכול לטלטל הקליפות בסכין ולא בידיו ממש, נכון לעשות כן. (יא)

יב. קליפות של אגוזים או של ביצים, אסור לטלטלן בשבת, וכן כל עצמות קשים ויבשים שאינן ראויות למאכל בהמה. ואם הם מונחות על השלחן, ראה בסעיף הנז׳. וקליפות שיש עליהם מלח, המיקל לטלטלם ביד יש לו על מה שיסמוך, אם הצפורים [או היענים] אוכלים אותם. וכל זה כשהוא לצורך השימוש באותו מקום. יב)

יג. אם מניחים את הקליפות של השקדים וכדו׳ בצלחת ריקה, בתחלה יש להניח בצלחת פסולת הראויה למאכל בהמה, כגון פירורי פת, קודם שיניח שם קליפות האגוזים והגרעינים. ובדיעבד אם הניחו הקליפות לבדן לתוך צלחת ריקה, מותר לטלטל הצלחת ולזרוק הקליפות, כיון שמאוס להניחן כך על השלחן. יג)

יד. עצמות רכות שאינן ראויות למאכל אדם, אבל ראויות לכלבים או לחתולים המצויים, מותר לטלטלן בשבת אף בידים. בין אם העצמות נתפרקו מערב שבת, בין אם נתפרקו בשבת. ואף במקומות שאין רגילות ליתן עצמות לכלבים, מותר לטלטלן, שהרי מצויים במקומותינו כלבים וחתולים. יד)

טו. וכן קליפות הראויות למאכל בהמה המצויה באותה עיר, כגון קליפות של תפוז, קליפות של גרעיני דלעת [שאינן קלויין], מותרים בטלטול, אף אם השליכם לרחוב בשבת.

פרק כה - תכשיטי אשה

א. מותר לאשה לתת בשבת אבקת פודרא צבעונית על פניה, כל שאין באבקה זו משחה, אלא היא אבקת כדוגמת קמח, דבזה כיון שאינו דבר

המתקיים מותר. אבל אם הפודרא מעורבת במשחה או קרם, יש להחמיר. וכן יש להחמיר בהעברת סרק על הפנים. והוא צבע בהיר בדבר המתקיים. א)

ב. אסור לאשה לצבוע את השפתיים בשבת ויום טוב, וגם אם השפתיים היו צבועות מבעוד יום, אסור לחזור ולצובען בשבת ויום טוב. ב)

ג. מותר לאשה לאכול בשבת תותים ולפת אדום, ושאר פירות הצובעים, אף שע״י האכילה היא צובעת את השפתיים. ג)

ד. אסור לאשה לתת לקה על הצפורניים בשבת, ואין הבדל בזה בין לקה צבעונית ללקה שקופה. ואין לאשה להסיר את הלקה מעל צפורניה בשבת. ד)

ה. מותר לאשה לתת בשבת וביום טוב מי ורדים או שאר מי בושם על פניה וידיה, שאע״פ שע״י זה מולידה ריח טוב בבשרה בשבת, מכל מקום בבשר אדם לא שייך איסור זה. וגם אין בזה איסור סיכה. ואף ביום הכפורים יש להקל בזה. ואף על השערות יש להקל. ויש להקל בזה גם בבקבוקי בושם שהריח מתפזר בחלל החדר ע״י לחיצה על פקק הבקבוק. ואין לחוש בזה לאיסור זורה בשבת, שהרי אין כאן תערובת של פסולת ואוכל. ולכן אם אירע בשבת בשעת התפלה ריח רע, מותר לפזר ריח טוב ממטהר אויר בחלל ביהכ״נ, ואין בזה חשש משום זורה. וכבר פשט המנהג להקל כאשר יש שמחת חתן או בר מצוה, מזלפים על הידים מי בושם בשבת קודם העלייה לתורה. והנזהרים בזה אינם אלא חסידים ואנשי מעשה. ואף בשער הראש או הזקן יש מקום להקל לתת שם מי ורדים או בושם, אך יש להזהיר שלא לזלף מי בושם על מטפחת או בגדים, משום איסור מוליד ריח טוב בשבת וביום טוב, וכדעת רוב הראשונים. ה)

ו. מי שהתיזו על גופו מי בושם מיוחדים להעברת הזיעה [דיאודורנט] מותר לו להחליף בשבת בגד אחר, אף שהריח יעבור על הבגד, שהרי אינו

מתכוין להולדת הריח בבגד, והוי פסיק רישיה דלא איכפת ליה באיסור דרבנן. ו)

ז. מי שזילפו על פניו מי בושם בשבת, מותר לו לנגב את פניו במגבת, כשאינן מתכוין אלא להעביר את הרטיבות מעל פניו. והמחמיר תבא עליו ברכה. ומותר לנגב את הפנים או את הידים בממחטה שספוגה במי בושם, [שעירבו בה בושם מערב שבת], באופן שאין מי הבושם נסחטים מהממחטה. ז)

ח. מותר לתת מי ורדים לתוך אוכלים או משקים בשבת, כדי לבשמם ולהטעימם, שהרי אין דעתו מכוונת בעיקר ליהנות מריחן. ח)

ט. בגדים שעשויים מחומר סינטטי, שבעת לבישתם במקום אפל נראה שיוצאים מהם כעין ניצוצות, מותר ללבוש אותם בשבת אף לכתחלה. ט)

י. חרוזי פנינים שנפלו משרשרת שנקרעה בשבת, ונתפזרו, אסור להשחילם בתוך חוט בשבת. אבל מותר לקבץ את הפנינים שנתפזרו בשבת למקום אחד מבלי להשחילם בחוט. י)

פרק כו - שכר שבת ודיבור חול

א. המביא אשה לביתו כדי שתשמור על ילדיו בשבת [שמר-טף], לא ישלם לה עבור השמירה של יום השבת בלבד, אלא יתן לה שכר שבת בהבלעה, דהיינו, שתשמור על ילדיו גם בימי חול, ויבליע את שכר שבת עם שאר השכר. א)

ב. מי ששומע את אשתו המדברת דברי חול בשבת, אם יודע שאם יעיר לה תקבל ממנו, צריך להעיר לה בניחותא שהדבר אסור לפי ההלכה. אך אם לא תשמע לו, ועל ידי שיעיר לה יתבטל השלום בבית, יניח הדבר לפעם אחרת להסביר לה האיסור, שגדול השלום מאד. ב)

ג. נכון להחמיר שגם הנשים לא תקראנה בשבת בספרי בישול, אף אם הן נהנות מקריאה זו. וכן אם מתפרסמות כתבות בעיתונות [החרדית] בענינים אלה, נכון להחמיר שהנשים לא תקראנה בשבת כתבות אלה. ג)

ד. אסור לאשה להכין משבת לחול, או מיום טוב ליום חול. וכן אסור להכין משבת זו לשבת אחרת. שיש בזה זלזול בכבוד שבת. ואפילו דבר שאינו מלאכה רק טירחא בעלמא, כגון הדחת קערות וצלחות והבאת יין משבת לחול, אסור. ד)

ה. מותר לתת מפה על השלחן בשבת, גם אם המפה יורדת לשולי השלחן ונראה כעושה אוהל, ואפילו אם המפה מגיעה סמוך לארץ, מאחר ואינו צריך לאויר שתחתיו. ה)

ו. מותר לפרוס שמיכה או כיסוי מטה על המטה גם אם השמיכה או הכיסוי יורדים לדפנות ומאהילים תחת המטה. ו)

ז. מותר לכסות את הכלים בכיסוי שלהם, ואין לחוש בזה לאוהל. וכן מותר לכפות כלי על מיני מאכל או משקה כדי לשומרם מפני החמה. [ומותר להחזיר את הקדרה על-גבי הכירה כשקיימים תנאי החזרה, או בתבשיל יבש, ואין לחוש בזה לאיסור אוהל. ובזמן הזה שאין לכירה תוך וחלל, בודאי דשרי להחזיר על גביהם קדרה בשבת]. ז)

ח. גגון המחובר לעגלת ילדים, יש אומרים שמותר לפותחו בשבת כדי להגן על הילד מפני החמה או הגשמים, גם אם הגגון היה מקופל ולא היה בקיפול שיעור טפח. וכן מותר לסוגרו ולקפלו. והוא הדין בשימשיה [מטריה קטנה] המחוברת לעגלת ילדים, שמותר לפותחה בשבת, ואין לחוש

בזה משום אוהל. ויש חולקים. וטוב ונכון להחמיר לפתוח את הגגון מערב-שבת בשיעור טפח. ובשעה שחוזר ומקפל את הגגון נכון להחמיר שלא לקפלו לגמרי, אלא ישאיר שיעור טפח [כולל הקיפול].

ט. אסור לפרוס רשת או כילה על גבי עגלת ילדים כדי להגן מפני השמש, אלא אם כן פרס את הכילה מבעוד יום לרוחב טפח, שאז מותר לפורסה לגמרי בשבת. ובשעה שיסירנה ישאיר את הטפח שהיה פרוס מבעוד יום, ולא יסירו לגמרי. ט)

פרק כז - מדיני מוקצה [ש"ע סימן שח]

א. יש אומרים שפמוטות יקרי ערך שלא הדליקו בהם באותה שבת, נחשבים כמוקצה מחמת חסרון כיס. שמאחר והשימוש בהם הוא לשימוש האסור בשבת, חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור ושייך בו דין מוקצה מחמת חסרון כיס. ויש אומרים, דכיון שאין עושים בפמוט עצמו שום איסור, רק מדליקים עליו, לא חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור, וממילא אין בו דין מוקצה מחמת חסרון כיס. והמיקל כדבריהם יש לו על מי שיסמוך. א)

ב. תכשיטים שבבית, כגון, טבעת יהלום, שרשרות זהב וכדומה, אף שמקפידים עליהם שלא להשתמש בהם אלא לקישוט וללובשם בלבד, אין להם דין מוקצה מחמת חסרון כיס. שהואיל ועומדים להשתמש בהם בשבת לקישוט ולא למלאכת איסור, אין עליהם שם מוקצה. אך תכשיטים העומדים לסחורה ומקפיד שלא להשתמש בהם כלל, דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס. ב)

ג. בשר חי בין תפל בין מליח, בין בשר בהמה בין בשר עוף, מותר לטלטלו בשבת, מפני שהוא ראוי לאכילת אדם, שיש בני אדם שכוססים בשר חי דק. ואפילו בשר קפוא שהיה מונח בתא ההקפאה, מותר לטלטלו, מפני שראוי להפשירו ולאכול ממנו. ואף שיש אומרים שבזמן הזה יש לאסור בשר חי בטלטול, כי אין מצויים בינינו בני אדם שכוססים בשר חי, מכל מקום העיקר להקל בזה. ולכן אם המקרר בביתו התקלקל, או שאירע קצר חשמלי בביתו, ויש לו כמות של בשר חי במקרר, מותר להעביר את הבשר [שאינו מבושל] למקרר אחר. ואין הבדל בין בשר יונה שהוא רך, לבין בשר עוף או בהמה. וגם האשכנזים יכולים להקל בזה במקום דחק. ג)

ד. מי שמלח את הבשר בער"ש ושכח להדיחו מהמלח שעליו, מותר להניחו בכיור ולהדיחו ממלחו. וטוב שיעשה כן על ידי הערמה, דהיינו שיניח הבשר בכיור, ויטול עליו את ידיו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שנט].

ה. לפיכך מי ששכח להכניס את הבשר לתוך הפריזר מערב-שבת, ויש חשש שהבשר יתקלקל, מותר לטלטלו ולהכניסו לפריזר בשבת. ואף בבשר קפוא הדין כן. [ובלבד שנותרו לפחות כמה רגעים עד צאת השבת שיהיה ראוי להפשיר את חלקו במים פושרים]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שסא].

ו. אם המקפיא הפסיק לעבוד באמצע השבת, ויש שם בשר, וחושש שהבשר יפשיר ויתקלקל, מותר לטלטלו משם ולהעבירו למקרר של השכנים. וגם אין בזה איסור הכנה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שסב].

ז. הרוצה ליקח דבר-מה מהמקפיא, והבשר הקפוא מעכב בעדו, מותר לו לטלטל את הבשר כדי להוציא מהמקפיא את מה שנחוץ לו. [ילקו"י ד/ב שסב].

ח. אם נמצאו נמלים או זבובים על השלחן או על הכסא, אסור לגרשם ביד ממש, דהם בכלל בעלי חיים שאסורים בטלטול, ולא התירו אלא

בפרעוש שעל בשרו ועוקצו. ולכן יוכל לגרשם ע"י ניפוח בפיו או הפרחתם ביד. ופעמים שיהיה דינם כגרף של רעי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שפו].

טו. אם נמלים או יתושים נפלו לתוך התבשיל, מותר להוציאם מהתבשיל עם מעט משקה, שכל כי האי גוונא שהוא לצורך אכילה לא גזרו חכמים דין מוקצה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שפו].

יו. מותר לטלטל פח אשפה ולשפוך את האשפה לחוץ, ומותר אף להחזיר לביתו את פח הזבל אחר שהוריק ממנו את האשפה, ואף אם אינו צריך לו ועושה כן מחשש שהפח יגנב. [1]

יא. מותר לשפוך את האשפה שהצטברה בתוך המשולש שבתוך הכיור, ואין בזה לא משום מוקצה ולא משום בורר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שצח].

יב. אם יש לכלוך על המסננת שבכיור, ומפני כך אין המים זורמים דרך נקב הכיור, מותר לנקותה ביד בשבת, אף שמטלטל בידו את הלכלוך [שהוא מוקצה] בשבת. וגם אין לחוש בזה משום מתקן מנא. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שצח בהערה, ובעמוד תקכד].

יג. מותר ליתן בשבת קליפות של אגוזים לתוך המשולש שבכיור, אף כשהוא ריקן, ואין צריך ליתן לתוכו קליפות הראויות למאכל בהמה. שמאחר וכלי זה מיועד לפסולת, לא שייך לאסור בו משום מבטל כלי מהיכנו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תפ, ובמילואים שבסוף שבת כרך ב']

יד. וכן מותר ליתן קליפות של אגוזים ושקדים לתוך פח אשפה ריק, ואין צריך ליתן לתוכו בתחלה קליפות הראויות למאכל בהמה. ואין לחוש בזה לאיסור מבטל כלי מהיכנו.

טו. כפתור חדש שלא היה בבגד הרי הוא מוקצה. וכפתור שנפל מהבגד אין לו דין מוקצה, ומותר לטלטלו. והמחמיר תבא עליו ברכה. וכן

שרשרת חרוזים שנקרעה בשבת והחרוזים נתפזרו בפינות הבית, מותר ללקטן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שצד].

טז. קדרה ריקנית שלא היה בה תבשיל מערב שבת, וכן מחבת ריקה, ורוצה לטלטלם כדי להניח בהם תבשיל, העיקר לדינא להקל בזה, דחשיב כטלטול לצורך גופו. [שם].

יז. כלי שהתינוקות עושים בו את צרכיהם, אם יש בו לכלוך מותר לטלטלו למקום אחר, אף אם הכלי עשוי מחרס, דהוי גרף של רעי, ואם אין בו לכלוך, אם אינו עשוי מחרס, אינו מוקצה. (יז)

יח. פרחים הנמצאים בתוך מים שבאגרטל, מותר לטלטלן עם האגרטל ולהעבירם משלחן לשלחן וכדומה. וכן הדין בפרחים העשויים מפלסטיק ונייר. (יח)

יט. אסור לטלטל נר שהיה דולק בבין השמשות של ערב שבת על ידי ככר או תינוק, אפילו הונח מערב שבת, שלא התירו בזה אלא במת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תז].

כ. אסור לשחק בכדור בשבת וביום-טוב, ואסור לטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. והדין כן אף בכדור שעשאוהו מתחלה לשם משחק. ואמנם יש חולקים ומתירים לשחק בו במקומות שיש ריצוף ובחצר מעורבת. אך לדידן העיקר כסברא ראשונה. [ילקו"י ד/ב שפז]

כא. מותר לגדול לתת בשבת לקטן לשחק בצעצועים המיוחדים לקטנים, ואין בהם משום מוקצה. וכן הדין בכלי משחק של קטנים כגון רכבת שמשמיעה קול בהליכתה, אבל אינו קול שיר, שאפשר להניח לקטן לשחק בו, מבלי שגדול יסייע לו במשחקו. ומותר גם למתוח הקפיץ של משחק ילדים, כגון רכבת ואוטו. וכן מותר להרשות לבניו הקטנים שלא הגיעו למצוות, לשחק בשבת באבני פלא (לגו) שמחברים אותן זו בזו ועושים צורת בנין או מגדל, וחוזרים ומפרקים אותן בשבת. וכן

משחקים, כמו בובה ומכוניות קטנות, מותר לגדול ליתנם בשבת לקטן לשחק בהם. ומשחק הפועל על ידי בטרייה, אין לטלטלו בשבת, וקטן המשחק במשחקים כאלה בשבת צריך להפרישו. כא)

כב. קדרה שיש בתוכה ככר לחם וכדומה, וכן מדוכה שיש בתוכה דברי מאכל, מותר לטלטלם בשבת אף מן החמה לצל. והוא הדין בשאר כלים שמלאכתם לאיסור. ואין הבדל בזה אם הכלי מיוחד לזה או אם אינו מיוחד לזה. וכל שכן אם האוכל היה מונח בכלי מערב שבת. אבל במוקצה מחמת גופו אין לטלטלו על ידי ככר או תינוק. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תו]

כג. כלי שמלאכתו לאיסור המונח על שלחן, כגון פטיש מברג וכדומה, וצריך לפרוס שם מפה, ויש לו אפשרות לפרוס את המפה בשלחן אחר בלי שיצטרך לטלטל את המוקצה, אף על פי כן מותר לו לטלטל את המוקצה, דסוף סוף מטלטל לצורך מקומו. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תטז]

כד. אולם אם רוצה לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור רק מפני שצריך לסדר את הבית לפני האורחים, ואינו צריך לאותו מקום שהמוקצה שם, אסור לו לטלטל בשל כך את המוקצה, אלא יטלטלנו שלא כדרכו, במרפקו או ברגלו. ובמקום צורך אפשר להקל גם ברגלו. והמיקל לטלטלו כדרכו יש לו על-מה שיסמוך. [ילקו״י שבת כרך ב׳ תטו]

כה. צעצועים שנתפזרו בחדר, מותר לגדולים לאוספם לארגז הצעצועים, ואין בזה לא משום מוקצה, ולא משום מעמר. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שצא].

כו. קדרה שהיה בה מאכל בבין השמשות, והוריקו ממנה את התבשיל, יש מתירים לטלטלה בשבת אף שלא לצורך גופה או מקומה. ויש חולקים, וכן עיקר. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תז בהערה].

כז. מותר לטלטל מחט או סיכה כדי לחבר קרעי הבגד, או כדי ליטול בה את הקוץ, או כדי לתוחבה במורסה להוציא ממנה ליחה. ויזהר שלא

להוציא דם, אך אם נזהר ולא עלתה לו ויצא דם, אין בכך כלום. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמדו תכב].

כח. יש אומרים שאסור לטלטל מכשיר אידים חמים בשבת בשעה שהוא פועל, כי ע״י טלטול המכשיר יעלו המים גבוה על המקום הגורם לבישול המים, ונמצא מבשל בשבת. ויש אומרים שמותר לטלטלו לצורך החולה, שאף אם יגרום לבישול המים אין זה ברור שהוא איסור מהתורה, מאחר ואין המים מתבשלים על ידי גוף חימום. ובמקום צורך, וכגון כשרוצים לכוין את המכשיר אידים כנגד פניו של החולה, יש לסמוך על סברת המקילים. ובפרט שבדרך כלל הנזקקים למכשיר אידים יש לחוש בהם שיבואו לכלל סכנה. וכל שכן במכשיר אידים של מים קרים שמותר לטלטלו ממקום למקום בהתאם לצורך החולה. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תכח]

כט. יש אומרים שמותר להוסיף בשבת מים חמים מהדוד של שבת, לתוך מכשיר אידים חם, לצורך חולה שאין בו סכנה. וכל זה במכשיר אידים שיש לו פיה כמו שיש במכשיר אידים קרים, ובערב שבת מילאו את המכשיר במים חמים ומבושלים, שעדיין לא נצטננו לגמרי, יכול להוסיף בשבת מים חמים ומבושלים מכלי ראשון כל זמן שהמכשיר פועל. ולכן גם המכשיר אינו מוקצה בזה האופן, ומותר לטלטלו. והעיקר לדינא, שהמיקל בזה לצורך חולה יש לו על מה שיסמוך. כט)

ל. מותר להוסיף בשבת מים למכשיר אידים קר, לצורך חולה אף שאין בו סכנה. ולפיכך אין בו דין מוקצה כלל. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תכט בהערה].

לא. תרופות, יש להם דין מוקצה בשבת לאדם בריא. אולם מותר לטלטלן לצורך חולה, אפילו כשחלה בשבת, ולא אמרינן בזה מגו דאיתקצאי בבין השמשות איתקצאי לכולי יומא.

לב. כדורי ויטמינים הרגילים ליקח אותם גם אנשים בריאים, מותר לטלטלן בשבת ככלי שמלאכתו להיתר. (ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תמח].

לג. מותר להאכיל מוקצה לקטן, כגון פירות הנושרים מהאילן בשבת, אפילו על ידי אמו, אם אין התינוק רוצה לאכול בעצמו. ודוקא קטן הקילו בו חכמים, אבל חולה שאין בו סכנה, אסור לו לאכול מוקצה. (לג)

לד. מותר לטלטל חלה קפואה מהפריזר ולהניחה באיזה מקום שתוכל להפשיר ויוכל לאוכלה, אף שהחלה לא היתה ראויה למאכל בשעת בין השמשות. [ילקו"י ד/ב תסב בהערה].

לה. מלפפון שהניחוהו בצלוחית מיוחדת כדי לכובשו כדי שיהיה חמוץ, מותר לטלטלו בשבת, ואין על זה שם מוקצה, שהרי ראוי לאכילה על-ידי הדחק גם קודם שתיגמר כבישתו.

לו. מותר לחצוץ את שיניו בקיסם המיוחד לכך, או כל קיסם שאינו מוקצה, ובלבד שלא יגרום בודאי להוצאת דם משיניו. (לו)

לז. מותר לטלטל בגדים אף שאינו רוצה ללובשם עתה, ואף אם הם מונחים בארון-כביסה. וכן מותר לטלטל מטפחות ומגבות ידים אף שלא לצורך כלל. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תסג]

פרק כח - טיפול בילדים בשבת

א. המכין אוכל בשבת בשביל תינוק, וצריך לדעת את כמות האוכל שהתינוק אוכל, מותר לו לשקול את האוכל או למודדו בשבת, ובלבד שהמשקל אינו מופעל על ידי בטרייה או חשמל. ואם אפשר לעשות כן על פי אומד הדעת וההערכה. ובקבוק של תינוק שרשומים עליו מדות

מסויימות, מותר למדוד בו בשבת, וגם בזה אם אפשר יעשו על פי אומד הדעת.

ב. מותר לקנח תינוק בשבת בנייר טואלט רטוב, ואין בזה חשש סחיטה. וכן מותר לקנחו בממחטה לחה העשויה מנייר [ובלבד שיפרידנה מערב שבת]. ואמנם בממחטה לחה המצויה בזמנינו שעשויה מבד, קשה להקל. ב)

ג. מותר לרחוץ תינוק מצואתו במים חמים שהוחמו על ידי דוד שמש. אבל במים שהוחמו על-ידי בוילר אסור להשתמש בשבת בכל אופן, כל שהמים חמים חום שהיד סולדת בהם. ג)

ד. מותר להוציא תולעים שבמעי התינוקות ועוקצים אותם, דרך פי הטבעת. ואף שלאחר שמוציאים אותם הם מתים, כיון שאין כוונתו בהוצאתם אלא להציל התינוק מצער עקיצתם, וגם אינו הורגם בידים. ד)

ה. יש נוהגות לפלות הראש של בנותיהן מכינים, בשבת וביום טוב, אף שיש חשש לתלישת השערות, ויש להן על מה שיסמוכו, אחר שיש מקילין בדבר. אך יזהרו שלא להרוג הכינים במתכוין. ה)

ו. מעיקר הדין מותר לסוך תינוק במשחה בשבת, באופן שהמשחה תבלע בגופו, ואין לחוש בתינוק לא משום איסור ממרח, ולא משום רפואה בשבת. ולכן כשיש צורך למרוח משחה בין רגלי התינוק, יש להקל לעשות כן בשבת. ו)

ז. מותר להשתמש בשבת בחיתולים חד פעמיים [טיטולים], וכן מותר להסירם כדי להחליפם בחיתולים נקיים, ואין איסור לא בהדבקתם ולא בהפרדתם, מפני שאינם עשויים לקיום. ומכל מקום יש להזהר שבעת שמפריד את האיספלנית מהדבקתה, יסירנה ויפרידנה לאט לאט, ולא בחפזון ובבת אחת, כדי שלא יקרע מהבגד בעת הפרדתה, ואז גם אם במקרה נקרע הבגד, הרי זה בכלל דבר שאינו מתכוין ומותר. ומותר

לפתוח ולהפריד את המדבקות הסגורות משעת הייצור, הואיל והגזה הדבוקה על האיספלנית הודבקה על מנת להסירה בשעת השימוש, ובעת הייצור אין הכוונה בהדבקתן לקיום עולמית. ומכל מקום מהיות טוב נכון לפתוח את המדבקות מערב שבת. וחיתולים שאחר פירוק האיספלנית והדבקתה אי אפשר בשום אופן להפרידה מהבגד מבלי לקרוע, והדבקתה היא לקיום, יש להחמיר מלהשתמש בהם בשבת. ז)

ח. ילד שיש לו חום גבוה, אף שאין בו סכנה מותר למרוח את גופו בעראק להורדת החום. ח)

ט. אשה מינקת שהתינוק שלה חולה, ואינו רוצה לינק, והחלב שבדדיה מצער אותה ביותר, מותר לה להוציא החלב בידה באופן שהחלב הולך לאיבוד, על הארץ, או לתוך כלי מאוס, אבל לחלוב לתוך כלי ריק אסור, אלא במקום סכנה. ט)

י. מותר לאשה לקלח בשבת טיפות חלב מדדיה לתוך פי התינוק כדי שהתינוק יאחוז את הדד ויינק, ואפילו אם אין שום חשש סכנה לתינוק. וכן מותר לה לקלח חלב מדדיה באויר כנגד התינוק כדי שיראה ויינק, אם יש צורך בכך. י)

יא. תינוק שנולד בחודש השביעי או השמיני שהדרך היא להחזיקו באינקובאטור שבועות מספר כפי הצורך, וכן תינוק חולה שאינו יונק מן הדד, ואין התינוק ניזון מתחליפים שונים, והאם צריכה לחלוב לתוך הכוס על מנת לתת את החלב לתינוק, ואינה יכולה להכין חלב מערב שבת לשבת, יש להורות שתהיה אשה אחרת מסייעת עמה בעת החליבה לתוך הכוס, שבאופן כזה ודאי שלא אסרו חכמים. [ובצירוף הסברא שאין חליבה אסורה מן התורה, והוה ליה תרי דרבנן, מצד החליבה, ומצד שנים שעשאוה פטורים. ומה גם דסתם תינוק מסוכן אצל חלב, וכיון דלא סגי בלאו הכי מישרא שרי]. [יביע אומר חלק ד' סוף סימן לב]. יא)

יב. אשה המצטערת מריבוי החלב שבדדיה, יש מתירים לחלוב בשבת על ידי כלי זכוכית המיוחד לכך, על מנת לשפוך החלב לאחר מכן. וטוב

להניח בתוך הזכוכית מעט חומרי ניקוי פגומים, וכן טוב שהחליבה תהיה עם חבירתה. יב)

יג. אשה שנבהלה או כעסה, שסכנה לולד לינק מאותו חלב, מותר לה לחלוב בשבת בידיה, כדי שהחלב ילך לאיבוד על גבי כלי מאוס. [כגון שנותנת לתוך הכלי חומרי ניקוי וכדומה]. יג)

יד. אסור לאשה להתיז מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה. יד)

טו. ילד חולה שצריך לקחתו לרופא בשבת, אם הוא יכול ללכת בכוחות עצמו, אלא שההליכה קשה עליו, מותר לשאתו ברשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב. אבל אם אינו יכול ללכת בעצמו אסור לשאתו ברשות הרבים. ובמקום חשש פיקוח נפש, מותר בכל אופן. אך יש להזהר היכא דאפשר שבשעה שמרים את הילד לא יהיה עליו או בכיסו חפץ כל שהוא. טו)

טז. ילד שננעל בחדר בשבת, אם הוא פקח שאפשר להרגיעו שלא יפחד להשאר בחדר לבדו עד מוצאי שבת, ואין בזה שום חשש סכנה, אין לחלל את השבת לשבור את הדלת כדי לחלצו. אבל אם יש חשש שהילד יבוא לידי סכנה מחמת פחדיו, שוברים את הדלת כדי לחלצו. וכן אם הילד ננעל בתוך מעלית, ויש בדבר ספק סכנה, מותר להזמין את אנשי מכבי האש, או חברת המעליות כדי לחלצו, למרות שהדבר כרוך בחילולי שבת במלאכות דאורייתא, ויש לעשות הכל כדי לחלצו. טז)

יז. ילד קטן שאבד ויש מקום לדאוג לשלומו, או קטן שנמצא משוטט והוא מבוהל ונפחד ואי אפשר להרגיעו, ולא ידוע מי הם קרוביו, מותר לחלל עליו את השבת כשיש צורך, ולהודיע למשטרה על העדרותו או על הימצאו. יז)

יח. מותר לילדים לשחק במשחקי ריצה, מחבואים ותופסת, ולקפוץ בחבל. אך אסור לאפשר להם לשחק במשחקי חול כשעושים גומא, או עוברים על איסורים, אף אם הם איסורי דרבנן. (יח)

יט. מחרוזת של פנינים העשויה למשחק ילדים, להכניס ולהוציא שם חרוזים, מותר לאפשר לילדים קטנים לשחק במחרוזת זו, ולהרכיבם בשבת, וכן במשחק הלגו וכל כיוצא בזה. ומכל מקום אין לגדול להשחילם לתוך החוט בשבת וביום טוב. (יט)

כ. מותר להנעיל ילדים בשבת במנעלים שיש בהם פעמונים המשמיעים קול עם הליכתם, ואין בזה איסור משמיע קול בשבת. אך המחמיר תבא עליו ברכה. ומנעלים שיש בהם מנורה קטנה הנדלקת עם הדריכה על הקרקע, יש להוציא מערב שבת את הבטרייה, כדי שיוכלו להנעיל את הילדים במנעלים אלה. (כ)

כא. המקישים את האגודל באמה, ומשמיעים קול, כדי לשחק עם התינוק, אם עושים כן בדרך שירה, יש למונעם מכך, ושלא בדרך שירה, אין בזה איסור. (כא)

כב. מותר להכות כף אל כף כדי להשתיק התינוק, ואם עושה כן דרך שירה יכה על גב היד ולא כדרכו בימי החול. כב) (ילקו"י ד/ה סט)

כג. מותר להוביל עגלת תינוק בשבת ברשות הרבים, במקום שיש עירוב כדת, בדרך עפר או דרך חול, אפילו אם מפנה אותה מפעם לפעם לצדדים, ונעשה חריץ על ידי כך. (כג)

פרק כט - הנהגות למי שיש בביתה עוזרת נכריה

א. עוזרת-בית נכריה העובדת בבית ישראל, אסור לה לעשות מלאכה בשביל ישראל בבית היהודי בשבת ויום טוב, וכגון תיקון ותפירת הבגדים, אף אם לא ציוו אותה לעשות המלאכה. ורק אם היא עושה את המלאכה מעצמה, ולטובתה, מותר. ולכן מותר לשפחה לתקן את בגדיה שלה בשבת בבית בעל הבית היהודי, מפני שניכר שמלאכת עצמה היא עושה.

ב. אסור לומר או לרמוז בשבת לשפחה הנכרית שתעשה מלאכה לצורך ישראל, ואסור לעשות כן גם מערב שבת. אך במלאכה האסורה מדרבנן, ויש לדבר צורך הרבה, או צורך מצוה, מותר לומר לשפחה שתעשה לצורך הישראל. ולכן יש לדעת כל מלאכה האסורה בשבת, אם איסורה מן התורה או מדרבנן, שבמלאכה אסורה מן התורה אין להקל לומר לשפחה לעשות לצורך הישראל, אף שהוא לצורך מצוה או שצריך לדבר צורך הרבה.

ג. בכל דבר שהפוסקים נחלקים ביניהם אם דבר זה מותר או אסור, אף אם נפסקה ההלכה לאסור, מכל מקום מאחר ויש פוסקים שמתירים בדבר, מותר לומר לגוי לעשות לו דבר זה, דמאחר שהפוסקים חלוקים ביניהם בדבר, ואיסור אמירה לגוי הוא מדרבנן, הוה ליה ספק דרבנן ואזלינן לקולא. ולכן מותר לומר לגוי לחמם תבשיל צונן לח [מבושל לכל הפחות כמאכל בן דרוסאי] על גבי פלאטה בשבת. ומותר ליהנות מהתבשיל אף בו ביום. (ג)

ד. וכן מותר לצוות לשפחה בליל שבת לחתוך עגבניות מלפפון פלפל ובצל, דק דק, ולהכין סלאט למחרת, אף שהדבר אסור לישראל לעשותו, אלא אם כן הוא לאלתר, מכל מקום על ידי גוי יש להקל בירקות הנז' לצורך הכנת סלאט.

ה. עוזרת בית נכריה העובדת בבית ישראל, ובעל הבית מצוה אותה לשטוף את הכלים, והיא יכולה לנקותם על-ידי שטיפה רגילה, ובכדי להקל על עצמה היא שוטפת את הכלים במכונת הדחה חשמלית, אין צריך למחות בידה, מאחר שלא ציוו עליה לעשות כן, ואדעתא דנפשה קעבדה. והמחמיר בזה תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד לג, ושבת כרך ב' סימן שז].

ו. וכן מותר לומר לה לשטוף את הכלים, אף שיודעים שהאור במטבח כבוי, והיא תצטרך להדליק את האור, מאחר שלא ציוו עליה להדליק, ואדעתא דנפשה קעבדה. והוא הדין שמותר לומר לנכרי שיביא לו איזה דבר מהחדר הסמוך, אף שאין שם אור דלוק. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד לד].

ז. שפחה נכריה שעשתה מלאכה בשבת לצורך ישראל, אסור לישראל ליהנות מאותה מלאכה בשבת, אף אם לא ציוו אותה על כך. ואפילו אם אינה אומרת בפירוש שעושה לצורך ישראל, אך מעשיה מוכיחים שעושה לצרכו, ג"כ אסור ליהנות ממלאכתה בשבת. ולפיכך מה שיש נוהגים שהשפחה מכינה קפה או תה לבני הבית ע"י הדלקת הגז ושאר חילולי שבת, יש להוכיחם שהדבר אסור, ושאסור להם ליהנות מזה בשבת. ואם הרתיחה השפחה מים לצורך עצמה, ונותר מהמים, יש אומרים שגם בזה אסור לישראל לשתות ממים אלה, שבכל דבר של אכילה או שתיה יש לחוש שמא יבואו לומר לגוי בפירוש שיבשל בשבת. ויש אומרים שלא החמירו בזה אלא בפת שאפאה הגוי, שיש לחוש שמא בבין השמשות היה הלחם עדיין קמח ויש בו דין מוקצה, אבל בבישול מים וכדומה אין לאסור את המים אם בישלם העכו"ם לצורך עצמו. ובפרט שיש מתירים גם בפת. ובשעת הדחק או לצורך מצוה, יש להקל לשתות ממים אלה [שנותרו מהמים שהרתיחה לצורך עצמה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' סימן שכה].

ח. בארצות הקרות בימי החורף, מותר לומר לגוי להדליק את התנור או המזגן בשביל לחמם הקטנים, וגם הגדולים מותרים להתחמם בה. ואם הקור גדול, אפילו בשביל הגדולים מותר, שהכל חולים אצל הקור. וכן

בימי הקיץ, בזמן שהשרב כבד וחום היום לוהט והוא מצטער מהחום, מותר לומר לגוי להפעיל מאוורר או **מזגן אויר**. [ואף שיש שם מנורת בקרה, מותר לומר לגוי להדליק את המזגן]. ואף אם אין החום גדול כל כך יש להתיר כשיש שם תינוקות קטנים. ומכל שכן כשאינו אומר לגוי בפירוש אלא על ידי רמז, דשפיר דמי. ח)

פרק ל - בדיני שהייה וחזרה

א. אשה שהשכימה בבוקר וראתה שהתבשיל מקדיח ויש חשש שיקדיח יותר, והתבשיל מונח על גבי פלאטה חשמלית, יכולה להסיר את החמין מהפלאטה, ולהניחה על גבי קרקע, וליתן שם קדרה ריקנית, ולהניח החמין על הקדרה הריקנית. ובלבד התבשיל ישאר חם בחום שהיד סולדת בו, שאם התבשיל הצטנן אין להחזירו על הפלאטה, שבתבשיל לח יש בישול אחר בישול. א)

ב. קדרה המונחת על האש, והאש נכבתה, והתבשיל רובו לח רותח, המיקל להעביר את הקדרה לאש אחרת [גרוף או קטום, דהיינו שהאש מכוסה בפח או אזבסט], יש לו על מה שיסמוך. ובקדרה המונחת על פלאטה חשמלית, יש להקל יותר להעבירה לפלאטה אחרת, כיון שהתבשיל חם בחום שהיד סולדת בו, ולכן אפילו אם הניחו על גבי קרקע, מותר להעבירו לפלאטה אחרת, כל עוד שהתבשיל הלח עדיין חם. דבפלאטה אין דין מיחזי כמבשל, ועדיפא מכירה גרופה וקטומה, וקדרה ריקנית. ב)

ג. מותר ליתן חלב צונן מבושל על גבי פלאטה, באופן שעומד ליד החלב ומשגיח שלא יגיע ליד סולדת בו. אם עושה כן לצורך תינוק. ג)

ד. קדרת חמין המונחת על גבי פלאטה חשמלית בשבת, או על גבי גז המכוסה בטס או מתכת, מותר לכסות את הקדירה מערב שבת בבגדים גם אם הם יורדים לשולי הקדרה. ד)

ה. בשבת עצמה אין לכסות את הקדרה בשמיכות וכדו', שאסור להטמין בשבת גם בדבר שאינו מוסיף חום. אבל רשאים לקפל השמיכה, ולהניחה מקופלת על גבי הקדרה באופן שלא תרד כלל לדפנות הקדרה. שלדעת מרן השלחן ערוך כל שהכיסוי לא נוגע בדפנות אין בזה איסור הטמנה בשבת. ה)

פרק לא - קצת מהלכות בישול המצויות

א. האופה פת בשבת, או המבשל מאכל בשבת, או המבשל סממנים כדי לצבוע בהם, וכדומה, חייב משום מבשל. א)

ב. וכן הצולה בשר על גבי גחלים, חייב משום מבשל. ב)

ג. החיוב במלאכת מבשל הוא על עצם הנחת התבשיל או הבשר על האש, אף שהבישול נעשה מאליו. ואין זה בכלל גרמא האסורה בשבת רק מדרבנן, אלא כך הוא החיוב במלאכת מבשל, ונחשב כעשה מעשה בידים, וחייב משום מבשל. ג)

ד. לפיכך המסיר את הכיסוי מעל התבשיל, וראה שהתבשל עדיין לא נתבשל כל צרכו, אסור לו להחזיר את המכסה על הקדרה, שעל ידי כך גורם לזירוז הבישול, וחייב משום מבשל. ואין זה נחשב כגרמא האסורה

רק מדרבנן, אלא כיון שכל מלאכת מבשל היא בדרך של גרמא, גם במקרה הנז׳ נחשב בכלל מלאכת מבשל. ד)

ה. הממיס את השעוה בחום האש, או תולדות האש, חייב משום מבשל. וכן הממיס את החלב, או את הזפת, או המתיך מיני מתכות, אן שמחמם את המתכת עד שתעשה גחלת, הרי אלו תולדת מבשל וחייב. ה)

ו. המרתיח את המים בשבת חייב משום מבשל. ואף שהמים ראויים לשתותם כמות שהן חיים, אפילו הכי יש בהם חיוב משום מבשל. ובלאו הכי לדינא גם המבשל בשבת פירות הנאכלים כמות שהן חיים חייב משום מבשל. וכל שכן במים שמשתבחים בבישול. ו)

ז. אסור ליתן מים שלא הורתחו כנגד האש, במקום שיכולים להגיע אחר כמה שעות [או במשך השבת כולה] לחום שהיד סולדת בו, אפילו אם מתכוין רק להפשיר את המים שלא יהיו צוננים מדאי. ואפילו אם נותנם על הפלאטה, ועומד ליד הפלאטה להשגיח שלא יגיעו לחום שהיד סולדת בהם, אסור, שיש לחוש שמא ישכח ויעזוב את מקומו והמים יגיעו לידי חום שהיד סולדת בהם, ויבוא לידי חיוב דאורייתא של מבשל. ז)

ח. גם דבר שנתבשל מעט מערב שבת, והגיע אף לחצי בישולו, וראוי לאכילה על ידי הדחק, אין להניחו על גבי הפלאטה בשבת, או על הגאז, אפילו אם הגאז מכוסה בפח או אזבסט, שגם בזה יש איסור בישול מן התורה, בכך שגומר את הבישול. ח)

ט. אבל מותר להניח מערב שבת תבשיל שאינו מבושל כל צרכו על פלאטה חשמלית, או על אש מכוסה בפח או אזבסט, אף שהתבשיל מתבשל והולך במשך השבת, דמאחר שנתן את הקדרה על הפלאטה או על הגאז מערב שבת, אין בזה מלאכת מבשל, ומותר. ט)

י. אין למלאכת בישול קשר עם מלאכת הבערה, כי כל אחת מלאכה נפרדת בפני עצמה, ולכן המבשל על אש מוכנה מבעוד יום, חייב משום

מבשל. שהחיוב הוא על הנחת הקדרה שיש בתוכה מאכל שלא נתבשל כל צרכו על האש או על הפלאטה. ואפילו אם בישל ביצה או שאר מאכל במים חמים שהועברו מעל האש, חייב משום מבשל, שהמבשל בתולדת האש דינו כמבשל באש עצמה. וכן אם הוסיף מים צוננים למים חמים שבקומקום [כלי ראשון] עד שהכל נעשו חמים בחום שהיד סולדת בהם, חייב משום מבשל. [י]

יא. מים שהוחמו מערב שבת והגיעו ליד סולדת בו, ושוב נצטננו, כתב במנחת כהן שמותר לחזור ולחממם על הפלאטה בשבת, דהוי מצטמק ורע לו. וכל שכן מים חמים שהיד סולדת בהם, שמותר להניחן על הפלאטה, דאם ימשיכו לרתוח הוי מצטמק ורע לו. [יא]

יב. תבשיל שנתבשל כל צרכו מערב שבת, מותר ליתנו בערב שבת על גבי הגאז, או פתיליה, לצורך סעודות שבת. ונכון להחמיר לתת טס של מתכת או נחושת, להבדיל בין האש לבין הקדרה. ובפלאטה חשמלית אין צורך לעשות הפסק בין הפלאטה לקדרה. [יב]

יג. כל דבר יבש שנתבשל מערב שבת כל צרכו, והוכשר לאכילה, מותר לחזור ולחממו על אש מכוסה או פלאטה חשמלית בשבת. שבדבר יבש אין בישול אחר בישול. ולכן מותר לתת חתיכות דגים או חתיכות עוף ובשר בקדרה, אורז וכדומה, וליתנם על הפלאטה בשבת, או על אש מכוסה בפח, כדי לחממן. וכל שכן ביצה קשה. ויש מחמירים כשיש בקדרה מעט רוטב, ואין מחזירין על הפלאטה בשבת, משום שבדבר לח יש בישול אחר בישול. אולם לדינא, כל שהרוטב הוא מיעוט, וכאשר הרוטב מגיע לרתיחה הוא מתמעט מהכמות ונעשה מצטמק ורע לו, ואין לו טיבותא בהצטמקות זו, מותר להחזירו על הפלאטה בשבת, שדינו כדבר יבש לגמרי. ובפרט כאשר אינו מתכוין לרוטב כלל. [יג]

יד. תבשיל שנצטמק ויש חשש שלא יוכלו לאוכלו בשבת, מרוב שנצטמק, אסור לשפוך לתוך הקדרה מים רותחים בשבת, אלא יתן קדרה ריקנית להפסיק בין הגאז, או הפלאטה, לבין התבשיל, כדי

שהתבשיל לא יצטמק יותר. או שיתן מערב שבת שקית ניילון סגורה, ובתוכה מים רותחים, ובשבת כאשר התבשיל מצטמק ומתאדה, ינקב השקית והמים שבתוכה יצאו לתבשיל. יד)

טו. מותר לערות מים רותחים לתוך כוס ששטפו אותו מקודם, ואין צריך לנגב את הכוס. אבל יש לנער את רסיסי המים שבכוס. טו)

טז. מותר להשתמש בשבת במים חמים שהוחמו על ידי "**דוד שמש**" לשטיפת כלים ולרחיצת ידיו פניו ורגליו, ואין לחוש בזה לאיסור בישול בשבת. ואף שבעת פתיחת ברז המים החמים, נכנסים מים צוננים לתוך הדוד ומתבשלים במים החמים שבדוד, עם כל זה במים שהוחמו על ידי השמש יש להקל. והמחמיר תבא עליו ברכה. ורחיצת כל גופו בחמין, בלאו הכי אסורה בשבת. טז)

יז. אסור להשתמש בליל שבת במים חמים שהוחמו על ידי בוילר חשמלי, לרחיצת כלים וכדומה. וכן אסור לפתוח בשבת את ברז ההסקה מרכזית כדי להשתמש במים החמים שבתוכו בשבת. אולם ביום שבת לאחר שהמים שבדוד נצטננו ונעשו פושרים, מותר להשתמש במים אלה בשבת, לשטיפת כלים ולרחיצת פניו וידיו ורגליו. יז)

יח. אסור לערות מים חמים מכלי ראשון על עלי תה בשבת, כדי לעשות תמצית תה. אלא יש לבשל את עלי התה מערב שבת. ובעת עשיית התה בשבת נכון לכתחלה לערות מים רותחים מכלי ראשון לתוך כוס ריקן, ואחר כך לערות על המים מתמצית התה [סנענס]. והסוכר אפשר ליתנו בכוס גם קודם עירוי המים הרותחים, אחר שהסוכר מבושל ואין בישול אחר בישול בדבר יבש. יח)

יט. נהגו להקל לערות בשבת מים רותחים מכלי ראשון על נס קפה או קפה שחור, שבתוך הכוס. שכשם שאין בישול אחר בישול כך אין בישול אחר קלייה וכדומה. דמאחר שעל ידי קליית גרעיני הקפה ראויים הם לאכילה בתערובת סוכר, אף שאין רגילים כיום לאכול אבקת קפה עם

סוכר בלא מים, מכל מקום ראוי הוא לאכילה, ותו אין בזה בישול נוסף, שבדבר יבש אין בישול אחר בישול, אחר שהוכשר כבר לאכילה. ויש מחמירים להצריך ליתן את המים החמים בכלי ואחר כך ליתן בתוכו את אבקת הקפה. אך כבר נהגו להקל בדבר, והמחמיר בזה תבא עליו ברכה, בפרט שבנקל אפשר להחמיר בדבר. יט)

כ. מותר לתת מלח לתוך תבשיל רותח בשבת, לאחר שהוציאו את הקדרה מעל האש. [וקדרה הנמצאת על פלאטה חשמלית, מותר ליתן בתוכה מלח הגם שהיא נמצאת על הפלאטה, שאין לחוש למיחזי כמבשל בפלאטה חשמלית, אחר שאין דרך לבשל בפלאטה ברוב פעמים]. והמחמיר במלח שאינו מבושל תבא עליו ברכה. אבל אסור ליתן לתת פלפל טחון או כרכום לתבשיל שבכלי ראשון, וכן אסור ליתן תבלין לתוך כלי ולערות עליהם מכלי ראשון, אלא בכלי שני. כ)

כא. מותר לתת עלי מינטא [נענע] לתוך כוס תה בשבת, שאין כלי שני מבשל, ועלי נענע אינם בכלל קלי הבישול. כא)

כב. מותר להניח תבשיל בתוך תנור אפייה חשמלי המופעל מערב שבת, ואף מותר לסגור התנור, ואין צורך ליתן שם איזה כלי כדי שלא יסגר לגמרי, שמאחר והקדרה לא נוגעת בדפנות אין בזה חשש הטמנה. וטוב להחמיר שלא לסוגרו לגמרי. ואף בתנור הפועל על ידי טרמוסטט, יש להקל בזה. ומכל מקום גם בזה נכון להחמיר. כב)

פרק לב - הכנת מזון בשבת

א. אשה המכינה צרכי סעודה לבני הבית, מותר לה לחתוך ירקות הנאכלים כמות שהם חיים, בסכין, דק דק, לצורך עשיית "סלאט", בין

אם עושה כן לעצמה, או לבני ביתה. וכל זה באופן שמחתכת את הירקות על דעת לאכול לאלתר, וכמה הוא שיעור לאלתר, אם היו בתוך הסעודה מותר לעשות סלאט לצורך אותה סעודה אפילו אם היא נמשכת מספר שעות. ואם עדיין אינו מיסב בסעודה, אין לעשות סלאט אלא סמוך לסעודה ממש, לפיכך יש ליזהר שלא לעשות סלאט בשבת בשחרית עד צאת האנשים מבית הכנסת ומוכנים לסעודה. ואם עשה סלאט לצורך אותה סעודה ונשאר ממנה לסעודה אחרת, מותר לאכול מהסלאט, ובלבד שלא יערים. א)

ב. אשה שבטעות חתכה עגבניות ושאר ירקות הנאכלים כמות שהן חיים, על מנת לעשות מהם סלאט, שעה או שעתיים קודם הסעודה, אף על פי שלכתחלה היה אסור לה לעשות כן, מכל מקום אין הירקות נאסרים בכך, ובדיעבד מותר לאוכלן בשבת. והמחמיר לחתוך את הירקות לסלאט בחתיכות גדולות קצת, תבוא עליו ברכה. ב)

ג. מותר לכתחלה לרסק בננה בשבת, או ירקות מבושלים, בשיני המזלג, לצורך אכילת תינוק, וכיוצא בו. וכל זה כשעושים כן לצורך אכילה לאלתר, אבל להכין הרסק לאחר זמן, אין להתיר. ג)

ד. טחינה העשויה משומשמין שכבר הבינוה מערב שבת, ורוצים להוסיף בה מים בשבת כדי לדללה יותר, מותר להוסיף לה מים בשבת ולבחוש. ויש אומרים שאף מותר להכין טחינת שומשמין בשבת על ידי הוספת מים ולימון ומלח על גבי טחינה גולמית שנילושה כבר בבית החרושת, ונעשית בלילה עבה. ואף על פי שדרך העולם להוסיף לה בתחלה מעט מים ולערבב ואז היא נעשית קשה כמו עיסה, מכל מקום כיון שאין עושים כן כדי שתהיה טעימה יותר אלא כדי להקל עליהם את הכנתה, וגם לבסוף מוסיפים לה מים וחוזרת להיות רכה, לפיכך אין לחוש בזה לאיסור לש. ובלבד שיעשה כן סמוך לסעודה. ויש חולקים ומחמירים, שמאחר ובתוך כדי הלישה נעשית הטחינה כמו עיסה קשה, יש לחוש לאיסור שנראה כלש. ד)

ה. מותר מעיקר הדין לפתוח קופסאות שימורים של מצרכי מזון שונים, בשבת וביום טוב. ויש המחמירים לפותחן מערב שבת, או באופן שהקופסא מתקלקלת ואינה ראויה יותר לשימוש, וכגון שנוקב בתחתיתה. ותבא עליהם ברכת טוב. ה)

ו. מותר לפתוח בשבת פקק של בקבוק של מיץ ענבים, וכדומה, שסגור על ידי מכסה פח או פלסטיק שמהודק בצואר הבקבוק, ובעת פתיחתו נפרדת טבעת מחלקו התחתון של המכסה. ומהיות טוב ראוי לפותחן מערב שבת. ו)

ז. שקיות חלב, וכן חבילות מזון סגורות ועטופות בנייר, מותר לקרוע את השקית או הנייר בשבת כדי ליקח משם את המזון, ובפרט אם עושה כן דרך השחתה וקלקול. וכן מותר לקרוע את הנייר העוטף את המצות, כדי ליקח משם מצה, או את הנייר העוטף את הוופל, או את הגלידה, או חבילת במבה, או שקית משקה [טרופית], וכיו״ב. ובפרט אם קורע דרך השחתה וקלקול. ז)

ח. שני גביעי אשל המחוברים זה בזה, המחמיר להפרידן מערב שבת, תבוא עליו ברכה, ומכל מקום מעיקר הדין יש להקל להפרידן זה מזה בשבת, ואין בזה משום מתקן מנא. ח)

ט. מותר לתת בשבת מזונות לפני תרנגולים ואווזים שמגדלים אותם בחצר הבית, מכיון שמזונותיהם מוטלין על האדם. ט)

פרק לג - דיני חולה בשבת

א. מותר למדוד לחולה את החום בשבת, במד-חום כספית הרגיל, ואין בזה איסור לא משום איסור רפואה בשבת, ולא משום איסור מדידה בשבת. ומותר לנענע ולהוריד בשבת את הכספית שבמד-חום קודם מדידת החום לצורך השימוש בו בשבת, ואין צריך להכינו מערב שבת. ומודד חום אלקטרוני [הפועל באמצעות בטרייה], אין להשתמש בו בשבת, אפילו אם הפעילוהו מערב שבת. וגם בחולה שיש בו סכנה אם אפשר בנקל למדוד לו את החום במכשיר שאינו אלקטרוני, לא ימדדו במכשיר אלקטרוני. א)

ב. מותר למדוד את החום בשבת בסרט מד חום העשוי כרצועה, ובשעה שמונח על גוף החולה נראות בו אותיות, וכשמסירים אותו מעל החולה נמחקות האותיות ונעלמות כלעומת שבאו, ואין בזה לא משום כותב, ולא משום מוחק. ב)

ג. חולה שאין בו סכנה שנפל למשכב, מותר לו לבלוע תרופות בשבת, וכן לגמוע סירופ וכדר, אף אם אינו מצטער הרבה, ואפילו אם מתחיל ליקח התרופות בשבת. ומותר לו לבלוע תרופות קודם תפלת שחרית אף עם שאר משקים. ומותר לקרוע בשבת את הנייר העוטף את הגלולה, אף במקום האותיות, ואין בזה איסור מוחק בשבת. ומכל מקום המחמיר לקרוע שלא במקום האותיות תבא עליו ברכה. אולם מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, או שיש לו מכאובים קלים, וכן החש בראשו, אסור לו לבלוע כדורים או סירופ, וכן אסור לעשות לו שום רפואה בשבת. [ואפילו על־ידי גוי אסור לעשות לו רפואה בשבת]. ג)

ד. אולם אם התחיל ליקח מהכדורים מערב-שבת, מותר להמשיך ליקח מהם גם בשבת, כל שהפסקת לקיחתן תגרום לו שיצטער הרבה. וכל שכן אם לוקח תרופות אנטיביוטיות שיש חשש שהפסקת לקיחתן בשבת תגרום לו נזק. ד)

ה. אשה שצריכה לבלוע כדורים במשך כמה ימים כדי שתוכל להתעבר, מותר לה לבלוע מהם גם בשבת, בפרט אם כבר התחילה לבלוע מהם מערב שבת. ה) ו. הסובל מחום ורוצים להרטיב מטפחת כדי להניחה על מצח החולה להורדת החום, מותר להרטיבה בשבת, אלא שיש לעשות כן במטלית שאין עליה לכלוך כלל, שבזה מותר לדעת מרן השלחן ערוך ואין בו איסור משום שרייתו זהו כיבוסו. ואולם, לא ירטיב את המטלית הרבה, כי אז אסור לטלטלה מחשש סחיטה, [וכמו שנתבאר ברמ"א סימן שב סעיף ט"ז], אלא יזלף עליה מים מועטים. ו)

ז. ילד שיש לו חום גבוה, אף שאין בו סכנה מותר למרוח את גופו בעראק להורדת החום. ז)

ח. אדם המתחזק והולך כבריא, אסור לו למרוח משחה על הידים, משום איסור רפואה בשבת. אך לחולה מותר למרוח משחה בשבת, ואין בזה איסור [אף מדרבנן] משום ממרח, שהרי אינו רוצה בקיומה של המשחה, אלא להבליעה על גבי ידיו. והמיקל גם בלא חולי יש לו על מה שיסמוך. ח)

ט. המרכיב עדשות מגע בעיניו, וסובל מיובש בעין, מותר לו לטפטף כמה טיפות לתוך העין כדי שעל-ידי כך יוכל להרכיב את העדשות מגע, ואין בזה משום איסור רפואה בשבת. ובעת שמוציא את העדשות מותר להניחן במים, ואין בזה איסור משום שרייתו זהו כיבוסו. ט)

י. אם יש צורך בשבת להשתמש בצמר גפן, יש להכין מערב שבת צמר גפן תלוש במרה מספקת. ואף על פי שיש פנים להקל בתלישת צמר גפן בשבת לצורך בדיקת טהרה, מכל מקום נכון לחוש לדברי המחמירים בדבר, ותבדוק בכתונת נקיה שבדוקה יפה, אם אין לה צמר גפן מוכן מערב שבת. י)

יא. החש כאב באוזניו עד שנחלה כל גופו ונפל למשכב, ורפואתו שאשה מינקת תחלוב מדדיה חלב לתוך האוזן, ועל-ידי זה ישקוט וינוח מכאבו,

אין להתיר לעשות כן בשבת, כיון דחליבה לצורך רפואה נחשבת מלאכה הצריכה לגופה שחייבים עליה חטאת. אבל אם גדל הכאב מאד, מותר לעשות החליבה על-ידי שתי נשים שיחלבו בעת ובעונה אחת מדדי האשה לתוך האוזן, כי אז נחשב שנים שעשאוה שפטורים מן התורה, ואין בזה איסור אלא מדרבנן, ובמקום צער כזה שנחלה כל גופו לא גזרו רבנן. יא)

פדק לד - דיני יולדת בשבת

א. אשה העומדת ללדת הרי היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה את השבת לכל צרכיה. ומותר להסיעה ברכב בשבת לבית התולים. א)

ב. כשמחללים שבת על יולדת יש לעשות המלאכות ככל האפשר בשינוי, כדי למעט ככל האפשר בחילולי שבת, ובלבד שהדבר לא מעכב את הצלתה או הצלת העובר. ולכן אם יש צורך להדליק חשמל, ידליקוהו במרפק, ואם יש צורך לטלפן לאמבולנס, יגביה השפופרת באמצעות מקל או במרפק. [והטעם שאנו מצריכים לעשות בשינוי ביולדת ולא בשאר פיקוח נפש הדוחה את השבת, הוא מפני שכאב היולדת הוא דבר טבעי, ואין אחת מאלף שמתה מחמת הלידה, ולכן החמירו בה לעשות בשינוי]. ב) כל זה בשעת הלידה דוקא, דאז הוי דבר טבעי, אבל עד שעת הלידה דינה כחולה שיש בו סכנה לכל הדברים. ג)

ג. אשה המרגישה צירי לידה בערב שבת, ראוי לה שתלך לבית החולים כבר מערב שבת, שמא יתחזקו צירי הלידה בשבת, ותצטרך לנסוע לבית החולים בשבת. ורצוי שתשיג מערב שבת את כל המסמכים הנצרכים לה לקבלתה לבית החולים, ותמלא אותם מערב שבת, כדי למעט בחילולי שבת. וכמו שכתב [בכיוצא בזה] בספר חסידים (סימן תתנה), והובאו דבריו במשנה ברורה (סימן של סקי"א) : שמן הראוי לאשה שהגיעה לחודש התשיעי

להריונה, להזמין בכל ערב שבת את כל הדברים הנצרכים לה, שמא תזדמן לידתה בשבת ולא תצטרך לחלל שבת. ע״כ. וכן תשאיר אור דלוק בביתה, כדי שלא יצטרכו להדליק את האור בשבת. ד)

ד. כל הנוסעים בשבת לצורך פיקוח נפש, ובכללם יולדת הנוסעת לבית החולים, יקפידו שלא להכנס למכונית דרך דלת שנדלקת נורה עם פתיחתה. ואדם שיודע מערב שבת שיתכן ויצטרך לנסוע ברכבו בשבת עבור יולדת או חולה שיש בו סכנה, נכון שידאג לסדר מערב שבת שהאור לא ידלק עם פתיחת הדלת. [וכגון שיסיר את המנורה מהרכב]. ה)

ה. הדבר ברור שכל מה שהתירו ליולדת לנסוע ברכב בשבת, הוא דוקא אם בית החולים רחוק ממקום מגוריה, ואי אפשר לה ללכת ברגל, או שיש לחשוש שמא בהמשך הדרך היולדת תיקלע לחשש סכנה, אבל אם האשה מסכימה להירשם בבית חולים הקרוב לביתה כדי שאם תלד בשבת תוכל ללכת לשם ברגל, בודאי דעדיף טפי. ו)

ו. בעל רכב שהסיע את האשה היולדת לבית החולים אינו רשאי לחזור ברכבו בשבת, הואיל ואין כאן יותר ענין של פיקוח נפש. אבל נהג אמבולנס מותר לו לשוב למקומו, הואיל ויתכן שיצטרכו לו עבור חולה אחר. והרי אפילו ספק של פיקוח נפש דוחה שבת, כמבואר ביומא (פה:). ואמנם כל זה באופן שאין אפשרות להודיע לנהג באמצעות מכשיר קשר, או שהמקום אליו הוביל הנהג את החולה הוא מרוחק מעיר, ואם יצטרכו לו להצלת חולה אחר הדבר עלול לעכבו בזמן יקר, וכדומה, אבל הא לאו הכי גם נהג אמבולנס אין לו לחזור לבסיסו אחר גמר הנסיעה. ז)

ז. עם גמר הנסיעה אסור לכבות את הפנסים של המכונית, כי הרי אין בזה צורך לחולה. ובשעת הנסיעה עצמה בלילה, מותר לכוון את פנסי המכונית כפי הצורך כדי למנוע סכנת תאונה. וטוב שלא להדליק את האור הגדול, גם כדי למנוע הדלקה נוספת על לוח הבקרה. ח)

ח. לאחר שהגיעו לבית החולים בשבת, ראוי שלא לכבות את מנוע הרכב, אבל מותר לגרום שהמנוע יכבה מעצמו, ואם אין אפשרות לגרום שהמנוע יכבה מעצמו, ויש חשש שאם ישאר המנוע פועל יגרום הדבר לאסון בנפש ח״ו, מותר שיכבה בעצמו את המנוע. אבל אם אין חשש לאסון, אין להתיר אף אם יש חשש להפסד גדול. ויש אומרים שמותר לכבות את המנוע בעצמו, גם באופן שאם לא יכבה את המנוע יבא לידי הפסד גדול שהמנוע ישרף, מפני שאם לא נתיר לו, עלול להמנע מלהציל חולה שיש בו סכנה, ומפני פיקוח נפש התירו סופן משום תחלתן. ולהלכה, אם יושב גוי בפתח ביה״ח ימסור לו המפתחות שיכבה את המנוע. ואם ירצה מעצמו לנסוע ולהחנות את הרכב רחוק מהשער, אין צריך למחות בידו. ואם אין שם גוי, יחנוק את המנוע תוך כדי סיום הנסיעה, כשמגיע לבית החולים. ואם אי אפשר בלא זה הסומך על המקילים במקום הפסד גדול יש לו על מה שיסמוך. (ט)

ט. מותר לבעל להצטרף לנסיעה לבית החולים עם אשתו היולדת, בשבת, גם אם נמצא אדם אחר במכונית שיכול לטפל בה במקרה הצורך, דחששו חכמים שמא תיטרף דעתה עליה אם לא יתלוו אליה לבית החולים. (י)

י. הנוסעת בשבת ללדת, והיתה בנסיעה בין עיר לעיר שיעור מהלך פרסה, צריכה לומר תפלת הדרך, ואין זה בכלל איסור שאלת צרכיו בשבת. (יא)

יא. אם שואלים אותו בכניסה לבית החולים על שם החולה ופרטיו השונים, ואינו יכול לפוטרם במתן ערבון וכדומה, מותר לו להשיבם. דפיקוח נפש דוחה גם איסור מסייע בידי עוברי עבירה. (יב)

יב. אם כבה האור, ויש צורך להדליקו כדי לטפל ביולדת, בודאי שיש להדליק את האור בשבת, ויש אומרים שעדיף להדליק מנורת פלורוסנט מאשר נורה רגילה שבה חוט הלהב גדול יותר. ויש חולקים. והעיקר הוא

להעדיף מנורה רגילה מפלורוסנט. ואם יש קטן יבקשוהו שהוא ידליק את האור. ועדיף שאדם זר יבקש זאת ממנו, ולא אביו ואמו המצווים על חינוכו. ואם אין שם אדם זר אין להתעכב בשביל זה. יג)

יג. יולדת המתכוננת לנסוע לבית החולים סמוך לכניסת השבת, אין לה להדליק נרות שבת בברכה, בביתה, אלא אם כן נשאר אדם בבית שיהנה מאור הנרות. ואשה שילדה וחזרה לביתה בערב שבת, מותר להביא אצל מטתה את נרות השבת כדי שתדליקם שם, ואחר כך יוליכום למקומם. יד)

יד. יש אומרים שמותר ליילד בשבת גם אשה גויה, למרות חילולי השבת הכרוכים בזה, אם ההימנעות מזה עלולה לגרום לאיבה, ולחשש שהדבר יוודע והגוים יתנקמו ביהודים שלא ליילד אשה יהודיה, ויבואו לידי סכנה. ולדינא טוב לעשות כן על-ידי שנים, באופן שיהיה שנים שעשאוה שאינם חייבים מן התורה. ואם אי אפשר לעשות כן על-ידי שנים, יש לסמוך על סברת המקילים, בפרט בזמן הזה שיש פרסום רב ומיידי בכלי התקשורת. טו)

טו. אשה בעלת תשובה שהרה באיסור, וכרעה ללדת ביום שבת, אף אם הולד הוא ממזר מחללין עליה שבת ככל יולדת. טז)

טז. אשה נקראת יולדת שמחללין עליה את השבת [לפעולות הלידה והכרוך בזה] משעה שתשב על המשבר, או משעה שהדם שותת ויורד, או משעה שאין בה כח ללכת בכוחות עצמה, אלא בסיוע חברותיה. וכשהופיע אחד מהסימנים הנז' מחללין עליה את השבת. ולענין להביאה לבית החולים הכל תלוי לפי הענין והמרחק. יז)

יז. אם הרופא קובע שצריכה כבר לחלל את השבת, אף שאין לה עדיין הסימנים הנ"ל, מותר לחלל שבת. ומה שאמרנו שמשעה שמרגישה צירי לידה מותר לחלל עליה את השבת, היינו לענין נסיעה לבית החולים, אבל לא לשאר דברים. יח)

יח. במשך כל שלשת הימים שאחר הלידה, מחללין עליה את השבת, ואפילו אמרה איני צריכה אין שומעין לה. ומהיום השלישי עד היום השביעי, מחללין את השבת על פיה אם אמרה צריכה אני. ואם אמרה איני צריכה שומעין לה. ומכאן ואילך אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת. אלא עד שלושים יום דינה כחולה שאין בו סכנה. ואם אמרה צריכה אני מותר לעשות עבורה את כל צרכיה, בדברים הכרוכים בחילול שבת, רק על-ידי גוי. יט)

יט. כל אלו הימים משערים אותם מעת לעת משעת הלידה, דהיינו שבעים ושתים שעות דינה כמסוכנת, ומותר לחלל עליה את השבת אפילו במלאכות דאורייתא, אף אם אמרה איני צריכה. ואחר שלשה ימים מעת לעת עד סוף שבעה ימים מעת לעת, אם אמרה איני צריכה אין מחללין עליה את השבת, אבל אם שתקה ולא אמרה כלום, מחללים עליה את השבת. כ)

כ. אשה מעוברת שנהרגה ל״ע בשבת, כגון שנפלה ממקום גבוה, או שפגע בה רכב וכדומה, הזריז לחתוך את בטנה ולהוציא את הולד הרי זה משובח, כל שיש לתלות שהולד עדיין חי. ואף אם ימצאוהו מת, אין צריך כפרה על שחיללו את השבת שלא לצורך. [וכן היושבת על המשבר ומתה קודם הלידה, מביאים סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים, וקורעים את בטנה להוציא את הולד, שמא ימצא חי]. כא)

כא. תינוק שנולד בשבת, מחללין את השבת עבורו לכל הנצרך לו, ואין הבדל בין אם נולד בחודש השמיני או בחודש התשיעי להריון, כי בזמנינו מעשים בכל יום שנותנים תינוקות שנולדו קודם זמנם באינקובטור, והם חיים וקיימים, ולכן חלילה להחמיר בספק נפשות, והמחלל שבת עבורם הרי זה זריז ונשכר, וישא ברכה מאת ה׳. כב)

כב. כשיש בשבת יולדת שמרגישה חבלי לידה, או כל מקרה אחר שיש בו חשש פיקוח נפש, מצוה להזדרז לקחת את היולדת או החולה לבית

החולים, או להזמין דרך הטלפון אמבולנס או רכב אחר שיסיעם מיד לבית החולים.

פרק לה - דיני רחיצה בשבת

א. אסור להתרחץ בשבת במים חמים, או פושרים, כל גופו, אפילו במים שהוחמו ב"**דוד שמש**". אבל מותר להשתמש בשבת במים חמים מה"דוד שמש" לרחיצת פנים ידים ורגלים, או לשטיפת כלים וכדומה, אך לא במים שהוחמו על-ידי בוילר חשמלי, אם הם חמים בחום שהיד סולדת בהם. ומותר להתקלח בשבת במים צוננים, אפילו כל הגוף, ובלבד שיזהרו מאד שלא יבואו לידי סחיטת השער או תלישת השער. ולכן ימתינו מעט אחר השטיפה, ואחר כמה רגעים יתן המגבת על גופו וינגב בנחת. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה. ואין להשתטף במים צוננים ולעמוד כנגד המדורה, שמפשיר את המים שעליו ונמצא כרוחץ כל גופו בשבת. א)

ב. אשה שחל ליל טבילתה בליל שבת, והמים של המקוה חמים, עדיף יותר שתטבול בזמן בין השמשות, דהיינו בתוך שלש עשרה דקות וחצי [בשעות זמניות] מהשקיעה, שכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בבין השמשות. ואם אי אפשר לה לטבול בבין השמשות, יכולה לטבול גם לאחר מכן במים חמים, ולא תדחה את טבילתה משום כך. ותזהר שלא תסחט את שערותיה. ונכון שתמתין מעט קודם שתתנגב, כדי שהמים ינטפו מעליה. ויש מחמירים לומר שאם הגיע זמן טבילתה בחול, ולא טבלה, אין לה לטבול בליל שבת, ומנהגינו להקל בזה כדעת מרן השלחן ערוך. כ)

ג. יש אומרים שאסור לרחוץ ידיו בסבון בשבת. ויש אומרים שאין בזה לא משום ממחק ולא משום ממרח, ולא משום נולד. וכן דעת הרמב״ם. ולכן במקום צורך, כגון לרופאים או לאחיות המטפלים בחולים, וצריכים לרחוץ ידיהם לאחר גמר הטיפול בחולה, מותר. אבל במקום שאפשר להחמיר, טוב לחוש לסברת החולקים. אך אין למחות במי שנוהג היתר בדבר אפילו בלא הכרח. והאשכנזים מחמירים בזה. ובמי סבון יש להקל יותר. ג)

ד. מי שרגיל לצחצח שיניו בכל יום במשחת שינים על-ידי מברשת, יש אומרים שאסור לו לעשות כן בשבת, מכמה טעמים. ובהם, מטעם איסור נולד שעושה קצף על-ידי שפשוף המשחה. ד) ויש מתירים באופן שלא יתן המשחה על המברשת וישפשף בה כמעשהו בחול, אלא ישפשף המשחה באצבע על שיניו, וכדומה. ה) ויש מתירים אף לצחצח על-ידי מברשת כמעשהו בחול, ואף במשחה שאינה נוזלית, וסוברים שאין בזה לא משום איסור ממרח ולא משום איסור נולד, ולא משום איסור רפואה בשבת. ו) ולענין הלכה נראה, שאדם שאם ימנע מצחצוח שינים בשבת יצטער מסיבת ריח הפה וכיו״ב, מותר לו לצחצח את שיניו בשבת אפילו על-ידי מברשת. ובלבד שהוא רגיל בזה באופן שאין הדבר ברור שעל-ידי השפשוף יצא דם מהחניכים. ואף מי שנוהג איסור ברחיצת הסבון בשבת, במשחת שינים יש להקל. ואולם עדיף יותר להשתמש בשבת במשחת שינים נוזלית [מי-פה], וכן נכון להחמיר לייחד מברשת שינים לשבת, כדי להינצל מחשש עובדין דחול. ויזהר שלא לרחוץ את המברשת אחר השימוש. ז) [והדבר פשוט שמברשת שינים הפועלת על-ידי בטרייה, אסור להפעילה בשבת].

פרק לו - דיני ערב ראש חודש

א. ראש חודש מותר בעשיית מלאכה, ויש נשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה, והוא מנהג טוב, לפי שראש חודש ניתן לנשים ליום טוב. ומכל מקום מותר להן להכניס בגדים לתוך מכונת כביסה ולהפעילה, או לשטוף כלים ולנקות את הבית. ובכל זה אין חילוק בין נשים נשואות לרווקות. א)

ב. וכן נשים העובדות לצורך פרנסת הבית, אינן צריכות להתבטל מעבודתן בכל ראש חודש. ובלאו הכי הרבה נשים כיום אינן נמנעות מלעשות מלאכה בראש חודש, ויש להן על מה שיסמוכו. ואין מנהג זה רק לנשים ולא לאנשים. ב)

ג. מעיקר הדין מותר להסתפר ולגזוז הצפורניים בראש חודש, וכן המנהג כיום. ובפרט הנשים שאינן נזהרות בזה. אך יש החוששים לצוואת רבי יהודה החסיד ואינם מסתפרים בראש חודש, ותבוא עליהם ברכה. ג)

ד. אשה ששכחה לומר יעלה ויבוא בשחרית ומנחה בראש חודש, דינה כדין האיש, ואפילו אם התפללה תפלה אחת והזכירה בה יעלה ויבוא, והכניסה את עצמה לחיוב להתפלל גם מנחה, ושכחה להזכיר יעלה ויבוא, חוזרת להתפלל כהוגן. ואם נזכרה באמצע מודים או שים שלום, או באמצע אלהי נצור, חוזרת לברכת רצה לומר יעלה ויבוא. ואם סיימה תפלתה חוזרת לראש. ומכל מקום על הצד היותר טוב נכון שתאמר קודם שתחזור להתפלל: אם אני חייבת לחזור ולהתפלל, הריני מתפללת לשם חובה, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה. ד)

ה. נשים פטורות מקריאת ההלל, ואם ברצונן לאומרו בראש חודש רשאיות, ואין בזה חשש. אבל אסור להן לברך על ההלל בראש חודש. וכן ביום טוב, מלבד בליל פסח שהנשים חייבות לברך ולקרוא את ההלל. וחובה קדושה על מנהלי הסמינרים לבנות, שלא לחנך את הבנות הספרדיות לברך על ההלל בראש חודש, שאסור לאשכנזי להורות לספרדי נגד דעת מרן, ולכן עליהם לחנך את הבנות הספרדיות אך ורק

לפי דעת מרן השלחן ערוך. והרי לדעת השלחן ערוך המברך על ההלל בראש חודש נושא שם שמים לבטלה, ואיסורא קעביד. ה)

ו. נשים פטורות מתפלת מוסף בראש חודש, אך טוב שתשמענה תפלת החזרה של מוסף מפי השליח צבור. ואם מתפללות מוסף אין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו. ו)

פרק לז - החייבים בברכת הלבנה

ו. נהגו הנשים שלא לברך ברכת הלבנה, מפני שהן גרמו לפגם הלבנה. ואף הנשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, נהגו שאינן מברכות ברכת הלבנה מהטעם הנזכר. ו)

פרק לח - הלכות ראש השנה ועשי"ת

א. אין הנשים צריכות ללכת לאמירת התשליך שנוהגים לעשות בראש השנה, ואדרבה שב ואל תעשה עדיף, כדי למנוע תערובת של אנשים ונשים יחדיו. א)

ב. נשים פטורות ממצות שופר, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות. ואפילו נהגה שנים רבות לילך ולשמוע קול שופר בבית הכנסת

ונבצר ממנה באיזה שנה, אינה צריכה לשמוע שופר. אולם אם יכולה להחמיר על עצמה להביא תוקע לביתה, מותר לתקוע לה, ואין בזה משום איסור שבות. וכן רשאים להוציא השופר ביום טוב מרשות לרשות לתקוע לה. אבל לא תברך אשר קדשנו במצותיו "וצונו" לשמוע קול שופר, שיש בזה חשש ברכה לבטלה. ויש למחות בידה שלא תברך. כי אנו קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך שפסק כדעת האומרים שאין הנשים רשאות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא. ואם עברה ובירכה אין לענות אחריה אמן. ואם התוקע חושש שלא תשמע לו נכון שימנע ולא ילך לתקוע לה, שנמצא מכשילה בחשש ברכה לבטלה. והמנהג אצל האשכנזים כדעת הרמ"א שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא. ב)

ג. אשה שנהגה מכמה שנים לשמוע קול שופר בראש השנה, וכן שאר מצות עשה שהזמן גרמא, במשך שנים, ונבצר ממנה לעשות כן מחמת חולי, או לידה, וכיוצא, אם ברצונה לבטל מנהגה זה לגמרי, צריכה התרת נדרים, ולהביע חרטה על שלא אמרה שהיא נוהגת כן "בלי נדר". אבל אם רק במקרה באותה שנה אינה יכולה לקיים מצות שופר, ולשנה אחרת תחזור למנהגה הטוב, לשמוע קול שופר, אינה צריכה התרה. ועל הצד היותר טוב יכוין עליה בעלה בהתרת נדרים שעושים בערב ראש השנה. ג)

ד. התוקע לנשים יכול לתקוע להן אף לאחר שכבר יצא ידי חובתו, ואין צריך להקפיד כלל לתקוע לנשים לפני שיצא ידי חובתו. ד)

ה. נשים יכולות להתפלל מוסף של ראש השנה, היות ויש בו הרבה פסוקים של רחמים ותחנונים. ויש אומרים שאף חייבות להתפלל מוסף. ובשאר שבתות השנה נשים פטורות מתפלת מוסף, ומכל מקום אם מתפללות מוסף אין למחות בידן. ה)

ו. הנשים לא תברכנה שהחיינו בהדלקת הנרות של ראש השנה לא בראשון ולא בשני. ו)

ז. אשה שהתפללה וטעתה בעשרת ימי תשובה, ואמרה האל הקדוש במקום המלך הקדוש, או שאמרה מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, דינה כדין האיש. ז)

פרק לט - הלכות יום הכיפורים

א. גם הנשים חייבות לאכול בערב יום הכפורים, ועיקר המצוה היא ביום ולא בליל ערב יום הכפורים. א)

ב. המנהג בכל תפוצות ישראל לעשות "כפרות" בערב יוהכ"פ, דהיינו שנוהגים לשחוט תרנגול לכל אחד מבני הבית, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש עוד מימות הגאונים. ונוהגים ליקח תרנגול זכר לכל אחד מבני הבית הזכרים. ותרנגולת נקבה לכל אחת מהנקבות. ובוחרים בתרנגולים לבנים, ולוקחים למעוברת תרנגול ושתי תרנגולות, ומי שאין ידו משגת די אפילו בתרנגול ותרנגולת לכל בני הבית. ומסבב הכפרות סביב ראשו, ואומר: זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי, וכשעושה כפרה לנקבה יאמר: חליפתך, תמורתך כפרתך. ב)

ג. בזמן שהאשה נדה מותר לבעל לסבב הכפרות מעל לראשה, אם קשה לה לסבב בעצמה. אך יזהר שלא יגע בה. ג)

ד. על הנשים לבקש סליחה אשה מאת רעותה, בערב יום הכפורים, אם פגעה בה באונאת דברים, וכדומה, במשך ימות השנה. כי אין יום הכפורים מכפר על עבירות שבין אדם לחבירו אלא אם כן ירצה אותו ויפייסנו. ולכן הבעל והאשה ימחלו זה לזה בערב יום הכפורים, על כל

אשר חטאו אחד כלפי השני במשך כל השנה, ודברו בכעסם דברים אשר לא כן. ד)

ה. גם הנשים מצוות להוסיף מחול על הקודש. והמנהג פשוט כיום שהנשים מפסיקות לאכול מבעוד יום איזה זמן, [כרבע שעה עשרים דקות קודם השקיעה] ומוסיפות מחול על הקודש. ואם אינן יודעות יש ללמדן שגם עליהן יש מצוה להוסיף מחול על הקודש. ומצות התוספת נוהגת בכל חמשת הענויים [אכילה, שתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המטה]. וכן צריך לפרוש ממלאכה ומאיסור שבות מבעוד יום. וזמן התוספת הוא מעט קודם שקיעת החמה. ודי אפילו בכל שהוא מן התורה כל זמן שלא שקעה החמה. ה)

ו. המנהג הנכון אשר פשט כמעט בכל תפוצות ישראל להדליק נרות בערב יוהכ״פ לצורך ליל יוהכ״פ. ומכל מקום בעיר שנהגו שלא להדליק בערב יוהכ״פ אין מדליקין. ובמקומותינו שמדליקין מברכים קודם ההדלקה: אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום הכפורים. ובמקום שאין מנהג ידוע לא יברכו, ולפי מנהג אשכנז הנשים מדליקות הנרות בערב יוהכ״פ תחלה, ומיד לאחר מכן מברכות, כמנהגן בשבת. ו)

ז. אין לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות, אלא יכוונו לצאת ידי ברכת שהחיינו בעת שמברכים שהחיינו בבית הכנסת עם הוצאת ספר התורה של ״כל נדרי״. ומכל מקום אם ירצו לברך שהחיינו בשעת ההדלקה, לא יברכו שהחיינו עד גמר ההדלקה, כי בזה מקבלת עליה תוספת יוהכ״פ, ונאסרת בעשיית כל מלאכה ואכילה ושתיה וכו׳, ולכן לא תברכנה שהחיינו כל עוד נעליהן ברגליהן. ז)

ח. הכל חייבים להתענות ולהשלים התענית ביום הכפורים. ומעוברות ומניקות גם כן מתענות ומשלימות, אלא אם כן הרופא אומר שאם לא תאכל תבא לידי סכנה, שאז חייבת לאכול, ואפילו אם היא טוענת שיכולה להתענות, שומעין לרופא. ומצוה להסביר הדברים על ידי רבנים שבמקום ספק סכנה אסור להחמיר על עצמו ולהתענות, ובכל מקרה נכון

לעשות שאלת חכם. ואף אשה צדקת המחמירה על עצמה בדברים הרבה, בענין הנז׳ חייבת לנהוג כאמור. ח)

ט. יולדת בתוך שלשה ימים ללידתה, פטורה מלהתענות ביום הכפורים, ואפילו אומרת שיכולה להתענות אין שומעין לה, וצריכה לאכול ביום הכפורים. ויולדת בתוך שבעים ושתים שעות קודם יום הכפורים, נקראת יולדת שפטורה מתענית. ואף על פי שבזמן הזה דעת חלק מהרופאים שהיולדת בתוך שלשה ימים יכולה להתענות ולהשלים, מכל מקום להלכה אנו תופסים כדברי חז״ל שהיולדת בתוך שלשה ימים אין לה להתענות. וכן יולדת שיושבת על המשבר ללדת, פטורה מלהתענות ביום הכפורים, וכן אשה שהפילה קודם יום הכפורים, דינה כדין אשה יולדת, ובתוך שבעים ושתים שעות פטורה מלהתענות ביום הכפורים. ט)

י. מעוברת שהריחה דבר מאכל, לוחשין לה באזנה שיוהכ״פ היום, אם נתקררה דעתה בזכרון זה, מוטב, ואם לאו מאכילין אותה עד שתתיישב דעתה. ואם הריחה מאכל אסור, יש אומרים שאפילו ביוהכ״פ אין לוחשין לה כיון שאין לו היתר. י)

יא. יולדת תוך ג׳ ימים, וכן חולה שיש בו סכנה, או אפילו ספק סכנה, שאוכלים ביוהכ״פ, שאסור להם לצום, אינם צריכים לאכול שלא כדרך הנאתם, ויש להכין להם מערב יוהכ״פ פרוסות לחם עם ליפתן, ולשקול אותם שתהיה כל פרוסה עם הליפתן שבה בערך שלושים גרם. וכשיתחיל החולה לאכול, למשל בשעה שמונה בערב, יאכל פרוסה אחת, וימתין עד שעה שמונה ועשר דקות, ויתחיל לאכול את הפרוסה השניה, ושוב ימתין עד שעה שמונה ועשרים דקות, ויתחיל לאכול את הפרוסה השלישית, וכן הלאה. ואם שכחו לשקול את הפרוסות מערב יום הכפורים, מותר לשקול אותם ביוהכ״פ, שזה משקל לצורך מצוה. ואין חילוק בזה בין חולה שיש בו סכנה גמורה, לבין חולה שכעת אינו מסוכן, אלא תש כוחו מחמת זיקנה, ואין כאן רופא שיאמר שאם יתענה יכבד חליו ויסתכן, שמאכילים אותו על פיו. ועל כל פנים בפחות משיעור יש להקל יותר. ואף אם היולדת לא אמרה שצריכה לאכול פחות מכשיעור, מכל מקום אין

מאכילים אותה כשיעור, אלא אם כן אמרה מפורש שצריכה לאכול שיעור בבת אחת. ואם יודע החולה בבירור שאחר שאכל שתים או שלש פרוסות חלפה הסכנה, וכן אם הרופא קובע כן, אינו רשאי לאכול יותר ביום הכפורים. וזקן או זקנה שתש כוחם מרוב התענית, ויש חשש סכנה, מאכילים אותם. יא)

יב. חולה שצריך לשתות ביום הכפורים מחשש סכנה, השיעור באדם בינוני הוא רוב רביעית, שהוא בערך ארבעים וארבעה גרם. ולכן ישתה כשיעור ארבעים גרם, וימתין חמש דקות, וישתה עוד ארבעים גרם, עד שיגמור לשתות כל צרכו. ובכל זה מספיק ברכה אחת בתחלת השתיה. יב)

יג. חולה או יולדת שאוכלים ביום הכפורים, אינם צריכים לקדש תחלה, גם כשחל בשבת, אבל מזכירים יעלה ויבוא בברכת המזון. ואומר: "ביום הכפורים הזה, ביום סליחת העון הזה". ואם חל בשבת מוסיף גם "רצה והחליצנו". ואם שכח אינו חוזר. וכל זה כשאכלו פת שיעור כזית, כ־27 גרם, בתוך כדי אכילת פרס. יג)

יד. איסור נעילת הסנדל ביום הכפורים הוא בין לאנשים בין לנשים. וכך יש לחנך את הבנות הקטנות. ודוקא נעלי עור, אבל נעלי גומי מותרים, וכן נעלי עץ ושל בגד מותרים, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף. ונעלי עץ שיש להם רצועה של עור [קבקאב] מותר לנועלם. יד)

טו. יולדת תוך שלשים, וחולה שאין בו סכנה, ומי שיש לו מכה ברגליו, מותרים בנעילת הסנדל. טו)

טז. קטנה שהשלימה י"א שנה ויום אחד, אם הוריה יודעים בבירור שהיא בריאה ויכולה להתענות ולהשלים, תשלים התענית, ואם לאו לא תתענה עד חצות היום. ונערה בת שתים עשרה ויום אחד, מתענה ומשלימה כל היום, ואינה רשאית לאכול אלא על פי הוראת רופא, כדין אשה גדולה. טז)

יז. המנהג שאין הבנות הרווקות טובלות בערב יום הכפורים. וכן הנשים שהן בתוך שבעה נקיים, לא תטבלנה בערב ראש השנה ובערב יום הכפורים. יז)

יח. גם הנשים יכולות לומר ביום הכפורים הפסוק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם. יח)

יט. נשים שקשה להן ללכת לבית הכנסת ביום הכפורים מחמת חולשה, או שיש להן בבית ילדים קטנים שאם תקחם לבית הכנסת יפריעו למהלך התפלה, תתפללנה בבית, ואינן צריכות לבוא לבית הכנסת, ותאמר את הי״ג מדות בנגינה בטעמי המקרא אם יודעת. ותאמר גם את הוידוי ו ״על חטא״ שבסוף העמידה, וכן בתפלת מנחה בערב יום הכפורים, תאמר את הוידוי כמודפס במחזורים. יט)

פרק מ - הלכות סוכה ולולב

א. אשה או קטן, אף על פי שהם פטורים ממצות הסוכה, מותרים לכתחלה לתת את הסכך על הסוכה, והסוכה כשרה אף לכתחלה. א)

ב. מצוה לקשט את הסוכה בקישוטים נאים לנאותה. וכמו שדרשו חז״ל (שבת קלג:) על פסוק זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, לולב נאה וכו׳. ועוד שהנוי של הסוכה עשוי להנעים עליו את ישיבתו בסוכה שתהיה עריבה עליו. (הרשב״א בתשובה סי׳ נה). לפיכך ראוי לעטר הסוכה בסדינים נאים ולתלות בה לנוי ענבים ורמונים, ובקבוקים קטנים של יינות ושמנים. וכל המרבה לנאותה וליפותה הרי זה משובח. (של״ה). ב)

ג. כשתולה את נויי הסוכה בסכך צריך שיהיו צמודים לסכך ותלויים בתוך ארבעה טפחים (שלשים ושנים סנטימטר) מהסכך, ולא יהיו מופלגים ויורדים מן הסכך שיעור ארבעה טפחים שאז יש חשש פן יפסלו את הסוכה. (סוכה י: ובפי' רש"י שם). אבל כשהם בתוך ארבעה טפחים, בטלים הם לגבי הסכך. לכן נכון להזהר שלא לתלות שום נוי בסכך של הסוכה אלא רק בפחות מארבעה טפחים (ש"ע סי' תרכז ס"ד) וכן שרשרת של נייר צבעוני שתולים לנוי בסכך, לכתחלה ראוי להקפיד לתלותה בתוך ד' טפחים של הסכך, ובדיעבד שתלאה כשהיא יורדת מד' טפחים, הסוכה כשרה. ג)

ד. הנוהגים לתלות בביתם תמונות פוטוגרפיות של גאוני ישראל, רשאים לתלותם לנוי בסוכה, משום שנאמר תשבו כעין תדורו. וכן הנוהגים לתלות פסוקים, כגון בסוכות תשבו וגו' יש להם על מה שיסמוכו. ד)

ה. קישוטים ונויים שמייצרים הנוצרים לכבוד יום חג המולד שלהם, אין איסור לתלותם בסוכה לנוי, דהזמנה לאו מילתא היא. ה)

ו. נשים פטורות מסוכה, אפילו בלילה הראשון של החג, מהלכה למשה מסיני (סוכה כח:). ואם רצו לישב בסוכה, יש להן שכר כמי שאינו מצווה ועושה. (עיין להרמב"ם סוף פרק א' מהל' תלמוד תורה), ובלבד שלא יברכו אשר קדשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה, כיון שהן פטורות. ו)

ז. אשה ששומעת ברכת "לישב בסוכה" מפי בעלה, בעת הקידוש, לא תענה אמן אחריו, כי אין ברכה זו שייכת לה, והוי הפסק בין ברכת בפה"ג של הקידוש לטעימה שלה, הילכך תענה אמן רק בהרהור. [ויתכן שעדיף שתענה אמן ולא תטעם מהיין, ואף שנהגו לטעום מהיין לחיבוב מצוה, ומצינו בגמ' שהנשים הקפידו לטעום מהיין, מכל מקום במקום מצות עניית אמן יכולה שלא לטעום]. ורק האשכנזים שיוצאים ביד רמ"א, דס"ל תשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גורם אותן, רשאות לענות אמן. ז)

ח. מצוה להדליק נרות של יום טוב בסוכה, ולאכול לאור הנרות, וצריך לברך קודם הדלקת הנרות, ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו להדליק נר של יום טוב. ואם חל יום טוב בשבת, הברכה היא: "אקב"ו להדליק נר של שבת ויום טוב".

ט. יש נוהגות להדליק הנרות של יום טוב, מבעוד יום, כמו נרות שבת, ויש שמדליקות את הנרות בלילה, בליל יום טוב, לפני הקידוש והסעודה.

י. אף על פי שמצות הדלקת הנרות בסוכה, לכבוד הלילה הראשון של החג היא משום מצות האכילה בסוכה, שהיא חובה בלילה הראשון של החג, ומן הראוי היה שהאיש יהיה קודם להדליק הנרות, כי עליו מוטלת החובה לאכול בסוכה, אבל האשה פטורה מן הסוכה, אע"פ כן המנהג הוא שגם בלילי יום טוב של החג האשה קודמת להדלקת הנרות, כשאר שבתות וימים טובים, שהאשה קודמת במצות הדלקת הנרות, כיון שעיקר מצות הדלקת הנרות משום כבוד קדושת יום טוב, ומצות שמחת יום טוב, שגם היא מצווה על כך.

יא. יש נשים שנהגו לברך "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות, אבל נכון יותר שלא יברכו אז שהחיינו, אלא יכוונו לצאת ידי חובת ברכת שהחיינו, כששומעות ברכת שהחיינו הנאמרת בעת הקידוש, ושומע כעונה.

יב. כל מי שחייב בשמיעת קול שופר, ובסוכה, חייב בלולב, וכל הפטור מהם פטור מנטילת לולב, הילכך נשים פטורות מנטילת לולב, שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, והנשים הספרדיות אינן מברכות על נטילת לולב, משום שלדעת הרמב"ם והראב"ד וסיעתם יש בזה איסור ברכה לבטלה, וכדבריהם פסק מרן שקבלנו הוראותיו לכל אשר יאמר כי הוא זה. ואחר שהן פטורות מלולב היאך יברכו אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, וה' לא צוה. לכן אם חפצות הן ליטול הלולב, יטלוהו בלא ברכה. [ורשאות ליטול הלולב בלי ברכה, ואין בזה איסור בל תוסיף]. אולם הנשים של אחינו האשכנזים נוהגות כדעת ר"ת לברך על הלולב, ולכן אם

האשה נשואה בעלה יוכל לתת לה במתנה הלולב ומיניו. אבל אם הוא איש אחר ונותן הלולב ומיניו לאשה נשואה, טוב שיאמר לה: הרי לך לולבי במתנה, על מנת שתצאי בו ידי חובת המצוה בלבד. יב)

יג. נכון מאד שנשים הספרדיות לא תברכנה אפילו ברכת שהחיינו על לולב וסוכה, ומכל מקום נשים הנוהגות לברך שהחיינו בלבד על לולב וסוכה, אין למחות בידן, בפרט לנשים הרגילות לברך על מצוות אלה שכדאי להפיס דעתן ולומר להן שתברכה ברכת שהחיינו בלבד. יג)

יד. נשים אשכנזיות המברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, כפי מנהגן, וכגון על סוכה ולולב, טוב שספרדי השומע את ברכתן לא יענה אחריהן אמן, דכיון שלדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך הרי זו ברכה לבטלה, [והרמב"ם הרי פסק את דינו גם לאשכנזים, אלא שהם לא נהגו בזה כדבריו], ספק אמן יתומה לחומרא, ושב ואל תעשה עדיף. וכל שכן אם שומע ברכה זו מאשה ספרדיה המברכת על לולב, שאין לענות אחריה אמן, משום ספק אמן יתומה. יד)

טו. גם למנהג הנשים האשכנזיות שמברכות על לולב ומיניו, אין לבעל לברך עבור האשה על מצוות עשה שהזמן גרמא, כמו שאיש מברך על חבירו. טו)

טז. מצות עשה לשמוח בחג סוכות ופסח בבשר וביין, וגם הנשים חייבות לשמוח ביום טוב, ולכן מצוה לשמח את הנשים בראוי להן, דהיינו בבגדים ותכשיטים נאים כאשר תשיג ידו. טז)

יז. נשים רשאות לומר תיקון ליל הושענא רבה, אף שאינן חייבות בכך. יז)

יח. נשים פטורות ממצות חביטת ערבה, שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. יח)

יט. אם יש חשש שירדו גשמים בחג סוכות, ויקלקלו את הסדינים והקישוטים, מותר להוציאם מהסוכה בחול המועד, ואם לא קשרו את הסדינים מערב יום טוב, אלא בקשר עניבה, יוכל להתיר את הקשרים ביום טוב. יט)

כ. אשה שטעתה בתפלתה בשמיני עצרת, ואמרה את יום חג הסוכות הזה וחתמה, ונזכרה באמצע ברכת רצה, תחזור לברכת אתה בחרתנו. והוא הדין אם נזכרה אחר כך בברכת שים שלום, או אפילו באמצע "אלהי נצור", חוזרת לאתה בחרתנו, ואם עקרה רגליה, חוזרת לראש התפלה. [וטוב שתתנה ותאמר: אם אני חייבת לחזור ולהתפלל, הריני חוזרת ומתפללת כדת, ואם אינני חייבת לחזור ולהתפלל, תהיה תפלתי זו תפלת "נדבה"]. ואין הבדל בזה בין אם היתה יודעת שהוא שמיני עצרת וטעתה בלשונה, ואמרה את חג הסוכות הזה, לבין אם טעתה ושכחה שהוא יום שמיני עצרת, לעולם חוזרת לראש. כ)

פרק מא - מהלכות חנוכה

א. נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות שבבית דולקים, ואין להקל להן. אבל יש נשים שנהגו שלא לעשות מלאכה בכל החנוכה, ויש לבטל מנהגן, כי הבטלה מביאה לידי שעמום וכו'. ומכל מקום יש אומרים שטוב לנשים להמנע ממלאכות כבדות שיש בהן טירחא יתרה, על כל פנים ביום ראשון ושמיני של חנוכה. אבל האנשים אינם נמנעים משום מלאכה. א)

ב. אלמנה הניזונית מנכסי יתומים, צריכים לתת לה לקניית שמן לנרות חנוכה, כיון שאף הנשים חייבות בנר חנוכה. אולם גם בזה אין לחייב את

היתומים לתת לה יותר מכדי נר אחד לכל לילה, שאין לכוף את היתומים לשלם לה להידור מצוה. ב)

ג. נשים חייבות בהדלקת נרות חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. והאשה מוציאה את בעלה ידי חובת הדלקת נרות חנוכה. ולפיכך כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו בזמן ההדלקה, עד לשעה מאוחרת בלילה, ראוי ונכון שימנה את אשתו להדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת השמש, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה. ונכון שאברכי ישיבה ינהגו כן לכתחלה, שימנו את נשותיהם שליח להדלקת נר חנוכה בזמן, כדי שלא לבטל תורה ברבים בכולל. [שמאחר ונר חנוכה החיוב הוא נר איש וביתו, אשתו כגופו ויכולה להדליק עליו ויוצא בהדלקתה ידי חובה, ובשביל הידור מצוה להדליק בעצמו בזמן, אין לגרום לביטול תורה דרבים. והוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסד לימוד תורה]. ג)

ד. אשה המדלקת נר חנוכה במקום בעלה, מברכת בנוסח הרגיל "להדליק נר חנוכה". ואם בירכה "על הדלקת נר חנוכה" אינה מברכת שוב. ד)

ה. מי שלן בבית מלון לרגל עסקיו, ואשתו מדלקת עליו בביתו, אינו רשאי לכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בהדלקת נרות החנוכה שמדליקה עליו אשתו בביתם, ולהדליק עם ברכה בחדרו במלון, שחובת נר חנוכה הוא חובת איש וביתו, ואינו חובת גברא בלבד, ועל כרחו יוצא ידי חובתו במה שאשתו מדלקת עליו. ה)

ו. סומא [עיור] אם יש לו אשה, אשתו מדלקת עליו, ואם אין לו אשה, ויש לו בית מיוחד מדליק על ידי סיוע של אחר. ו)

ז. נשים פטורות מאמירת ההלל בימי החנוכה, אף על פי שחייבות בנר חנוכה, משום שאף הן היו באותו הנס. ואם ירצו לקרוא ההלל בחנוכה, לא תברכנה, דספק ברכות להקל, וגם הנשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום כאן לא תברכנה על

ההלל בחנוכה, כיון שזו מצוה שאין בה עשייה. ז)

פרק מב - הלכות ד' פרשיות ופורים

א. יש אומרים שגם הנשים צריכות לבוא לעזרת נשים בשבת זכור כדי לשמוע קריאת פרשת זכור, הואיל ומן התורה אין זמן קבוע למצות זכירת מעשה עמלק. ויש אומרים שהואיל ועיקר מצות זכירת עמלק אינה אלא כדי לבוא לידי מעשה, דהיינו להלחם בעמלק, מלחמה בפועל, ונשים לאו בנות מלחמה הן, לכן פטורות הנשים מקריאת ומשמיעת פרשת זכור. ואף על פי שהנשים שמקילות בזה יש להן על מה שיסמוכו, מכל מקום המחמירות לבוא לעזרת נשים לצאת ידי חובת קריאת פרשת זכור אליבא דכולי עלמא תבא עליהן ברכה. ומותר להוציא ספר תורה במיוחד לנשים [בשעות שלאחר התפלה] לקרוא להן בפרשת זכור בלי ברכה. א)

ב. מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בתענית אסתר. ב) ומעוברת שאמרו היינו כשהוכר עוברה, שהוא משלשה חדשים ומעלה, ומכל מקום אם סובלת מהקאות ומיחושים או חולשה רבה מותר לה לאכול גם בטרם מלאת לה שלשת חדשי הריונה, ובפרט לאחר ארבעים יום ליצירת הולד. ג) ומינקת שאמרו אפילו אם פסקה להניק את בנה, כל שהיא תוך כ"ד חודש ללידתה ומרגישה חולשה יתרה, הרי היא פטורה מלהתענות. ד) וכן אשה שהפילה פטורה מלהתענות תוך שלשים יום להפלתה. ה) ואין צריך לומר שיולדת תוך שלשים יום פטורה מלהתענות, ואינה רשאית להחמיר על עצמה. ו) וכן חולה שאין בה סכנה פטורה מתענית זה ואינה רשאית להחמיר על עצמה. ז) ואפילו מי שתקפתה חולשה יתרה אינה צריך להתענות. ח) ואפילו מי שאינה אלא מצטערת מכאב עינים לא תתענה, וכשתבריא תפרע תעניתה, אלא אם כן אכלה על פי פקודת רופא

שאז אינה צריכה לפרוע התענית. [ט] וכן מעוברות ומניקות וחולה אפילו אין בה סכנה אינם צריכים לפרוע התענית. [י] אבל הבריאים, בין אנשים בין נשים, לא יפרשו מן הצבור. ואפילו מי שבא בדרך וקשה עליו התענית ידחוק עצמו ויתענה. [יא]

ג. כלה בתוך שבעת ימי המשתה שלה לא תתענה בצום "תענית אסתר". [יב]

ד. הכל חייבים בקריאת המגילה אנשים נשים וגרים. ולכן הנשים שאינן יכולות לבוא לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה מהשליח צבור, או שאינן יכולות לשמוע קריאתה היטב מפי הקורא, מפני ההפרעות שבבית הכנסת במקום שמכים המן וכיו"ב, חייבות לשמוע קריאתה מפי אדם הבקי בקריאתה. וכן אמרו חז"ל: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס. [יג] ר' יהושע בן לוי היה מכנס כל אנשי ביתו וקורא לפניהם. ר' יונה היה מתכוין לקרותה לפני הנשים שבביתו, שהכל היו בספק, והכל חייבין בשמיעה. [יד] ואף על פי שכבר יצא האיש ידי חובת קריאת המגילה בקריאה שבבית הכנסת, חוזר וקורא המגילה בביתו להוציא את הנשים ידי חובתן. ואין הנשים צריכות לבא לבית הכנסת לשומעה ברוב עם. [טו]

ה. הקורא את המגילה בבית להוציא את הנשים צריך לברך להן ברכות המגילה, כשם שמברכים האנשים בבית הכנסת. וכן המנהג פשוט בעיה"ק ירושלים ת"ו. וכן יש להנהיג בכל מקום. [ולענין ברכה שאחר המגילה, ראה להלן סעיף ז']. [טז]

ו. אף מי שבירך כל הברכות וקרא המגילה בבית הכנסת, יכול לחזור ולברך הברכות כולם, לרבות ברכת שהחיינו, להוציא את הנשים בביתו. [יז]

ז. הקורא ביחיד או החוזר לקרותה לפני הנשים, אף על פי שמברך לפניה כל הברכות, מכל מקום לאחריה אינו מברך, שאין ברכה אחרונה אלא

מנהג, ולא תיקנו לאומרה אלא בצבור. ומכל מקום אם יש שם עשר נשים ששומעות המגילה לצאת ידי חובה רשאי הקורא לברך לאחריה, כיון שעכ״פ יש בזה פרסומי ניסא. יח)

ח. יש אומרים שאף על פי שהנשים חייבות במקרא מגילה, אינן מוציאות את האנשים ידי חובתם. יט) ויש חולקים ואומרים שהנשים יכולות להוציא את האנשים ידי חובה. כ) ואף על פי שהעיקר כדעה אחרונה. כא) טוב לחוש לסברא ראשונה, אלא אם כן בשעת הדחק. כב)

ט. אסור לאכול קודם קריאת המגילה, ואין חילוק בזה בין קריאת המגילה של לילה לקריאת המגילה של יום. ולכן יזהרו הנשים שלא לאכול ביום פורים עד שיבאו בעליהן מבית הכנסת לקרות להן המגילה ולהוציאן ידי חובתן. ומכל מקום מותר לטעום פירות קודם קריאתה, וכן פחות מכביצה פת או עוגה, ולשתות תה או קפה. ואשה המחמירה שלא לטעום כלום קודם מקרא מגילה, תבוא עליה ברכה. והיושבת בתענית וקשה לה להשאר בתענית ליל י״ד בפורים דפרזים עד אחר קריאת המגילה, תטעם פחות מכביצה פת או עוגה, או תטעם פירות אפי׳ יותר מכביצה. כג)

י. גם הנשים יתנו מעות ״זכר למחצית השקל״. ולכן כל איש שיש יכולת בידו יתן בעדו ובעד אשתו ובניו ובנותיו הסמוכים על שלחנו סך הנ״ל לכל אחד. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן הסכום הנ״ל בעדו, ובעד כל אחד מבני ביתו מטבע יותר קטן [חצי שקל] כפי כחו. כי כאיש גבורתו. ומעות הללו שהם זכר למחצית השקל ינתנו לטובת מוסדות של תורה ולישיבות שמגדלים בהם תלמידי חכמים, שמיום שחרב בית המקדש אין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה. כד)

יא. אשה חייבת במשלוח מנות, ותשלח לרעותה. כה) וגם אשה נשואה אינה יוצאת במשלוח מנות של בעלה בלבד. כו) וטוב שלא ישלחו איש לאשה, ואשה לאיש, פן יבואו לידי ספק קידושין, אלא ישלחו איש לאיש

ואשה לאשה. כז) והבנות מגיל י״ב שנה ומעלה, אף שסמוכות על שולחן הוריהן, חייבות במשלוח מנות לחברותיהן. כח)

יב. אסור לאשה להתחפש בפורים לגבר, ואין לה ללבוש בגדי גבר, ואפילו כובע של איש, שלא לעבור על איסור לא יהיה כלי גבר על אשה. כט)

יג. יש מי שאומר שאם האשה לובשת רק בגד אחד של איש, כגון כובע לבדו, ושאר הבגדים הם כהוגן, יש להקל. ולדינא נכון להחמיר גם בזה. ל)

יד. אשה השולחת משלוח מנות לילדה קטנה, או לילד קטן, לא יצאה ידי חובה, לא יצאה ידי חובת משלוח מנות, וצריכה לחזור ולשלוח מנות לגדולה.

טו. נשים חייבות בכל המצוות הנוהגות בפורים, במתנות לאביונים, בסעודת פורים ביום, ומן הדין אינן צריכות לאכול פת בסעודת פורים, ויש אומרים שאין הנשים חייבות בשתיית יין בפורים, שאין דרכן של הנשים בשתיית יין. לא)

פרק מג - הלכות פסח

א. בנות המתגוררות לבדן בדירה משותפת, ונשארות שם בפסח, חייבות לבדוק את חדרן בליל ארבעה עשר בניסן, ולבער החמץ למחר. ויברכו על הבדיקה כדין האיש. ואם נוסעות לחופשה לביתן, אם הן יוצאות מהחדר אחר י״ד אדר, חייבות לבדוק את החדר בלי ברכה בלילה הקודם

לנסיעתן, ואם הן יוצאות מהחדר קודם י״ד אדר, פטורות מבדיקת חמץ. א)

ב. אף הנשים מצוות על מצות תשביתו, ולכן אם אין האיש בביתו, תזהר האשה לבער החמץ לפני זמן איסורו, והבעל יבטל ביום י״ד בניסן במקום שהוא נמצא, ואם אין הבעל עושה כן תבטל האשה את החמץ ביום י״ד. ב)

ג. יכולה אשה למכור את החמץ לגוי [דרך הרבנות] אפילו בלי ידיעתו, דמסתמא מסכים לזה בדעתו כדי להינצל מאיסור בל יראה ובל ימצא. ג)

ד. אם אין האיש בביתו, יכול לבטל בכל מקום שהוא נמצא, ואם אין ידוע שעושה כן, מוטב שתבטל אשתו את החמץ, ואפילו לא ציוה אותה על כך בפירוש. ותאמר בביטולה: ״כל חמירא דאיכא ברשות בעלי ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא״, ואם אינה מבינה תרגום, תאמר הביטול בשפה המובנת לה. ד)

ה. גם אשה חייבת בברכת האילנות בחודש ניסן, ולכן היוצאת בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאים פרחים, מברכת: ״ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם״. ותיקנו ברכה זו לפי שהוא ענין שבא מזמן לזמן באופן מחודש, שאדם רואה עצים יבשים שהפריחם הקב״ה. ואינה מברכת אלא פעם אחת בשנה. ה)

ו. הקונים מצרכי מזון לפסח יזהרו מאד להניחם במקומות מיוחדים ושמורים, ובפרט כשיש בבית ילדים קטנים, והדבר מצוי שהולכים עם פרוסות לחם בידם, ומפררים דרך אכילתם, ויש לחוש פן יפלו מפירורי החמץ אל מצרכי המזון של פסח. ובשעה שעקרת הבית עסוקה בניקוי ובירית האורז לצורך הפסח [לבל ימצא בו חטה], והילדים באים על ידה, ופתם בידם, יוכלו לגרום בלא יודעים לנפילת פירורי חמץ לתוך האורז

הכשר לפסח, וידוע שחמץ בפסח אוסר במשהו, שאפילו באלף אינו בטל. ו)

ז. תמרוקים ודברי קוסמטיקה לנשים, מותרים בפסח, מכיון שנפסלו מאכילת כלב קודם הפסח. וכן טבק הרחה כשר, שאפילו אם נעשה בכוהל חמץ, דינו כחרכו קודם זמנו, ומכל שכן שבארץ ישראל רוב הספירט מופק מדברים שאינם חמץ, וכל דפריש מרובא פריש. ז)

ח. טבליות וכדורי הרגעה, נגד מיחושי ראש ושיניים, מותר להשתמש בהם, אפילו יש בהם תערובת חמץ (עמילן של חטה), כל שטעמם פגום, ובולעים אותם כמות שהם. אבל טבליות שמוצצים אותם וטעמם טוב אסור למצוץ מהם לרפואת דלקת גרון וכיוצא, אלא אם כן נתברר שנעשו מעמילן של תירס או תפוחי אדמה. וטוב לבקש מהרופא בעת רישום הרצפט שירשום לו תרופות שאינן מכילות חמץ כתחליף לאלה שיש בהן חשש תערובת חמץ. ח)

ט. מעיקר הדין מותר להשתמש בפסח בחומרי ניקוי פגומים, ובסבון ושמפו פגומים מאכילת כלב, הן להדחת הכלים והן לרחיצת הגוף. ומכל מקום כיום יש הכשר גם לחומרי ניקוי, ונכון לנהוג שלא להכניס לבית שום מוצר בלי הכשר לפסח כדת. ט)

י. תנור אפיה חשמלי יש לנקותו היטב עד כמה שהיד מגעת, ולהמנע מלהשתמש בו עשרים וארבע שעות קודם ההכשר, ואחר כך ידליקו את התנור בחום הגבוה ביותר שאפשר, וישאירוהו דולק כשעה, באופן שאם נשארה איזה זיעה בדפני התנור, תישרף כליל על יד ההיסק. ודי בזה. אולם התבניות שאי אפשר ללבנם באור עד שיהיו ניצוצות ניתזים מהם, יקנה חדשים לפסח. י) יא. בענין הכשר המיקרו גל לפסח, יש להבחין בין שני סוגי המיקרו-גל המצויים, כי יש כאלה שיש בהם גם גופי חימום [השחמה], ואז דינם כדין הכשר תנור אפייה רגיל, הנזכר בסעיף הקודם. אך בתנורי מיקרו גל שאין בהם גופי חימום, אלא פועלים רק באמצעות קרינה, אם משמשים בהם בתדירות רבה לחימום המאכלים, [כגון במקום

ציבורי], יתכן מאד שהדפנות מגיעים לחום שהיד סולדת בו, ואז צריכים הכשר לפסח, וינקו אותם היטב, ואח״כ יניחו כוס עם מים ומעט חומר ניקוי, [אבל לא אקנומיקה], וירתיחו את המים במשך כעשר דקות, עד שדפנות התנור יספגו את האדים. ובנוסף לזה נכון להחמיר להשתמש במיקרו גל בפסח גם באמצעות קופסת קרטון או פלסטיק סגורה היטב. ואם יודע שברוב פעמים דפנות המיקרו גל אינם מגיעים לחום שהיד סולדת בו, די בניקוי היטב, ובמקרה כזה אין צריך הכשר למיקרו גל, הן לפסח והן לבשר וחלב. והצלחת של הזכוכית שהמאכל בתוכה לדידן די לה בשטיפה היטב. יא)

יב. מדיח כלים חשמלי הפועל ע״י שטיפה ברותחין עם חומרי ניקוי פגומים, מותר להשתמש בו בפסח ע״י שינקו היטב את המכונה מכל לכלוך, ויפעילו את המכונה [בלי כלים בתוכה] בשטיפה ברותחין עם חומרי ניקוי פגומים. יב)

יג. פלאטה חשמלית די שישפוך עליה רותחים מכלי ראשון, לאחר שינקה אותה היטב. יג)

יד. מקרר חשמלי (פריזי״דר) דיו בשטיפה וניקוי היטב להכשירו לפסח. יד)

טו. הכיור שרוחצים בו הסירים והצלחות, אפי׳ הוא מחרסינה, יערה עליו רותחים ומותר להשתמש בו בפסח. וכן שיש של מטבח, יערו עליו רותחים. ויש מחמירים גם לצפותו בנייר כסף בפסח, והוא חומרא בלבד. טו)

טז. השולחנות שאוכלים עליהם, אם הם מכוסים תמיד במפה או שעוונית, או זכוכית, די להם בניגוב היטב, ויכסום במפה נקיה. ואם אוכלים עליהם ממש, נוהגים לערות עליהם רותחים. ואם חושש שיתקלקלו, יוכל להשתמש בהם בפסח, ע״י מפה חדשה. והמפה שאוכלים עליה במשך השנה, הכשרתה בכיבוס במים חמים שהיד סולדת בהם. טז)

יז. כלי זכוכית אינם בולעים ואינם פולטים כלל, ואינם צריכים הכשר לפסח כלל, אפי׳ היה בהם משקה חמץ זמן רב. והאשכנזים נוהגים להחמיר בזכוכית כמו בחרם. ויש מהספרדים שנהגו בחו״ל להחמיר בזה, ואם ירצו לנהוג בארץ ישראל כדעת מרן, נכון שיעשו התרה על מנהגם להחמיר. יז)

יח. אורז וכל מיני קטניות, ובכלל זה אפונים, מותרים בפסח, ובלבד שיזהרו לברר את האורז מחטים או מיני דגן, ולכן נוהגים לבדוק את האורז שלש פעמים, ובשעה שאין ילדים בקרבתם. והאשכנזים נוהגים איסור בפסח באורז. יח)

יט. אשה אשכנזיה הנשואה לבעל ספרדי, והיא עדיין נוהגת איסור באורז וקטניות, כמנהגה בבית אביה, אף על פי כן מותר לה לבשל לבעלה ביום טוב אורז או מיני קטניות. ואם ברצונה לבטל מנהג הוריה, ולנהוג משעת נישואיה כמנהג בעלה, על צד היותר טוב, נכון שתעשה התרה כדי שתוכל לאכול בבית בעלה אורז וקטניות כמנהג הספרדים. והוא הדין לכל יתר מנהגי החומרות שיש לאשכנזים ובפרט בעניני הפסח, שרשאית האשת האשכנזית שנישאת לבעל ספרדי, לנהוג כמנהג הספרדים, לאחר שתעשה התרה על מנהגיה הקודמים. יט)

כ. אשה ספרדיה שהיתה נוהגת היתר באורז בפסח בבית הוריה, ונישאת לאשכנזי, אף על פי שבבית בעלה אין ראוי שתבשל אורז וקטניות בפסח לעצמה, מכל מקום כשהולכת לבית אביה מותר לה לאכול עמהם, שמכיון שארץ ישראל אתריה דמרן, לא אמרינן שקיבלה עליה מנהג ארצות אשכנז לגמרי. אולם בבית בעלה [האשכנזי], אין ראוי שתבשל אורז לעצמה. (ואינה רשאית להקל לאכול בשר ״כשר״). כ)

כא. משפחות יוצאי מרוקו שעלו מחוץ לארץ ובאו לארץ ישראל, ובעודם במרוקו נהגו להחמיר באורז וקטניות וכדומה, וממשיכים במנהגם לחומרא גם כאן בארץ ישראל, והבנים נהגו כמותם בהיותם

סמוכים על שלחן ההורים, ולאחר שנישאו רוצים לנהוג לקולא כדעת השלחן ערוך, וכמנהג ארץ ישראל, רשאים לנהוג כן, ולבטל חומרות הוריהם, ומעיקר הדין אין צורך שיעשו התרה, אך טוב ונכון שיעשו התרה על ידי שאלת חכם על מה שנהגו. כא)

כב. יש אומרים שאפי' נקבה בכורה, מתענה בערב פסח, אך אין מנהגינו כן, ולכן אם עורכים סעודת סיום מסכת בבית הכנסת בערב פסח, אין לחייבן לבוא לשמוע את הסיום, ומותר לקחת להן עוגה מסעודת הסיום. והיכא דאפשר, טוב שהבכורה הנקבה תלך לעזרת נשים שבבית הכנסת לשמוע את הסיום. כב)

כג. במקומות שבכורות נקבות מתענות, אם הבכורה היא מעוברת או מניקה, אין לה להתענות, ומיום הלידה עד סוף כ"ד חודש נחשב דינה כמניקה, אף על פי שאין התינוק יונק ממנה בפועל. כג)

כד. יש נוהגים שאם נולד למי שהוא בן בכור זכר, האב מתענה במקום בנו עד שיגדל. ואם גם האב בכור, האם מתענה במקום הבן עד שיגדל. ויש אומרים שאין לנהוג בחומרא זו בזמנים אלו, שירדה חולשה לעולם, ואף אם יהיה נדמה לאב או לאם שיוכלו להתענות לפי שעה, מכל מקום בלילה לא יוכלו לעשות הסדר כמשפטו, לספר ביציאת מצרים שהיא מצוה מן התורה, ולשתות ד' כוסות, ולאכול ד' כזיתים של מצה, וב' כזיתים של מרור. ועכשיו שנהגו בלאו הכי להקל לאכול בסיום מסכתא ושאר סעודות מצוה ללא הגבלות רבות, יש לאב או לאם להשתדל לשמוע הסיום, ולאכול כזית בסעודת מצוה, לפטור עצמם מן התענית. ואם עדיין לא מלאו לילד (הבכור) שלשים יום, פטורים האב או האם מתענית בכורות הנזכר. ומכל מקום אם אפשר בנקל טוב לשמוע סיום מסכתא לפטור עצמם מתענית לכל הדעות.

כה. יש להזהיר את עקרת הבית, שעלי החסה שיוצאים בהם ידי חובת מצות אכילת מרור בליל פסח, יבדקום היטב בערב החג מן התולעים

שבהם. וגם כאשר קונים עלי חסא ממקומות המוחזקים שאין בהם תולעים, כמו גוש קטיף וכדומה, ראוי לבודקן בהסתכלות היטב. כה)

כו. טוב שהילדים ישנו בערב פסח ביום, בכדי שיוכלו להשאר רעננים בכל הסדר. וילד שלא מבין עדיין בסיפור יציאת מצרים, טוב להחמיר לתת לו יין לארבע כוסות, אלא שאין צריך רביעית, ויתן להם מיץ ענבים. ויותר הכרחי לתת להם קליות ואגוזים או מיני מתיקה, קודם עשיית הסדר. כו)

כז. גם הנשים צריכות לגמור את ההלל בברכותיו בליל חג הפסח, קודם התחלת הסדר. ולדידן אף יכולות הנשים להוציא ידי חובה את האנשים, באופן שהשומע אינו יכול לומר את ההלל בעצמו. כז)

כח. יש לזרז את עקרת הבית ובני הבית לסדר את השולחן בכלים נאים ככל האפשר, ולהכין מקום המושבים שישבו בהיסבה דרך חירות. ויש להניח מקום פנוי בשלחן בליל פסח, ולחסר ממנו מעט, זכר לחורבן. כח)

כט. הנשים חייבות בהיסבה, וראוי לעמוד על המשמר לזכור ולהזכיר את אחרים להסב, מפני שאין אנו רגילים להסב בכל ימות השנה. וצריכים היסבה בשתיית ארבע כוסות, באכילת המצה, אכילת הכריכה, ובאכילת האפיקומן, ושאר כל סעודתו אם ירצה להסב, הרי זה משובח. כט)

ל. נשים שלא היסבו, בדיעבד יצאו ידי חובתן, ואין מחייבין אותן לחזור ולאכול או לשתות בהיסבה. ל)

לא. הנשים רשאיות לערוך את הסדר לבדן, אם יש בהן בקיאה לעשותו כתקנת חז״ל. ואם בירכו כבר שהחיינו בעת הדלקת הנרות, אין להן לחזור ולברך שנית שהחיינו. אולם יותר נכון להודיע לנשים כי מוטב שלא לברך זמן בעת הדלקת הנרות, שדעת כמה פוסקים אינה נוחה ממנהג זה. לא)

לב. אשה שקדמה ובירכה שהחיינו בהדלקה, לא תחזור לברך שהחיינו בקידוש. אבל אם שומעת קידוש מבעלה, תענה אמן גם אחר ברכת שהחיינו, שברכת שהחיינו בקידוש בליל הסדר פוטרת גם את המצה והמרור ושאר המצוות של הלילה. אך בשאר ימים טובים אם קדמה ובירכה שהחיינו בהדלקה, אינה עונה אמן אחר ברכת שהחיינו שבקידוש, או שלא תטעום מהיין. לב)

לג. מדינא יכולות הנשים להוציא את האנשים ידי חובת קידוש בליל פסח. אולם בשאר ימים טובים, אין ראוי לעשות כן, ולא עוד אלא שטוב שהן ישמעו מפי האנשים ולא יברכו לעצמן. וגם בליל פסח משום צניעות אין ראוי לנהוג שהאשה תוציא ידי חובה את כל בני הבית, זולת אם אין שם גדול שיקדש, וכן המסובים הם כולם בני ביתה. לג)

לד. אף הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, ואם אינה יודעת לקרוא, יכולה לצאת ידי חובה בשמיעה, שהשומע כעונה. ואם אינה מבינה בלשון הקודש, צריך לתרגם לה בלע״ז. ומכל מקום כיון שיש מחלוקת אם הנשים חייבות בהגדה מן התורה, או מדרבנן, נכון שלא יוציאו את האנשים ידי חובה. לד)

לה. מצות ו ״הגדת לבנך״ כוללת בנות, ולכן אם יש לו בנות שיודעות לשאול, הן עדיפות על מה שאשתו תשאל. וכל שכן שהן עדיפות על אחרים. אך יש להדר ולעורר יותר את הבנים, ואפילו הקטנים ביותר, אף שאינם בניו, או שהם נכדיו, ומכל מקום הקרוב קרוב קודם. לה)

לו. צריכה האשה לתת אל לבה לומר ״יעלה ויבא״ בברכת המזון בליל הסדר, ואם טעתה ולא אמרה, אם נזכרה כשאמרה ברוך אתה ה׳ לפני שסיימה בונה ירושלים, אומרת למדני חקיך, וחוזרת לומר יעלה ויבא. ואם לא נזכרה עד שהתחילה לומר בונה ירושלים, אומרת בין ברכת בונה ירושלים לברכת הטוב והמטיב, ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר נתן וכו׳. וכן אם התחילה בברכת הטוב והמטיב שאמרה אמ״ה, ותיכף

נזכרה, תסיים אשר נתן וכו׳. ואם לא נזכרה עד שהתחילה לומר לעד האל וכו׳, חוזרת לראש ברכת המזון, ואפילו נזכרה בהלל, צריכה לחזור ולברך על הכוס. אולם בשאר ימים טובים, אם טעתה ולא אמרה יעלה ויבא בברכת המזון, אינה חוזרת, כולל בליל סוכות. שהרי אף האנשים אם שכחו לומר יעלה ויבא בברכת המזון בימים טובים, אינם חוזרים, מלבד בליל סוכות וליל פסח. לו)

פרק מד - הלכות ספירת העומר ושבועות

א. נשים פטורות ממצות ספירת העומר, הואיל ויש למצוה זו זמן קבוע מן התורה. וכל מצוה שהתורה [או חכמים] קבעה לה זמן הנשים פטורות ממנה. ואפי׳ אם הנשים רוצות להחמיר על עצמן ולברך על ספירת העומר, אינן רשאות לנהוג כן. ואם רצו לספור את העומר בלי ברכה, אף שלפי הפשט הן רשאות, אך על פי הסוד טוב שהנשים לא תספורנה ספירת העומר אף בלי ברכה. א)

ב. מותר לנשים להסתפר בימי העומר, שאין המנהג שלא להסתפר ולהתגלח עד ל״ד בעומר, אלא לאנשים, ולא לנשים. אבל בשאר דיני אבלות הנהוגים בימי העומר, איש ואשה שוין בהם, וכגון שלא לשמוע שירה מכלי שיר [אף מהקלטה] עד ל״ג לעומר, ושלא לברך שהחיינו על בגד חדש. וכשיש צורך ילבשו את הבגד החדש בשבתות שבימי הספירה, ויברכו עליו שהחיינו. ב)

ג. נהגו הנשים להמנע מעשיית מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה ואילך. ויש אומרים שאינן אסורות אלא עד אחר שיספרו האנשים את העומר, ומכל מקום אין למחות בנשים שנהגו לארוג ולתפור בזמנים אלו,

שהכל תלוי במנהג, ואין בזה שום חיוב כלל, ומי שלא נהג לא נהג. וכל שכן שאין להחמיר על נשים המתפרנסות ממלאכת הסריגה ותפירה וכיו"ב. ג)

ד. מה שנהגו להשאר ערים כל הלילה בליל חג השבועות, וללמוד סדר התיקון, אין מנהג זה אלא לאנשים, אבל הנשים אינן צריכות לנהוג כן, שהרי הן פטורות ממצות תלמוד תורה. ד)

פרק מה - הלכות יום טוב וחול המועד

א. גם האשה צריכה לאכול פת בליל יום, וביום טוב שחרית, ואומרת יעלה ויבוא בברכת המזון. וכבר נתבאר לעיל נעמוד תקסא] שאם טעתה ולא אמרה יעלה ויבא בברכת המזון, דינה שוה לאיש, שאם נזכרה אחר שאמרה ברוך אתה ה' כדי לחתום בונה ירושלים, תסיים למדני חוקיך, ותאמר יעלה ויבא ותחתום בונה ירושלים. ואם חתמה בונה ירושלים, תאמר שם ברכת אשר נתן וכו' וחותמת ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ואם התחילה בברכה רביעית, ונזכרה קודם שאמרה תיבת לעד, [או תיבת האל] תסיים אשר נתן וכו', ותחזור לברך ברכת לעד. ואם אמרה תיבת לעד, שוב אינה חוזרת. א)

ב. אשה שטעתה בברכת המזון בליל פסח ולא אמרה יעלה ויבא, דינה כדין האיש, כנזכר לעיל [עמ' תקס]. אבל בליל סוכות דין האשה כדין שאר ימים טובים.

ג. אף הנשים חייבות בשמחת יום טוב, ויש אומרים שאין מצוה על האשה לשמוח ביום טוב, אלא המצוה על בעלה שישמחנה, אך העיקר

לדינא שהחיוב הוא על הנשים עצמן לשמוח ביום טוב, ולא על הבעלים לשמחן. אלא שאם יש באפשרותם צריכים לקנות להם בגדים כדי לשמחן. ג)

ד. גם בזמן הזה מצוה מן התורה לקיים מצות "ושמחת בחגך" באכילת בשר ושתיית יין. ואף על פי שעיקר המצוה בבשר בהמה, מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות או כשרות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. ומצוה לשמח את הנשים בראוי להן, דהיינו בבגדים ותכשיטים נאים, ואת הקטנים בראוי להם, בקליות ואגוזים מגדנות וממתקים. ד)

ה. אסור לאפות או לבשל מיום טוב לחול, ואפילו למוצאי יום טוב אסור, ואפילו מיום טוב לשבת אסור לבשל בלי עירובי תבשילין. וכן אסור לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, אפילו בשני ימים טובים של ראש השנה, ואפילו דבר שאינו מלאכה, רק טירחא בעלמא כגון הדחת קערות וצלחות, וסידור הכסאות והשולחנות. ה)

ו. מותר לאשה לבשל קדירה מלאה בשר או דגים קודם סעודת הצהרים, אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ואף על פי שעיקר כוונתה לצורך החול. ומכל מקום צריכה להזהר שלא תאמר בפירוש שעושה לצורך חול. אבל אחר סעודת צהרים אסור לה לבשל לצורך הלילה על מנת שתאכל כזית אחת מן הקדרה. ו)

ז. אשה שעברה ובישלה מיום טוב לחול, בין שעשתה כן במזיד, בין שעשתה כן בשוגג, לצורך חול בלבד, בין שעשתה בהערמה, התבשיל מותר באכילה. ז)

ח. מותר למדוד תבלין לפני נתינתן לקדרת הבישול בכדי שלא יקדיח תבשילו, והוא הדין למלח, אבל לשקול בשר אפילו בביתו לדעת כמה יבשל, ואפילו אינו שוקל במשקל הרגיל אלא שוקל לעומתו כף או סכין אסור. אבל אם שוקל לצורך מצוה כגון שרוצה לשקול הכזיתות של

המצה והמרור בליל פסח וכדומה, יש להתיר לשקול ביום טוב. וכן אין מודדין אורז כדי לבשל אלא יקח באומד הדעת. ח)

ט. אסור לכבות ביום טוב. אבל מותר להנמיך את האש בגז, בכדי שהתבשיל שעליו יתבשל יפה. אבל לכבות לגמרי אסור. אך רשאי לכבותם על ידי גרמא, שימלא קומקום קטן של מים על כל גדותיו, ויניחהו על האש עד שירתח, והמים יגלשו על ידי רתיחתם וישפכו על האש ויכבוה. ואחר כך יוכל גם כן לסבב את הכפתור של הגז למנוע זרימת הגז. והמים שרתחו ישתמש בהם לשתיית קפה או תה. וכן מותר לכוין שעון שבת שבבוא השעה המתאימה יכבה את הגז על ידי משיכת ברז הבטחון של הגז (כדרך שמכבה החשמל). ואסור לסגור הברז הראשי של הגז הדולק, כדי שיכבה. ט)

י. יום טוב שחל להיות בערב שבת אסור לבשל או לאפות לצורך השבת, אלא על ידי עירוב תבשילין, דהיינו שיניחו פת ותבשיל מערב יום טוב לשבת, בכדי שיהיה ניכר שאינו מתחיל בבישול ובאפייה שאינם לצורך יום טוב בעיצומו של היום, אלא הוא רק כגומר מלאכת אוכל נפש, לאחר שהתחיל בה מערב יום טוב. ולכן צריך להניח לכתחילה פת ותבשיל מערב יום טוב, ובדיעבד אם לא הניח לצורך העירוב אלא תבשיל בלבד, מותר לאפות ולבשל ביום טוב לצורך השבת. אבל אם הניח פת בלבד, יש להקל על כל פנים לאפות. י)

יא. גם הנשים צריכות לעשות עירובי תבשילין, שאף שהיא מצוה [דרבנן] שהזמן גרמא, אפילו הכי צריכות לעשות עירובי תבשילין. ולכן אם היא מתגוררת לבדה או שאץ בעלה בבית, תעשה העירוב כפי הדין, ותברך על העירוב כרץ. ואם אינה בקיאה לעשות עירוב, תבקש משכן שיהיה שליח שלה לעשות עירוב תבשילין, ויעשה העירוב מתבשיל ופת שלה, או שמכה לה את האוכל שעושה ממנו עירוב תבשילין בשבילה. רש מי שכתב שלא מועיל שליה בעירוב תבשילין, אך אין דבריו נכונים לדינא. יא)

יב. בת נשואה המתארחת ביום טוב ובשבת אצל הוריה, או אצל חמיה וחמותה, אינה צריכה לעשות לעצמה עירובי תבשילין, הואיל והיא סמוכה על שלחן הוריה, או חמיה וחמותה. ויכולה לעזור בבישול ביום טוב, על סמך העירוב של בעל הבית. יב)

יג. אם אין מבשלים כלל ביום טוב, אלא מכינים את כל התבשילים מערב יום טוב, ובליל יום טוב מניחים התבשיל על הפלאטה לחממו, אפילו הכי צריך לעשות עירובי תבשילין, לצורך הדלקת נר שבת, אלא שבאופן כזה יניחו עירובי תבשילין בלי ברכה. יג)

יד. אף על פי שהנשים אסורות בעשיית מלאכה בחול המועד, כדין האנשים, מכל מקום מותר לה לעשות כל תכשיטיה שדרכה לעשותם בימות החול. ולכן מותר לה להסתרק ולקלוע שערות ראשה, וכדומה. ומותר לאשה לעשות מלאכת דבר האבד, שיהיה לה הפסד אם לא תעשה אותה מלאכה בחול המועד. יד)

טו. מותר לגהץ את הבגדים בחול המועד. וכן מותר לצחצח נעלים בחול המועד. טו)

טז. מותר לגזוז צפרנים בחול המועד אפילו במספרים, בין צפרני היד בין צפורני הרגל. והאשכנזים מחמירים בזה, אם לא לצורך טבילת מצוה. טז)

יז. אסור לכבס בחול המועד, אבל מטפחות אף וידים מותר לכבסם. וכן בגדי הקטנים, ומכל מקום לא יכבסו להם אלא בגד אחד הנחוץ ביותר. ובגדים וחיתולים של הפעוטות הרכים, מותר לכבסם אפילו הרבה בבת אחת. אבל בגדי הגדולים אין לצרפם לבגדי הפעוטות ולכבסם במכונת כביסה. אולם בגדים הסמוכים לבשר המתלכלכים על ידי זיעה, מותר לכבסם במכונת כביסה במועד. יז)

יח. המנהג פשוט אצלינו להתיר הדחת ושטיפת הרצפה בחול המועד. ובגמר ההדחה מותר לסחוט את המטלית. יח)

יט. מותר להתרחץ בסבון ולהסתרק ולחפוף הראש בחול המועד. יט)

פרק מו - מהלכות תענית י״ז בתמוז ובין המיצרים

א. הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו, ואסור לפרוץ גדר. ואין הדבר תלוי ברצון הקהל. ומעוברת, אינה מתענה בתענית שבעה עשר בתמוז, ושאר תעניות אלה. ואף לבנות אשכנז יש להקל בזה. ומעוברת היא משעברו שלשה חדשים להריונה, ואם לא עברו שלשה חדשים והיא סובלת מהקאות או מיחושים וחולשה רבה, מותר לה לאכול בצומות אלו, חוץ מתשעה באב [וראה להלן]. ובפרט אם היא לאחר ארבעים יום להריונה. וכל הנ״ל הוא גם לבנות אשכנז, שמסתמא נחשבות כמצטערות הרבה, ופטורות מהתענית. א)

ב. מניקה פטורה מלהתענות בתעניות אלו מלבד בתשעה באב. וכן אשה שהפילה פטורה מתעניות אלו, ואינן צריכות לפרוע התענית לאחר מכן. ומכל מקום גם אלה הפטורות מלהתענות ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה, אלא כדי קיום הולד. ויש מקילין ביולדת ומפילה שלא להתענות עד לאחר כ״ד חודש, ויש אומרים שדוקא מניקה בפועל פטורה מלהתענות, הא לאו הכי חייבת להתענות. ולדינא, אשה חלשה יכולה לסמוך על סברא הנד להקל. ב)

ג. מותר לאשה להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב. ג)

ד. וכן מותר לאשה להסתרק שערות הראש במסרק, בשבוע שחל בו תשעה באב, אף שעל ידי התסרוקת נושרים כמה שערות. ודין זה הוא גם לאנשים. ד)

ה. מותר לאשה לגזוז את צפרניה בשבוע שחל בו תשעה באב, כשהם עודפים על הבשר. וכל שכן שיש להקל בזה במקום מצוה אם אירע ליל הטבילה בשבוע שחל בו תשעה באב. ובערב שבת חזון פשוט שמותר. ה)

ו. גם הנשים אסור להן לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפי' אם אינן רוצות ללבוש הבגד עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב. ואפי' אין לה אלא חלוק אחד אסור. והאיסור הוא גם במכונת כביסה אוטומטית. וכן אסור ללבוש בגדים המכובסים מקודם, ואף הגופיה, אסור להחליפה במכובסת, בשבוע שחל בו תשעה באב. ובמקומותינו ששורר חום בתקופה זו, ויש הכרח להחליף הכתונת והגרביים מפני הזיעה, יש לנהוג כך: שכל אחד ואחת ילבשו הבגד המכובס למשך חצי שעה, לפני שיכנס שבוע שחל בו ט' באב, ואחר כך יפשטו הבגד מעליהם וילבשו בגד אחר גם כן לחצי שעה, וכן הלאה, עד שיהיו מספר חולצות או גרביים שכבר לבשם זמן מה לפני שבוע שחל בו תשעה באב, ואין עליהם יותר תורת בגדים מכובסים, ויוכלו להחליף ולהשתמש בהם בשבוע שחל בו תשעה באב, כפי הצורך, ויוכלו לעשות כן גם בשבת, שילבשו בגדים מכובסים בערב שבת, לכבוד שבת קודש, ובבוקר יום השבת לא יחזרו ללובשם, אלא ילבשו בגדים אחרים, מכובסים ומגוהצים, והבגדים שלבשו בליל שבת יניחום למשמרת לימות החול. וכן יעשו לגבי הלבנים והגרביים. ואם יש צורך יפשטו הבגדים שלבשו בבוקר, וילכו לישן שינת צהרים, וכשיקומו שוב ילבשו בגדים אחרים, ואין בזה משום מכין משבת לחול. ו)

ז. אסור להציע המיטה בסדינים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפי' מטפחות הידים ומטפחות אף, ומפות השולחן, אסור לכבסן. ואסור לגדולים לכבס כסות הקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל

בגדים שמלפפים הקטנים לגמרי [חיתולים], בודאי שמותרים בכביסה. ואפי' בגדי שאר קטנים, עד גיל שלש שנים, נוהגים להקל. ז)

ח. כשחל תשעה באב בשבת ונדחה התענית ליום ראשון, מותר לכבס הבגדים בכל ימי השבוע שלפני תשעה באב, וכן ללבוש בגדים מכובסים. והאשכנזים נהגו להחמיר בלאו הכי שלא לכבס מראש חודש אב. ויש מעדות המזרח שנהגו גם כן להחמיר. ח)

ט. יש מקומות שנוהגים שלא לשטוף ולהדיח רצפת חדרי הבית מראש חודש אב והלאה, ורק בערב שבת חזון מתירים לכבוד שבת. אך אנו נוהגים להקל גם באמצע שבוע שחל בו תשעה באב. ויש להקל בזה בכל חדרי הבית, בפרט אם יש תינוקות היושבים בבגדיהם על גבי הרצפה. ט)

י. אסור לתפור ולגזור בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש להחמיר בזה מראש חודש אב. וכן אסור לסרוג סוודר וכדומה בימים אלו. אבל מותר לתפור בגד שהותרה תפירתו בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן מותר לתפור טלאי על הבגד. י)

יא. בערב שבת חזון מותר לטעום מהתבשיל, אף שיש בו בשר ושומן, הואיל ויש מצוה בטעימת התבשיל לכבוד שבת, והמחמיר תבא עליו ברכה. יא)

יב. בשר הנשאר ליום ראשון מותר ליתנו לקטנים שהגיעו לחינוך, אבל לבשל בשר בימות החול לצורך תינוקות שהגיעו לחינוך אין להתיר. וכל שיודעים ומבינים ענין חורבן בית המקדש וגלות השכינה נחשבים הגיעו לחינוך לענין זה, אבל קטנים שאינם יודעים להתאבל על ירושלים מותר להאכילם בשר בשבוע שחל בו תשעה באב. יב)

יג. תינוק חלש קצת אפילו הגיע לחינוך מותר להאכילו בשר בשבוע שחל בו תשעה באב. יג)

יד. חולה אף על פי שאין בו סכנה מותר לו לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו חכמים. ויולדת תוך שלשים יום גם כן מותרת באכילת בשר. וכן מינקת שהתינוק שלה חלש ואם תימנע מאכילת בשר בימים אלה יוכל הדבר להשפיע על בריאות התינוק לרעה, יש להתיר לה לאכול בשר. ואפי' במקום קצת חולי אפשר להתיר אכילת בשר. יד)

טו. אשה חולה שכבר נתרפאה, ועל פי עצת הרופאים יצאה למקום הבראה, מותר לה לאכול בשר בימים אלה. ועל כל פנים אם אפשר לה להסתפק בדגים, שאינם בכלל האיסור, אין להקל באכילת בשר . טו)

טז. מעוברת שסובלת הרבה בהריונה, יש להתיר לה אכילת בשר, והוא הדין למינקת שסובלת מחולשה, או שהתינוק שלה חלש ואם תמנע מאכילת בשר בימים אלה יוכל הדבר להשפיע על בריאות הילד לרעה. וכל אשה הבאה לשאול בימים אלו שאינה יכול לסבול בלי בשר מפני איזה מיחוש וקצת חולי, מורים לה להיתר. אבל אשה בריאה הרוצה ללכת אחר שרירות לבה לאכול בשר במקום שנוהגים בו איסור, הרי היא בכלל פורצת גדר, וגדול עוונה מנשוא. טז)

פרק מז - מהלכות תשעת באב

א. הכל חייבים להתענות בתשעה באב, ואסור לפרוץ גדר, ואפי' מעוברות ומניקות שפטורות משאר צומות דרבנן, בתשעה באב מתענות ומשלימות. אך מעוברות ומניקות שיש להן חולי, אפי' אין בו סכנה אין להם להתענות בט' באב. ואם יש להן חולשה רבה, יעשו שאלת חכם. ונכון לעשות שאלת חכם בכל מקרה. א)

ב. יולדת תוך שלשים יום ללידה, פטורה מלהתענות בתשעה באב, ותאכל מיד בבוקר. וכל שכן שיכולות המעוברות ומניקות, וכן יולדות, להקל באופן שחל תשעה באב בשבת, והתענית נדחתה לאחר השבת. ומכל מקום ראוי שהיולדת תוך שלשים יום לא תאכל להתענג, אלא כדי קיום. ב)

ג. מינקת שהתינוק שלה חולה והרופא אומר שהתענית של האם יגרום נזק לולד, מותר לה לאכול בתשעה באב. ג)

ד. חולה או מעוברות ומניקות הסועדים בתשעה באב, אין להם לומר "נחם" בברכת המזון, שלא נתקן לאומרו אלא בתפלה. ד)

ה. יש נשים הנוהגות לכבד הבית בכל כוחן ולסדר המטות וכיוצא בזה מתיקוני הבית. ונתנו טעם למנהגם, מפני שדעתן קצרה והן חלושי אמונה אחר שהמשיח עדיין לא הגיע. אבל נשים המבינות ויודעות תורה אין לנהוג כן. ה)

ו. נשים המבשלות ומדיחות הירקות במים, אף על פי שידיהם נוגעות במים אין לחוש על זה כלל. וסיכה אינה אסורה אלא של תענוג. ו)

ז. מותר למסור דבר מידו ליד האשה שאינה נדה בתשעה באב, וכן אין צריך להזהר בשאר דיני הרחקות בתשעה באב. וכן מעיקר הדין אין צריך להזהר שלא לגעת באשתו בתשעה באב. ז)

ח. נעילת סנדל אסורה בתשעה באב בין לאנשים בין לנשים. ודוקא בנעלים של עור, אבל של בגד עץ וגומי, מותר, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף. ח)

ט. אחרי כעשרים דקות מהשקיעה בתשעה באב מותר לאכול, והאנשים מקדשים את הלבנה, אבל אין לנשים לומר קידוש לבנה, [כמו בכל חודש]. ט)

י. מותר לספרדים להתרחץ ולכבס במוצאי תשעה באב, ואין צריך להחמיר בזה עד למחרת. והאשכנזים נוהגים להחמיר בזה. ובשנה שחל עשירי באב ביום ששי שהוא ערב שבת, מותר גם לאשכנזים להתרחץ ולהסתפר לכבוד שבת. ט)

פרק מח - קצת מהלכות מליחה

א. דם שנמצא בביצים המשווקות על ידי חברת "תנובה" יש להתירם באכילה, גם אם הדם נמצא בחלמון [הצהוב] של הביצה. אבל יש לזרוק את הדם משום מראית העין. אבל ביצים הנלקחות ממושבים שיש בהם גם תרנגולים זכרים, ונמצא בהם דם, אם הוא בחלמון [בצהוב] צריך לזרוק את הביצה, ואם הוא בחלבון [בלבן] זורק את הדם, והביצה מותרת. א)

ב. אסור לבשל בשר בלא מליחה, מפני שהדם נפרש ע"י הבישול וחוזר ונבלע בתוכו, ואע"פ שההלכה היא שכל זמן שהדם בתוך הבשר, ולא פירש לחוץ, אינו אסור, מכל מקום ע"י הבישול הדם יוצא מהבשר, וחוזר ונבלע בתוכו, ונחשב כדם האיברים שפירש, ולכן צריך למלוח את הבשר קודם הבישול, כי בטבע המלח למשוך את כל הדם המובלע בבשר לחוץ. ואין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה. ב)

ג. צריך להדיח את הבשר היטב קודם המליחה. ומה שנוהגים הטבחים לרחוץ הצלעות כשהן שלימות בהעברה בעלמא כדי לנאותן, אינו נקרא הדחה. ובמקומותינו בימות הקיץ פעמים שהבשר שאצל הקצבים מתייבש הדם עליהם, בפרט במקום הצואר, ואינו יוצא בהדחה בעלמא,

ולכן לכתחלה צריך להעביר את הדם שהוא בעין בידים, ומוליך ידו אנה ואנה על הבשר לשפשף היטב. ג)

ד. יש אומרים שצריך להשהות את הבשר בתוך גיגית עם מים, במשך חצי שעה, כדי לרכך את הבשר קודם המליחה. ויש אומרים שדי בשטיפה היטב. וכבר פשט המנהג במקומותינו גם אצל הספרדים לשרות את הבשר במים כחצי שעה, אך מנהג זה הוא מצד חומרא, אבל לא מעיקר ההלכה. ולכן בשעת הדחק או בערב שבת, או לצורך אורחים די בהדחה היטב, וישפשף הבשר בידיו, עד שיהיו מי הרחיצה לבנים, וגם יסיר את טיפות הדם הקרושות שעל הבשר, ולאחר מכן יוכל למלוח את הבשר כדין. ד)

ה. אם מלחו את הבשר בלי להדיח אותו תחלה, יש תקנה לחזור ולהדיח את הבשר, ולמולחו שנית [קודם שנתבשל]. וקודם שיתן המלח על הבשר ימתין מעט שלא ימס המלח מהמים שעל הבשר, ואז לא יוכל להוציא הדם. ה)

ו. אחר המליחה וההדחה, אין צריך להכניס את הבשר למים רותחים, וכן המנהג. ו)

ז. בשר שלא נמלח לקדרה, ונפרם דק דק ע"י סכין או מכונת בשר, יש להתירו ע"י צלייה. ומכל מקום יש להחמיר שלא להכשירו לקדרה [לבישול] מפני שאי אפשר להדיחו היטב קודם מליחה, מדם שעל פניו, וגם קשה למלחו מכל צדדיו ומכל חלקיו. והמכונה שטחן בה בשר שלא נמלח כדין, אינה צריכה הכשר כלל, רק ידיחנה ויקנחנה היטב ודיו. ז)

ח. לא ימלח במלח דק כקמח, כיון שהוא נבלע בבשר ולא מפליט יפה את הדם מהחתיכה. וכן לא במלח גס ביותר שנופל מעל הבשר. ולכתחלה יש למלוח את במלח הנקרא "מלח בישול". אבל אם אין מצוי מלח כזה, מותר להשתמש למליחת הבשר במלח דק. ובפרט במלח הנקרא "מלח שולחני", שאינו דק כקמח ממש. ואם עבר ומלח במלח דק כקמח,

המליחה מועילה בדיעבד. ויש להקפיד לאחר שהבשר שהה במלחו כדין, להדיח הבשר מהמלח שעליו, לשפשפו היטב כדי להוציא את המלח מהבשר, בפרט כשמלח במלח דק כנזכר. ח)

ט. לכתחילה צריך למלוח את הבשר משני הצדדין, אולם בדיעבד, אם מלח רק מצד אחד, לדידן יש להתיר חתיכה זו. ויש להקפיד במליחת העוף למלוח גם מבפנים ובכל פינה. ובדיעבד אם מלחו רק מבפנים או רק מבחוץ, מותר. ובעוף שלם לא מועיל למולחו מצד אחד, שהחלל בינתיים מפריד. ויפזר עליו מלח בשיעור שלא יהיה ראוי לאכול מפני המלח, ואין צריך להרבות יותר מזה. ט)

י. גם הספרדים נהגו להשהות את הבשר עם המלח שעליו, שיעור של שעה אחת, ונהגו כן מצד חומרא, אבל לא מעיקר הדין, ולפיכך בשעת הדחק, די בשהיית הבשר במלחו שיעור של י״ח דקות, או כ״ד דקות. והוא הדין לחולה שצריכים לבשל לו בדחיפות בשר, אף שאין בו סכנה, שמותר לנהוג כפי עיקר הדין. אך אם אפשר נכון שלא לצמצם, וגם לצורך חולה ימתינו כחצי שעה. ומותר להשאיר את הבשר עם מלחו מספר שעות, ולכן אשה שמלחה בשר והוצרכה לילך לכמה שעות, אינה צריכה להמתין בביתה עד שיעבור שיעור שעה אחת, ולהדיח את הבשר, אלא יכולה לצאת ולחזור אחר כמה שעות, ואז תדיח את הבשר כדת. אך צריכה ליזהר שלא להשאיר את הבשר במלח יותר מ-12 שעות, לפי שחוזר ובולע מלחלוחית הדם שעל פניו ושבמלח. אך בדיעבד הבשר מותר בבישול. [אחר הדחה היטב]. י)

יא. קודם שיתן הבשר בכלי שמדיח בו, ינפץ המלח שעליו, או ישטפנו במים, ואחר כך ידיחנו פעמיים, ויש מחמירים להדיחו ג׳ פעמים חוץ מניפוץ המלח שעליו. יא)

יב. בשר ששהה ג׳ ימים מעת לעת בלי מליחה, נתייבש דמו בתוכו, ולא יצא עוד ע״י מליחה, ואין לאוכלו מבושל אלא צלי, ואחר שצלאו לא יבשלנו, ואם בישלו מותר. יב)

יג. בשר המונח בתוך מקרר חשמלי [בפריזר] וכן בשר חלק קפוא, אע"פ ששהה ג' ימים או יותר, מותר למולחו ולהכשירו לקדרה. וכן המנהג להקל בזה, באופן שכשרות הבשר ברורה גם מצד השחיטה, ואין להחמיר בזה, שזו חומרא יתירה. יג)

יד. מי שקנה עופות רבים עם הכבדים שלהם, ואין באפשרותו לצלות מיד את כל הכבדים, מותר לו לכתחלה להשהותם ימים רבים בתא ההקפאה שבמקרר, עד שיתאפשר לו לצלותם, ואז מותר לכתחלה לבשל את הכבדים לאחר צלייתם כנהוג בכל הכבדים. ואם מניחים במקרר [לא בתא ההקפאה] יותר משלשה ימים, יאכלם בצלייה לבד, ואין לחוש שמא יבשלם אחר כך. יד)

טו. אסור בהחלט להכשיר בשר ע"י מליחה בסוכר, אפי' למי שהוא חולה ואסור לו להשתמש במלח, ואף בדיעבד יש לאסור את כל התבשיל. ואם בטעות מלח הבשר בסוכר, אפי' בלא הדחה ראשונה, מותר לחזור ולמולחו במלח כדין. וכן אם מלח בסוכר בכלי שאינו מנוקב, אין לאסור בזה כדין המולח בכלי שאינו מנוקב אלא יחזור וימלחנו שנית במלח. ואם מלחו הבשר בסוכר, ובישלו את הבשר, התבשיל אסור אם אין ששים כנגד חתיכות הבשר שלא נמלחו, והכלים, יש להתירם אם באומד יפה יש ששים נגד הדם שבבשר, ואם הכלים מחרסינה או מפורצילן, יש להתירם על כל פנים בהגעלה. טו)

טז. אין מולחין אלא בכלי מנוקב, ונהגו העולם שאין משתמשין בכלי שמולחין בו. טז)

יז. הכבד יש בו ריבוי דם ואין מועיל לו מליחה כשאר בשר, אלא צולין אותו. ואם בישל כבד עם בשר בלי צלייה, הכבד מותר והבשר אסור, עד שיהיה בתבשיל ששים כנגד הכבד. יז)

יח. כשצולה כבד, צריך לחתוך הכבד לכל אורכו או רוחבו, וכבד שנצלה חצי צלייתו, מותר לאוכלו. וכן בשר שנצלה חצי צלייתו. אבל לא יבשל אחר צלייה כזו. יח)

יט. הרוצה למלות בשר או כבד בקרקעית התנור, באופן שאין שם אש, רשאי לעשות כן, שאין צריך צלייה באש ממש, אלא בחום שיכול לשאוב ולכלות את הדם. יט)

כ. הנוהגים להקל לצלות כבד או בשר על פלאטה חשמלית, שאין לה שפה מסביב, והדם נשרף או מתחלק ויורד, יש להם על מה שיסמוכו לעשות כן. כ)

כא. מותר להפוך השפוד בעת צליית הבשר או הכבד, ולדעת הרמ״א יש להחמיר בזה לכתחלה, כשמהפך השפוד תמיד. ומותר לתת בצל או תפוח אדמה בשפוד ליד הבשר, ולצלותם ביחד. כא)

כב. שפוד או רשת צלייה שצלו בהם כבד או בשר, מותר לצלות בהם שנית כבד או בשר, ואין צריך ללבנו בין צלייה לצלייה. ואין לחוש לדם הנבלע בהם, דהאש שואבת ושורפת את כל הדם הנבלע בשפוד. והאשכנזים מחמירים בזה לכתחלה. ויש מי שאומר שגם לדעת הרמ״א יש להקל ברשת שלא להצריך ללבנו בין צלייה לצלייה, ורק בשפוד החמיר הרמ״א ללבנו בין צלייה לצלייה. כב)

כג. כשצולים בשר מעיקר הדין אין צריך להדיח את הבשר קודם הצלייה, שהרי האש שורפת את הדם שבתוך החתיכה ואת הדם שעל גבי החתיכה. ומכל מקום המנהג הוא להדיח את הבשר קודם הצלייה. אך אם לא הדיח את הבשר, מותר. והמחמיר שלא לאכול בשר שלא הודח ולא נמלח קצת קודם הצלייה, תע״ב. כג)

פרק מט - מהלכות בשר בחלב

א. האוכל בשר אין לו לאכול מאכלי חלב עד שיעברו שש שעות. ולכתחלה יש להמתין שש שעות בדיוק. ודין זה הוא בין לאנשים בין לנשים. ומכל מקום אפשר להקל במקום צורך שהוזקק לאכול מאכלי חלב, לאחר חמש שעות ומחצה. ובבשר עוף יש להקל בזה בפשיטות. א)

ב. מה שמונים שש שעות מאכילת הבשר כדי לאכול מאכלי חלב, הוא מסיום הסעודה ואכילת הבשר, ולא משעה שמברכים ברכת המזון. והשעות שממתינים בין הבשר לחלב הם לפי השעות שלנו, ולא לפי שעות זמניות. ב)

ג. חולה קצת, ויולדת תוך שלשים יום מיום לידתה, מותר להם לאכול גבינה ומאכלי חלב לאחר שעה אחת מאכילת בשר. וכן הדין במעוברת שיש לה צער בימי עיבורה, שיכולה להקל כנד. ואם היא מניקה וצריכה לחלב, יכולה להקל לאכול מאכלי חלב אחר שעה מאכילת הבשר, גם אחר לי יום. ואם אפשר טוב שינקו בין השינים, שלא יהיה שם חתיכות בשר. ג)

ד. קטן אפילו הגיע לחינוך שאכל מאכלי בשר, אפשר להקל לו לאכול אחר כך מאכלי חלב, מבלי לשהות שש שעות מאכילת הבשר, ואף לתת לו ולהאכילו בידים מותר, מפני שיש צער לקטנים להמתין שש שעות, ואף לאחר שעה המיקל בזה לקטנים, יש לו על מה לסמוך. וכל זה שאוכל מאכל חיוני לסעודה, אבל לחלק לתינוקות שהגיעו לחינוך ממתקים ושוקולד שיש בהם תערובת חלב, אין להתיר תוך שש שעות למאכלי בשר, ואף בתינוק שאינו בר הבנה נכון להחמיר בזה. ומכל מקום נכון לחנך את הקטנים שנה אחת לפני גיל בר מצוה, שאז הם בגדר "מופלא

הסמוך לאיש״, ולהזהירם שלא יאכלו מאכלי חלב אחר אכילת בשר, עד שישהו שש שעות בינתים. ד)

ה. מותר לבלוע כדורי ויטמין בשרי, ומיד אחר כך לבלוע כדור ויטמין חלבי. ואף מותר לאכול גבינה מיד אחר בליעת הכדור הבשרי, בלא קינוח הפה והדחה. ה)

ו. מי שאכל בשר, ובתוך שש שעות שכח ובירך על מאכלי חלב, מותר לטעום קצת כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ו)

ז. אשה שיש לה נקבים בשיניה, או שהן שבורות ופרודות, ראוי שתחצוץ את שיניה היטב לאחר שאכלה גבינה, קודם שבאה לאכול בשר, (תוך שש שעות). וכן ראוי לנהוג. אבל אחר שש שעות, כבר נתעכל במקומו. ז)

ח. מותר מעיקר הדין לאכול בשר מיד אחר גבינה, אפילו גבינה קשה וישנה, [כמו גבינה צהובה, גבינה מלוחה, גבינה משולשת, וגבינה צפתית], לאחר שתקנח פיה בפת וכיוצא בזה, ותדיח פיה במשקים, ותעיין בידיה שלא יהיה שום דבר מהגבינה נדבק בהם, ואם הוא בלילה שאינה יכולה לעיין היטב, צריכה ליטול ידיה, או תנקה אותם היטב. והאוכלת חמאה שהשמנונית שבה נדבקת בחניכיים ובשיניים, יש להצריך גם שתקנח פיה בפת או בפירות. ח)

ט. אף לסברת המחמירים המצריכים להמתין מלאכול בשר אחר אכילת גבינה קשה, מכל מקום יולדת בתוך שלשים יום, וכן חולה קצת, אין להם להחמיר כלל באכילת בשר אחר גבינה. וכן מעוברת שיש לה צער בימי עיבורה, ומינקת הסובלת מחוסר חלב, וילדים קטנים שלא הגיעו למצוות, כל אלה לכולי עלמא די להם בקינוח והדחת הפה ונטילת ידים בלבד. ט)

י. קינוח הפה יכול להיעשות על ידי שילעס חתיכות פת, או פירות, וכדומה. אבל אין מועיל לקנח את פיו באכילת קמח ותמרים וירקות, לפי שהם נדבקים בחניכים ואין מקנחים יפה. (י)

יא. מעיקר הדין אין צריך לדקדק ולהקדים את הדחת הפה לקינוח הפה בפת, אלא איזה מהם שירצה יקדים, ומכל מקום נכון הדבר להקדים הקינוח להדחה, שאם ישארו פתיתין לאחר הקינוח, ההדחה תדיח הכל. (יא)

יב. המשתמשים בשינים תותבות, מותר להן לאכול גבינה אחר בשר, לאחר ששהו שש שעות, ואין צריך לעשות הגעלה לשינים. (יב)

יג. השותה חלב נוזלי מתוך כלי, ורוצה אחר כך לאכול בשר, ואפי׳ בשר בהמה, אין צריך נטילת ידים, ודי בהדחת הפה בלבד, ואינו צריך קינוח פיו בפת. (יג)

יד. מה שנוהגים להגיש לאורחים חלב צמחוני, או גלידה מחלב סינטטי, גם אחר שאכלו מאכלי בשר, יש להם על מה שיסמוכו. (יד)

טו. מותר לספרדים להשתמש בכלי זכוכית המודחים היטב, בין למאכלי חלב, בין למאכלי בשר. ואף אם השתמשו בכוס הזכוכית בחלב רותח, מותר להשתמש בכוס זה לשתיה בארוחה בשרית, לאחר שטיפה והדחה, דכלי זכוכית אינם בולעים כלל. ואף כלי זכוכית הנקראים פיירקס, שמבשלים בהם על האש, מותר להשתמש בהם בין לבשר ובין לחלב, לפי מנהג הספרדים, וכדעת השלחן ערוך. ובלבד שיזהרו תמיד להדיח ולשפשף הכלים היטב בין בשר לחלב, ואין לחוש לשכחה. והרוצה להחמיר לייחד כלים לבשר וכלים לחלב, תבוא עליו ברכה. וגם האשכנזים הרוצים להקל בזה, יש להם על מה שיסמוכו לגבי בשר בחלב. (טו)

יז. כלי זכוכית הנקראים פיירקס ודורלקס שמבשלים בהם על האש, ובישלו בהם בשר, מותר לבשל בהם אחר כך מאכלי חלב, ובלבד שישטפם וידיחם היטב, שגם כלים אלה אינם בולעים ואינם פולטים כלל. [וכלי פרפורי ופורצליין שנשתמשו בהם באיסור, ועברו יותר מי״ב חודש שלא נשתמש בהם, מאחר ואינם אלא כלי שני, מותר להשתמש בהם לאחר מעת לעת. ולרווחא דמילתא יש לעשות להם הגעלה ג׳ פעמים]. (יז)

יז. האוכל בשר ורוצה לשתות תה בכוס של חלב באופן שהכוס נקי ורחוץ, יש להתיר בזה גם לאשכנזים. (יז)

יח. הרוצה להשתמש במיקרו-גל הן למוצרי חלב והן למוצרי בשר, ראשית דבר יש להבחין בין שני סוגי מיקרו־גל המצויים כיום, כי יש כאלה שיש בהם גופי השחמה, ואז דינם כדין תנור חשמלי רגיל. אך בתנורי מיקרו-גל שאין בהם גוף חימום, ופועלים רק באמצעות קרינה, אם הדפנות מגיעות לחום שהיד סולדת בו, ינקו אותם היטב, ויניחו שם חצי כוס מים עם מעט חומר ניקוי [אמה], וירתיחו את המים במשך כ-10 דקות, וינקו היטב את הזיעה שבדפנות, וישתמשו במיקרו גל באמצעות קופסא סגורה היטב. והתנור כשר למאכלי בשר ולמאכלי חלב בזה אחר זה. (יח)

יט. טוסטר העשוי משני חלקים, חלק עליון וחלק תחתון, ומניחים חתיכות בשר בין שני החלקים, אין אפשרות להכשיר את הטוסטר להניח בתוכו •גבינה אלא על ידי ליבון, ולכן אין להשתמש בו לבשר ולחלב, אלא יש לייחד טוסטר לחלב וטוסטר לבשר, על ידי סימן. ויש מקילין להשתמש בטוסטר על ידי שיעטוף בנייר כסף את הלחם שבתוכו הבשר, באופן שהלחם אינו נוגע בטוסטר, ומדליקין את הטוסטר כרבע שעה קודם הנחת הפרוסה בתוכו. ואחר כך מניחים בתוכו פרוסת גבינה גם כן עטופה היטב בנייר כסף. וכל זה באופן שמנקים את הטוסטר היטב משיירי מאכל, וגם מקפידים שהנייר כסף לא יקרע בעת החימום. ובכל אופן נכון להחמיר בזה. (יט)

כ. מיחם של מים חמים שמניחים אותו על הגאז או על הפלאטה, והוא מיוחד למים, אך פעמים שנותנים על המכסה מלמעלה עוגות בורקס של גבינה, ונמצא שמיחם זה נעשה לכלי חלבי, עם כל זה מותר לקחת מהמים שבתוכו לשתות תה או קפה בארוחה בשרית, ואין בזה כל חשש. אולם יש ליזהר שלא לתת עוגות עם מילוי בשר על מכסה המיחם, אחר שהמיחם נעשה לחלבי, כשהניחו שם בורקס גבינה. ואם רוצים להכשיר את המיחם להופכו לבשרי, צריך להגעיל את המיחם עם המכסה שעליו. וכן מיחם זה חייב הכשר לפסח, אף שרוב תשמישו למים חמים ולא לחמץ. כ)

כא. מותר להגעיל כלי בשר בכדי להשתמש בהם למאכלי חלב, וכן להיפך מכלי חלב לבשר, ואין לנו בני ספרד שום מנהג להחמיר בזה. אבל בני אשכנז נהגו להחמיר בזה, ואין להתיר בזה לאלו שנהגו להחמיר, וביחוד בארצות אשכנז, ונהרא נהרא ופשטיה. ומכל מקום אף להמחמירים, אם הגעיל את כלי הבשר להכשירן לפסח, מותר להשתמש בהם אחר כך למאכלי חלב, וכן להיפך. וכן רשאי להגעיל כלי בשר על מנת לאכול בהם אוכלים הכשרים גם לבשר וגם לחלב (פרווה), ואם אחר זמן ירצה להשתמש בהם למאכלי חלב, שפיר דמי. כא)

כב. אף על פי שמעיקר הדין אין צריך לייחד ליפה [סקווטש-ברייט, או צמר פלדה] לשטיפת כלי בשר לחוד, ולכלי חלב לחוד, ואפשר להשתמש בליפה אחת הן לשטיפת כלי בשר והן לשטיפת כלי חלב, אחר שהמים מעבירים את כל שיירי האוכל, מכל מקום כבר נהגו רבים לייחד ליפה לשטיפת כלי חלב, וליפה לכלי בשר, ומנהג יפה הוא. כב)

כג. מדיח כלים חשמלי, שמכניסים את כל הכלים לתוך המכונה, ולאחר שהמכונה נסגרת זורם על הכלים שטף מים רבים רותחים המעורבים בחומרי ניקוי, ואחר כך נעשית שטיפה שניה במים נקיים רותחים, אם מקפידים על כך שלא יכניסו לשם שיירי מאכל [קצת גדולים] בעין לתוך המכונה, ויש שם רק לכלוך ושומן שעל הצלחות והכפות, אפשר

להשתמש במדיח כלים זה הן לכלי חלב והן לכלי בשר, בזה אחר זה. ואפילו בו ביום. אולם אם אין מקפידים בזה, ומכניסים לתוך מכונת המדיח כלים שיירי מאכל כמו חתיכות של בשר או פיצה, קשה להקל. [שיתכן וחתיכות אלה לא נפגמים בחומרי הניקוי המעורבים במים, וגם אין כאן נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא]. ובבתי מלון ומסעדות ציבוריים שקשה להשמר בכל זה, יש להצריך שיהיה להם ב' מדיחי כלים, אחד לבשר ואחד לחלב. כג)

כד. תנור אפיה חשמלי, שצולים בו בשר או עוף, אסור לבשל או לאפות בו מאכלי בשר ומאכלי חלב באותו תא שבתנור, כיון שהאדים מוליכים את הטעם מאחד לשני ואוסרים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' דיני הכשר כלים סעיף פח].

כה. תנור אפיה חשמלי, שצלו בו בשר, יש להתיר לאפות באותו תנור עוגות הממולאים גבינה, בתוך מגש אחר המיוחד למאכלי חלב, ובלבד שיעבור זמן של מעת לעת, ובתנאי נוסף שיסיק את התנור לפני האפייה כחצי שעה, באופן שאם נשארה איזה זיעה בדפני התנור, תישרף כליל על יד ההיסק. וכל זה באוכלים, [מפני שיש פוסקים רבים שסוברים שאין דין זיעה באוכלין], מה שאין כן במשקים כגון מרק וכיוצא, אין להתיר, אלא אם כן היתה הקדרה מכוסה היטב, שאז יש להתיר רק לאחר מעת לעת, ועל ידי היסק כאמור. ומכל מקום בדיעבד אפילו בתוך מעת לעת אפשר להתיר, אפילו בתבשיל לח. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' דיני הכשר כלים סעיף פח].

כו. תנור שצלו בתוכו בשר, ובשעת הצלייה היה מונח בתוך התנור תבנית חלבית ריקה מתחת לתבנית הבשר, יש אומרים שהתבנית נאסרה, אף שלא היה בתוכה חלב, שהזיעה אוסרתה. ויש מתירים את התבנית. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' דיני הכשר כלים סעיף פט].

כז. תנורים בעלי שני תאים המצויים בימינו, שיחדם אחד לבשר ואחד לחלב, אף שמחוברים ובשעה שאופה באחד גם השני מתחמם, מכל מקום מותר לאפות בתנור השני המין השני, ויש מחמירים שלא לאפות בהם בשר וחלב באותו זמן. [שם].

כח. המנהג כיום בבתים רבים לעשות במטבח שני כיורים, אחד לבשר ואחד לחלב. ומכל מקום אם מתארח באיזה דירה שאין בה שני כיורים, או מי שאין בביתו שני קערות מטבח נפרדות, מותר להדיח כלי בשר בקערה אפילו ברותחין, ואחר כך להדיח באותה קערה כלי חלב ולהדיחן ברותחין, ואף על פי שיש שומן בעין בסירים ובצלחות של הבשר. ומכל שכן כשיש עמהם מי סבון (אמה), וכדומה. כח)

כט. נהגו כל ישראל להיות במטבחיהם שתי מערכות כלים, בשרי וחלבי, ומסמנים הסכו"ם להבחין בין בשרי לחלבי, וישראל קדושים הם ומחמירים בכל זה. ונהגו לעשות הסימן בכלים של חלב.

ל. מותר לדידן לכתחלה לטגן ביצה במחבת בשרי, כדי לאכול את הביצה עם מאכלי חלב. והוא שיתן שמן חדש במחבת, ולא ישתמש בשמן שטיגנו בו בשר. וכן מותר לאפות עוגה פרווה בתבנית חלבית, באופן שהיא נקיה לחלוטין מכל שיירי גבינה, ולאכול העוגה עם מאכלי בשר. ל)

פרק נ - הלכות חלה

מבוא

"והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה', ראשית עריסותיכם, חלה תרימו תרומה" [במדבר טו, יט].

הנה בטעם מצות חלה, מצינו שני יסודות המבוארים בספר החינוך (מצוה שפה), האחד: שהעיסה תהיה מזון לגוף ומזון לנפש, אחר שנעשית מצוה בעיסה. ויסוד שני: שיבוא למשרתי ה' לחם מבלי צער. וז"ל החינוך:

[נצטוינו] להפריש חלה מכל עיסה וליתן אותה לכהן, שנאמר: ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, ודרשו רבותינו בגמרא (עירובין פג.) ראשית עריסותיכם, כדי עיסתכם, ועיסת המדבר היתה עומר, והעומר עשירית האיפה (שמות טז, לו), והאיפה שלש סאין, והסאה ששה קבין, וקב ארבע לוגין, ולוג שש ביצים. נמצאת האיפה ארבע מאות שלשים ושתים ביצים, עשיריתה ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה, וזהו שיעור עיסה המחוייבת בחלה. ומשרשי המצוה לפי שחיותו של אדם מן המזונות, ורוב העולם יחיו בלחם, רצה המקום לזכותינו במצוה תמידית בלחמנו, כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצוה, ונקבל בה זכות בנפשינו, ונמצאת העיסה מזון לגוף ומזון לנפש. וגם למען יחיו בו משרתי ה', העוסקים תמיד בעבודתו, והם הכהנים ובלי יגיעה כלל. שאילו בתרומת הגורן יש להם עמל להעביר התבואה בכברה ולטחון אותה, וכאן יבוא חוקם להם בלי צער של כלום. ע"כ.

ועוד אמרו במדרש (שיר השירים רבה א, מג): ר' חייא בשם ר' יוחנן, אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, על שלא שמרתי חלה אחת כתיקנה בארץ ישראל, הריני משמרת שתי חלות בסוריא, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתים, ואיני מקבלת שכר אלא על אחת.

ועוד אמרו במדרש (ויקרא רבה טו, ו) אמר רבי יוחנן, למה נסמכה פרשת חלה לפרשת עבודה זרה, לומר לך, שכל המקיים מצות חלה כאילו ביטל עבודה זרה. וכל המבטל מצות חלה כאילו קיים עבודה זרה.

ובמעיינה של תורה כתב בשם המפרשים, דמה שהמקיים מצות הפרשת חלה הוי כאילו כופר בעבודה זרה ומבטל אותה, הוא מפני שאם קיים מצות חלה הרי שהוא מאמין שהכל ניתן לו מאתו יתברך, ולפיכך מחוייב הוא להפריש לו את ראשית רכושו לאות תודה. הרי דבר זה גופו מהווה כפירה מובהקת ביותר בעבודה זרה, באשליית השוא של כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, שהיא בעצם העבודה זרה הגרועה ביותר, ככתוב (תהלים קטו, ד) עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם. אליליותם מתבטאת בזה שהכסף והזהב נחשבים בעיניהם למעשי ידי אדם. ע"ש.

ובגמ׳ שבת (לב.) אמרו, ראשית קראתי אתכם, על עסקי ראשית [חלה, ראשית עריסותיכם] הזהרתי אתכם. אם אתם זהירים בהם מוטב, ואם לאו אני נוטל את נשמתכם. ושם (לב:) רבי אלעזר בר׳ יהודה אמר, בעוון חלה אין ברכה במכונס [בבית], ומארה משתלחת בשערים, וזורעים זרעים ואחרים אוכלים, שנאמר: אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש, וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויבכם, אל תיקרי בהלה אלא בחלה.

ובמשנה מס׳ אבות (פרק ח׳ משנה ח׳) שנינו: ושלא ליטול את החלה, רעב של כליה באה. וכתב בתוס׳ יום טוב שם, שלפיכך העונש הוא כה חמור, משום שהרי היתה אפשרות ללוש את העיסה קימעא קימעא, בכמויות שאין בהם שיעור של הפרשת חלה, ואם אין עושים כך הרי זה כאילו מבטלים את המצוה להכעיס. ולעצמו של דבר, כיצד זה אדם מגיע לידי כך, שבמקום לנהוג בהיתר הוא נוהג באיסור ולש דוקא עיסה גדולה החייבת בחלה, ברם, זו היא תוצאה מחפזון ובהלה, שאין שעתו של האדם פנויה ללוש הרבה עיסות קטנות, והוא לש איפוא עיסה אחת גדולה בבת אחת, כדי לחסוך לו זמן. יוצא איפוא, שבעטיה של הבהלה עובר אדם על הפרשת חלה״ לפיכך שפיר מתאים כאן הרמז: בהלה - חלה. [הדרש והעיון].

ומבואר במדרש בראשית רבה (א. ו), דמצות חלה היא מצוה גדולה, שבזכות ג׳ דברים נברא העולם, בזכות חלה, מעשרות וביכורים. ואמרו שם, ומה טעם, בראשית ברא אלוקים, ואין ראשית אלא חלה שנאמר (במדבר טו, כ), ראשית עריסותיכם, ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר (דברים יח, ד) ראשית דגנך. ואין ראשית אלא ביכורים, שנאמר (שמות כג, יט) ראשית ביכורי אדמתך. והובא בכה״ח (או״ח סי׳ תנז אות יג). והביא שם דחלה רומזת בשם הפנימי דחכמה דמלכות דז״א כנז׳ בדרוש שמות הספירות. [עץ חיים שער מד פ״ד]. והוא שם יו״ד ק״י ו״ו ק״י העולה גימטריה מ״ח, ולכן שיעור חלה הוא אחד ממ״ח חלקים, אף שבזמן הזה החלה נשרפת. [ואמנם מנהגינו להפריש חלה כל שהוא כאשר יבואר].

ועוד אמרו במדרש רבה (פרשה יז ה״ב) : פתח רבי חנינא (קהלת ט׳) לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך מהו, כי כבר רצה האלוקים את מעשיך, אכול בשמחה לחמך זו הפרשת חלה, ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים, מהו כי כבר רצה וגו׳ זו הכנסת ישראל לארץ שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו׳.

ובתוספת ביאור על חומר מצות הפרשת חלה והעונש הכרוך בה, יש לציין מה שכתב בנפש החיים (שער ב ו) : כי חיבור וקיום נשמת האדם בגופו הוא על ידי אכילה ושתיה, ובילתם תפרד מהגוף. וככתוב כי בקשו אוכל למו וישיבו את נפשם (איכה א יט). ולכן נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי יג, כה) כלומר כוונת הצדיק באכילה היא לקיום הנפש בגוף בכוח האכילה. וכבר אמרה התורה : (ויקרא יא. מד) : אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ וגו׳ כי אני ה׳ אלקיכם, והתקדשתם והייתם קדושים. ונאמר עוד (דברים יד, כא) : כי עם קדוש אתה לה׳ אלקיך לא תבשל גדי בחלב אמו. וכתב הרמב״ם (בפתיחה למשנה תורה, ספר קדושה) לפי שבשני ענינים קדשנו המקום והבדילנו מן הגויים, בעריות ובמאכלות אסורות וכו׳. ע״ש. ומבואר, דהבדלת עם ישראל מן העמים וקדושתם תלויה בעניני מאכלות. וכח חיות הנפש קשור לחיות הגוף. והנה נודע מה שכתב הרמב״ן על התורה (ויקרא יא, ט) כי רוב המצוות המקדשות את האכילה נאמרו בבשר, ומטרתן שלא יזון האדם בבשר בעלי חיים המוליד בלב מידות פחותות. ע״ש. גם הלחם הוא עיקר מזונו של האדם, וכמו שנאמר (תהלים קד, טו) ולחם לבב אנוש יסעד. וכן כתב הרמב״ם בהלכות דעות (פרק כ׳ הלכה א׳). ובגמרא ברכות (מ.) אמרו, אין התינוק יודע לקרוא אבא אמא עד שטועם טעם דגן.

ובעצם, מעלה מיוחדת יש ללחם, שאינו מגיע אל האדם כמות שהוא, אלא מתחדש במעשה ידי האדם, וכמו שאמרו בברכות (נח.) כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש וזרע, וקצר ועמר, ודש וזרה, וברר וטחן והרקיד, ולש ואפה, ואחר כך אכל. ע״כ. ובמשנה (שבת עג.) מנו י״א מלאכות הקשורות לעשיית הלחם, מתוך ל״ט מלאכות שבת. וכמו שאמרו בגמרא שם (עד :) תנא סידורא דפת קא נקיט. וכיון שעשיית הלחם קשורה בעשיית האדם, לפיכך נצטוינו להפריש חלה מהלחם, מלשון

״חל״, חלות במציאות של הלחם, חלות של קדושה לקדש את החומר במזונו העיקרי של האדם. וכיוצא בזה כתב המהר״ל (חידושי אגדות ח״א כג, א), כי המצוה הזאת היא על ידי מעשה האדם, שהוא מגלגל את העיסה, ולכן בעוון חלה אין ברכה במכונס, שזהו מעשה ידיו. ובדרך חיים (רמג ע״ב) כתב, הטעם שמתברך המפריש את החלה, כי החלה היא מצוה שהיא בשביל הבית, דהיינו לפרנסת הבית, ולא כן התרומה.

ובמדרש רבה (יד, א) אמרו: ואיש תרומות יהרסנה, זה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם, ונקראת חלה תרומה. אמר רבי יוסי בן קצרתה, כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה במים, והגבהת חלתה מבינתיים [מבין המים והקמח], כך בתחלה ואד יעלה מן הארץ, ואחר כך וייצא ה׳ אלוקים. ע״כ. ורש״י על התורה (בראשית ב, ו) כותב: ואד יעלה מן הארץ, לענין ברייתו של אדם, העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר, ונברא אדם. בגבל זה, שנותן מים ואחר כך לש את העיסה, כך והשקה, ואח״כ וייצר. ע״כ. נמצא שישנה השוואה בין אופי בריאת האדם, לאופן יצירת מזונו. האדם הוא עירוב וגיבול של עפר במים, כעיסה הנוצרת מעירוב קמח ומים. וזהו שאמרו חז״ל: ראשית קראתי אתכם, כלומר ישראל הם ההמשך לאדם הראשון.

ונודע, שמצות חלה הוטלה לכתחלה על האשה, ולכן אמרו (פ״ב דשבת) על שלשה דברים הנשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר. ועוד אמרו ביבמות (סג.) אשכחיה [מצאו] רבי יוסי לאליהו, אמר לו: כתיב אעשה לו עזר כנגדו, במה אשה עוזרתו לאדם, אמר לו, אדם מביא חיטים, חיטים כוסס, פשתן, פשתן לובש, לא נמצאת מאירה את עיניו ומעמידתו על רגליו. וכיוצא בזה אמרו במדרש רבה (פרק ט׳), ויאמר ה׳ אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. אמר החכמים לאליהו, תן טעם לדבריך. אמרתי להן, אני נותן טעם לדברי, ואמרתי להן, רבותי, חיטים ושעורים עד שלא נעשו ולא נטחנו בריחים הא אינן כלום, אלא עצים בלבד, ואמר לי הן. ואמרתי להם, אם נותן אדם אותם לאשתו, ותקנתן ועשאתן וטחנתן בריחים והוציאה מהן את הפת יפה. או שהיא עשתה לו מבשר שמן או מחלב שמן אכילות טובות

שבעולם, והוא אוכל. ע״כ. וכיון שהכנת המזון תלויה ביד האשה, לפיכך הוטלה מצוה זו של הפרשת חלה על האשה.

הלכות חלה - סימן שכב - חלת ארץ ישראל וחלת חו״ל

א. נאמר בתורה (במדבר טו, יט) : והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה׳ ראשית עריסותיכם, חלה תרימו תרומה. ולפיכך מצות עשה להפריש חלה מן העיסה, וליתנה לכהן. [ובזמנינו שורפין את החלה, כאשר יבואר]. א)

ב. יש אומרים שמצות חלה אינה מצוה חיובית על האדם, אלא הרי היא מצוה קיומית, שאם רוצה לאכול מעיסתו מצוה עליו להפריש חלה, ולתקן את עיסתו בהפרשת חלה. ויש אומרים שהיא מצוה חיובית על האדם. ב)

ג. לא חייבה התורה להפריש חלה אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר, והיה באכלכם מלחם הארץ. [ראה להלן סעיף ו׳]. וגם בארץ ישראל אין החיוב אלא בזמן שכל ישראל שם, שנאמר בבואכם בביאת כולכם, ולא ביאת מקצתכם. לפיכך חלה בזמן הזה בארץ ישראל [שאין רוב היהודים נמצאים בארץ ישראל], אינה אלא מדרבנן, ובכל ספק בזמן הזה אזלינן לקולא. ג)

ד. אפילו לאחר ההפרשה וקריאת שם, אין החלה אלא מדרבנן. וגם בזה במקום ספק אמרינן ספק דרבנן לקולא. ד)

ה. יש מי שאומר שאשה שנסתפקה אם הפרישה חלה או לא, יש לילך בזה להקל, ככל ספק דרבנן דנקטינן לקולא, ואף שהעיסה בחזקת איסור, וגם חשיבא כדבר שיש לו מתירין, שיכול להתירה על ידי הפרשה [בלי ברכה], אפילו הכי אזלינן בזה להקל. וטוב להחמיר ולהפריש בלא ברכה. ה)

ו. מפרישין חלה בחוץ לארץ [בכל הארצות] מדברי סופרים, כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל. ומברכים על הפרשת חלה כמו שמברכים בארץ ישראל. ו)

ז. מה שנאמר בתורה ראשית עריסותיכם, מדין תורה אין לזה שיעור, ואפילו אם הפריש כל שהוא, פטר את העיסה. רק שלא יעשה כל עיסתו חלה, אלא ישייר ממנה מעט. אבל מדברי סופרים מפרישין כמות של חלק אחד מעשרים וארבעה בעיסה. ומאפייה העושה למכור מפרישין חלה בכמות של חלק אחד מארבעים ושמונה בעיסה. ואולם בזמן הזה שהחלה אסורה באכילה לכהנים מפני הטומאה, והחלה בלאו הכי נשרפת, נוטלים חלה כל שהוא, ואין צריך להחמיר ליטול אחד ממ״ח בעיסה. וכן כיום אין מפרישין ב׳ חלות, אלא די בחלה אחת שאותה שורפין באש. ויש מהאשכנזים שנוהגים להפריש שיעור כזית. ז)

ח. אחר ההפרשה שורפין את החלה באש, ולכתחלה אין לזרוק את החלה לאשפה ולזלזל בקדושת חלה. [ראה להלן סימן שכח סעיף ח׳]. ויש אומרים שלא ישרפו את החלה עם היסק התנור, אלא ישרפו החלה בפני עצמה, כדי שלא ליהנות ממנה. ולכן נוהגים להשליך את החלה לתנור קודם שאופים בה. ויש מתירין, ונוהגים להקל בזה. ח)

ט. אולם אם אי אפשר לשרוף את החלה שהפרישו, מכל סיבה שהיא, יש לעטוף אותה בנייר היטב, ולזורקה לאשפה. וכן לאחר ששרף את החלה מותר לו לזורקה לאשפה, כיון שכבר נעשתה מצוותה, ואין בזה משום זלזול במצוה. ט)

י. אשה שהפרישה חלה ולא הספיקה לשורפה, והחלה נאבדה, או שתינוק או עוף אכלה, אינה צריכה להפריש חלה אחרת, שכבר נתקיימה המצוה והעיסה נפטרה בעצם ההפרשה. י)

סימן שכג - אם חלה נאכלת, ודין תערובת חלה

א. בזמן שהיו דיני טומאה וטהרה, והיו הכהנים טהורים, היו נותנים להם לאכול את החלה, והיו אוכלים אותה בטהרה, בין זכרים ובין נקבות. אך כיום שאין נוהגים דיני טומאה וטהרה, וכולנו טמאי מתים, אסור לכהנים לאכול את החלה שהופרשה. וגם החלה שהפרישו אותה מן העיסה, היא טמאה, עקב המגע הידני של העוסקים בעיסה, והם עצמם הרי הם טמאי מתים. ולכן החלה בימינו אינה ניתנת לכהנים, אלא שורפים אותה. א)

ב. חלה שהופרשה מהעיסה, ונתערבה שוב בעיסה קודם שהספיקו לשורפה, אם יש בעיסה אחד ומאה כנגד החלה, הרי היא מתבטלת והעיסה מותרת באכילה וחוזר להפריש שוב. ואם אין בעיסה שיעור ק״א כדי לבטלה, ילך לחכם ויתיר לו את נדר ההפרשה. ואף על פי שבשעת הפרשת החלה בירך על הפרשת חלה, והרי החכם עוקר את הנדר מעיקרו, אפילו הכי אין בזה חשש ברכה לבטלה. אולם כשחוזר להפריש חלה אחרת, אין צריך לחזור ולברך. ואין חילוק בין אם נתערבה באותה עיסה, לבין אם נתערבה בעיסה אחרת. ב)

ג. אם הפרישו חלה בערב שבת, והחלה שהפרישו אותה נפלה לתוך תבשיל בשבת, מותר לחכם להפר את הנדר בשבת, דהוי כנדרים שמפירים אותם לצורך השבת. ג)

סימן שכד - שיעור חיוב חלה ומינים המצטרפים

א. נאמר בתורה: ״באכלכם מלחם הארץ״, ואין קרוי לחם אלא הנעשה מחמשת מיני דגן שהם: חטים ושעורים, כוסמין [אין זו הכוסמת המצויה הקרויה

כיום כוסמת], שבולת שועל, ושיפון. ולפיכך אין חיוב להפריש חלה אלא בעיסה העשויה מקמח של אחד מחמשת מיני דגן הנ״ל. א)

ב. עיסה שנילושה מקמח אורז, דוחן, וכל מיני קטניות, אינה חייבת בחלה כלל, אפילו אם אפו אותה בתנור. וכן עיסה העשויה מכל מיני קטניות, פטורה מחלה. ב)

ג. עיסה שהיא מעורבת מקמח חטה וקמח אורז, אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה אף על פי שרובה קמח אורז, כל שהיא בדרך אפייה. ואפילו אם אין שיעור חלה בקמח החיטים. אבל אם עירב שאר מיני קטניות שנילושו עם קמח חטה, אף שטעם החטה ניכר, מכל מקום אם אין רוב קמח חטה, אין העיסה חייבת בחלה. ג)

ד. חמשת מיני תבואה מצטרפין לחייב בחלה, דהיינו עיסה שיש בה תערובת מקמח של מיני דגן שונים, ואין בקמח שיעור המחייב להפריש חלה רק בצירוף שאר המינים, כל המינים מצטרפים להשלמת שיעור חלה וחייבת בהפרשת חלה. במה דברים אמורים כשעירבן קמח, אבל אם לש כל אחד לבדו ואין בו כשיעור, ומדבקו למין אחר, אין מצטרפין אלא באופנים מסויימים כמבואר בהערה. ואם עירב את כל העיסות עד שנעשו לעיסה אחת, חייבת בחלה בלא ברכה. [ואם לש כל מין ומין לבדו, ויש בו כשיעור ורוצה להפריש ממין זה על זה, אין מפרישין אלא על מינו, כמבואר בשלחן ערוך]. ד)

ה. אם עשה עיסה מחיטים, ועוד עיסה משעורים, ובכל עיסה אין שיעור החייב בחלה, ועירב את העיסות עד שנעשו גוף אחד של בצק, יש אומרים שהן מצטרפות, והעיסה המעורבת חייבת בהפרשת חלה [בלי ברכה]. ה)

שיעור חיוב הפרשה חלה

ו. שיעור הפרשת חלה בברכה הוא כשיש בקמח שיעור של קילו חמש מאות וששים גרם [1.560 גר׳], שהוא תק״כ דרהם. וממדת חסידות טוב

להפריש חלה בלי ברכה משיעור קילו וחצי לערך, [דשמא הקמחים של ימינו קלים יותר]. ו)

ז. אסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע מעצמו חיוב חלה. ודוקא במתכוץ להפקיע עצמו מהחיוב, אבל אם אין לו אלא עיסה קטנה, או שלש עיסה קטנה בערב פסח כדי שלא תחמיץ, אין בזה איסור שמפקיע עצמו מהמצוה. ז)

סימן שכה \ שכ״ו - דין ב׳ עיסות שאין בהם שיעור

א. אם לשו עיסה ואין בה כדי שיעור חיוב חלה, ואחר כך לשו עוד עיסה וגם בה אין שיעור המחייב הפרשת חלה, והבעלים מקפידים שהעיסות לא יתערבו זו בזו, [וכגון בשני סוגי בצקים שהאחד מלוח והשני מתוק, או בשתי עיסות השייכות לשתי נשים], אין העיסות מצטרפות, ופטור מהפרשת חלה. אבל אם אין בעלי העיסה מקפידים בזה, והעיסות נוגעות זו בזו עד שנדבקות מעט [בשיעור שכאשר יפרידו אותן תולשות בצק אחת מהשניה] מצטרפות, באופן שהן עיסות ממין הראוי לצרף כמבואר לעיל. ואם אין העיסות נדבקות זו בזו אין נגיעה לבד מחייבת בחלה. א)

ב. אם לשו עיסות קטנות שאין בכל אחת שיעור חלה, או שלשו עיסה שיעור חלה ולא הפרישו חלה בעודה עיסה, ועברו ואפו קודם הפרשת חלה, אם נתן את הלחמים בתוך סל, הסל מצרפן לחיוב חלה. והוא שלא יצא ככר שלם, או עוגה שלימה מחוץ לדופני הסל. אבל אם נתן את הלחמים אחר האפייה על גבי קרקע, או על גבי מגש שאין לו דפנות, או טבלא שאין לה לבזבז [שוליים גבוהים קצת] מסביב, ואין בכל לחם בפני עצמו שיעור חלה, אינן מצטרפים. ואם לאחר שהוציא את הפת מהתנור הניח את הפת על לוח או על הקרקע, או בכל דבר שאין לו תוך, ולאחר מכן הניח אותו בסל, עם כל זה הסל מצרפן, ואין צורך ליתן הפת מהתנור לסל באופן ישיר. ובמקום שהסל מצרפן אין צריך שהפת יגעו זו בזו. ויש שהחמירו שגם בסל צריך שהעיסות יגעו זו בזו. ב)

ג. אם יש בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מזו על זו, בזה אין צריך לא צירוף כלי ולא נגיעה, אלא כיון ששתיהן לפניו מפרישין מזו על זו. ג)

ד. גם אם שתי העיסות עשויות מב' טעמים שונים, וכגון עיסה אחת מלוחה והשניה מתוקה, ומקפיד עליהם שלא יתערבו זו בזו, מכל מקום כל שיש בכל עיסה שיעור המחייב להפריש חלה, הרי הוא מפריש מאחת על חבירתה, ואפילו אינן נוגעות זו בזו, ובתנאי שהן מן המוקף. וטוב שיקרב את העיסות שיגעו זו בזו, או שיצרפן על ידי סל. ד)

ה. אם כיסה את העיסות או את ככרות הלחם [שאין בכל אחת שיעור הפרשת חלה] במפה, הרי זה מועיל לצרפן לשיעור חלה. ויש אומרים שיש לכסות את העיסות או הלחמים גם מלמטה במפה, והעיקר כדעה ראשונה, אך במקום שאפשר בנקל להחמיר ולהניח מפה גם מלמטה, טוב ונכון לנהוג כן. ה)

ו. מאפיה שאופים בה עוגות מעיסות שיש בהם פחות משיעור חלה, ואינם מפרישין מהם חלה, ואחר כך מניחים את העוגות כשהם גלויים בתוך מכונית, אינם מצטרפים לחייבם בחלה. ו)

ז. האופים לחמים או עוגות ומניחים אותם בפריזר, ואופים אותם בתבניות נפרדות, ובכל תבנית אין שיעור של חיוב חלה, אין המקרר מצרף אותם לשיעור חיוב חלה, [ובפרט בעוגות שיש ספק אם חייבות בחלה או לא]. וכן אם הניחו את הלחמים בתבנית בתוך תנור שבזמנינו, או בתוך ארונות סגורים, אינן מצטרפים לשיעור חלה על ידי התנור או הארון. ולפיכך כשבא להפריש מהם חלה יצרף את העוגות על ידי סל או מפה, ויפריש מהם חלה כדין. [ראה להלן בדין עוגה]. ז)

ח. וכן המאחסן עוגות בתא הקפאה אחד, אם כל אחת מפרוסות העוגה בתוך שקית נפרדת אין הן מצטרפות לשיעור להתחייב בחלה. ח)

ט. שתי עיסות ממין אחד, ואחת מהן נילושה מקמח של שנה זו והשניה מקמח של השנה שעברה, ואין בכל אחת מהן כשיעור חלה, אינן מצטרפות יחד להתחייב בחלה. ואפילו אם יש בכל עיסה שיעור המחייב להפריש חלה, אין מפרישין מעיסה זו על עיסה זו, שאין תורמין מן החדש על הישן ולהיפך. ט)

סימן שכו - עירוב עיסות

א. כבר נתבאר דשתי עיסות ממין אחד שאין בכל אחת מהן כשיעור חלה, והם של ב׳ אנשים שאינם שותפים, אינן מצטרפות לחיוב חלה אפילו אם נוגעות אחת בשניה, כיון שסתם בני אדם מקפידים שלא יתערבו עיסותיהם. ואם ידוע שאינם מקפידים על עירוב העיסות, הרי אלו מצטרפות. א)

ב. מה שנהגו הנשים בזמנינו ללוש עיסה גדולה בערב שבת, ומפרישין ממנה חלה, אף על פי שאחר כך מחלקים את העיסה לחתיכות קטנות כדי לעשות כמה לחמים עבור ״לחם משנה״, יש״להם על מה לסמוך, ויכולים שפיר לברך על הפרשת החלה ואין בזה חשש. ב)

ג. עיסה שיש בה שיעור כדי הפרשת חלה, וברצון האשה לחלק את העיסה בעודה בצק ולעשות חלק אחד בבצק מתוק, וחלק שני לעשותו עם תבלינים חריפים, עיסה זו פטורה מהפרשת חלה, דעיסה העשויה ליחלק לטעמים שונים פטורה מחלה. ומכל מקום נכון לחוש לדעת ר״ת ולהפריש חלה כל שהוא בלי ברכה. ג)

הפרשת חלה ממצה

א. אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה, שהיא מ״ג ביצים וחומש ביצה בינונית, תק״כ דרהם, שהוא 1.560 גרם, ואפילו במקום שיש הרבה עוזרים ומסייעים, אין להקל בזה, וכמו שאמרו בפסחים (מח סע״א), ״קבא מלוגנאה לפיסחא, וכן לחלה״ [והיינו כשיעור תק״כ דרהם]. ולכן כאשר שני בני אדם לשו עיסה כל אחד מחצית המדה הנז׳, יקרבו את העיסות יחד בשעת הפרשת החלה, באופן שישקו זו בזו, וביחד יהיה שיעור בקמח של 1.560 גרם, ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, יפרישו החלה אחר האפייה מיד, באופן שיתן כל המצות בסל אחד, והסל מצרפן לחלה. וזוהי הדרך היותר נכונה. או שיתן את כל המצות במפה ויכסה המפה עליהם. ויש להקפיד כשיצרפם בכלי, שלא יצא אף אחד מהככרות למעלה מדופנות הכלי. [ויש אומרים שבתנורים גדולים שלנו יש להקל ללוש עיסה יותר מכשיעור, וכן במאפיות גדולות, שהרי יש מקום בתנור גם לעיסה גדולה. ומכל מקום היכא דאפשר יש ליזהר לכתחלה ללוש עיסה פחות מכשיעור, וכנזכר, וכן המנהג ללוש כל עיסה כק״ג אחד. ובדיעבד אם לש יותר משיעור זה מותר]. א)

ב. לכתחלה גם באפיית מצות מן הראוי לכתחלה להפריש חלה מהעיסה עצמה, [באופן הנ״ל], ולא ימתינו עד אחר האפייה, שהרי נאמר בתורה ״ראשית עריסותיכם״ והיינו בשעה שהיא עיסה. אך אם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות ומחשש חימוץ, כבר נתבאר לעיל שיפריש חלה אחר האפייה. ואם בשעת הלישה לא היו בעיסות כשיעור חלה, יכניס את כל המצות לתוך סל, והסל מצרפן לחיוב חלה, וזהו הדרך הנכונה ביותר. ואם בשעת הלישה היה בעיסה שיעור הפרשת חלה, ובא להפריש חלה, אין צריך צירוף סל, אלא כל שהמצות נמצאות לפניו מן המוקף, מפריש מהם חלה. ב)

ג. כשאופים מצות לפסח, ואחר האפייה נותנים את המצות על לוח כדי לצננם, טוב שקצת מן המצות שיש בהם שיעור חלה יתנם תיכף בעת הוצאתם מהתנור לתוך סל, ושוב יניח את כל המצות אצלם ויכסה את כולם תחת מפה ויברך ברכת החלה על החיוב, ויכוין לפטור השאר. ג)

ד. אם אפו מצות ובכל עיסה לא היה שיעור חלה, והניחם בתוך תיבה גדולה המחזקת יותר ממ״ס, הכל מצטרף לשיעור חלה. ד)

ה. אם אפו מצה מעיסה שהיה בה כשיעור חלה, ושכחו להפריש חלה בעודה עיסה, יפרישו לאחר האפייה, ובזה אין צורך בצירוף סל, וכן אין צורך שהמצות יגעו אחת בשניה, בין שהן מונחות בסל ובין שהן מונחות בבית, כי הבית מצרפן, ודוקא שהמצות מונחות בלי כלים, אבל אם המצות מונחות בכלים, כגון בתיבות וקופסאות, צריך לקרב את הכלים זה לזה כשהם פתוחים והמצות נראות מלמעלה. ה)

ו. אם כבר ארזו את המצות בנייר וסגרו הנייר, ובכל חבילה אין שיעור חלה, וקשה לפתוח את כל החבילות כדי להפריש חלה, אפשר להפריש חלה כשהמצות נמצאות בסל גדול, כשהחבילות נוגעות זו בזו, שהסל מצרפן. ועל כל פנים טוב לפתוח את כל החבילות למעלה. ו)

ז. כבר נתבאר שכאשר מפריש חלה מהמצוות אחר האפייה, ונותן כל המצות בסל אחד, יש להקפיד כשמצרפם בכלי, שלא יצא אף אחד מהככרות למעלה מדפנות הכלי. ואם נתנם אחר הרדייה מן התנור, על גבי טבלא שאין לה שפה, אינם מצטרפים בזה. ואם אחר כך חזר ונתנם לתוך סל לצרפם, חייב להפריש חלה בברכה. ואם המצות נתונות בחבילות של קרטון, ובכל חבילה אין שיעור חלה, ונתנו אותם בסל גדול, והחבילות נוגעות זו בזו, כבר נתבאר לעיל שהסל מצרפם, ועל כל פנים טוב לפתוח את כל החבילות למעלה. ז)

ח. יש נוהגים שכל מי שקונה מצות מפריש חלה בביתו, והנכון הוא שהקונה יכוין בפירוש שלא לפטור בחלה אלא רק את מה שלפניו. ח)

ט. כשמפרישים חלה מן המצות, יש אומרים שמצוה להפריש חלה ממצה יפה ואפויה היטב. אך לדינא נראה שאין צריך להפריש בדוקא מן היפה, ואם יש לו מצה שלא נאפתה היטב, יכול להפריש ממנה. אולם אין

להפריש ממצה שרופה לגמרי שאינה נאכלת לרוב בני אדם, כיון שהיא לא נקראת פת ולא מתחייבת בחלה. [ט]

י. מי ששכח להפריש חלה ממצות שמורות שלו מערב פסח, ונזכר בליל פסח, אם הוא בחוץ לארץ אוכל והולך ואחר החג מפריש. ואם הוא בארץ ישראל, יקח מצות משכנו, או שיקח מצה שמורה של מכונה. וכן הדין גבי כזית לחם בליל א׳ דסוכות. אולם אם אין לו שום אפשרות לקחת מצות מאחרים, ואין לו מצות שמורות של מכונה, יש אומרים שמותר להפריש חלה בליל יום טוב, כדי לקיים מצות אכילת מצה בליל פסח. [דבלאו הכי יש מתירים להפריש חלה ביום טוב שלא חל בשבת כשאין לו לחם אחר לאכול]. **ויש** אומרים שיתן מצה אחת לצורכו של קטן בן י״ב שנה, ואותו קטן יפריש בשביל עצמו וגם עבור שאר כל המצות. [ובשאר ימים טובים ראה להלן]. [י]

יא. אשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת [ולדעת מרן השו״ע צריך לומר שקיבלה עליה את השבת בפירוש, שהרי לדעתו אין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות], **ושוב** נזכרה ששכחה להפריש חלה, או לעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, וטרם שקעה השמש, רשאית להפריש חלה ולעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, אפילו אם היא רגילה לקבל עליה שבת בהדלקה. ואיש שהדליק נרות שבת, הדבר פשוט שאין מנהג האנשים לקבל עליהם שבת בהדלקת הנרות, ומותר לו להתפלל מנחה של ערב שבת, או להפריש תרומות ומעשרות וכיוצא בזה אחר הדלקת הנרות.

יב. מי שאפה מצות גם לאחרים, ובליל פסח אחר צאת הכוכבים נזכר ששכח להפריש מכל המצות חלה, ואין לו שום אפשרות להודיע לכל אלה שקנו אצלו מצות שלא לאכול ממצות אלו אחר שלא הפרישו מהם חלה, וגם בעת שקנו את המצות סמכו עליו לכל עניני הכשרות של המצות, יש להתיר לו בדיעבד להפריש חלה ביום טוב על כל המצות שאפה, דאף שאין כל המצות מצויות אצלו ונמצא מפריש שלא מן המוקף, בדיעבד יש להקל בזה, כדי להצילם מאכילת מצת מצוה שלא הופרש ממנה חלה. [יב]

יג. אף על פי שבשאר ימות השנה מצות הפרשת החלה מוטלת בעיקר על האשה, מכל מקום הפרשת חלה ממצות לפסח נהגו שהבעל הוא המפריש חלה ולא האשה, כיון שיש בזה פרטי דינים, ובפרט כשמפריש אחר האפייה. יג)

סימן שכז - מתי חל חיוב הפרשת חלה על העיסה

א. המפריש חלתו קמח אינה חלה, וחייב לחזור ולהפריש. ודוקא באומר שיחול עליה שם חלה בעודו קמח, אבל המפריש קמח ואומר כשתיעשה עיסה יחול עליה שם חלה, דבריו קיימים. א)

ב. לכתחלה טוב להמתין מלהפריש חלה עד לאחר גמר הלישה, כשהעיסה תיעשה גוף אחד, ולא יפריש קודם. ב)

ג. לכתחלה יש להפריש את החלה לאחר גמר הלישה קודם האפייה, אולם אם שכחו ולא הפרישו חלה מהעיסה וכבר אפו את הלחם, מפרישין מן הפת לאחר האפייה, שנאמר, באכלכם מ"לחם" הארץ. ויכניס כל הלחמים לתוך סל, או כלי עם דפנות מעל לגובה המוכנס לתוכו, או יכסם במפה, ויפריש עם ברכה. ג)

ד. משגיח כשרות העובד במאפייה, ומפריש חלה, יכול גם לברך על הפרשת החלה, שבודאי בעל הבית נותן לו רשות לכך. ואם המשגיח יוצא ונכנס בתדירות, ואי אפשר שיהיה שם בכל לישה ואפייה, ויש לחוש שמא בינתיים לשו עיסה ואפו אותה ונתערב עם שאר הלחמים, או שנמכרו בפני עצמם, יש שיעצו שיצוה לפועלים [יהודים] להפריש מכל עיסה ועיסה ולהניח בצד, וכשיחזור יפריש על כולן. ויש שיעצו שהמשגיח יפריש חלה מהעיסה הראשונה שלשו בבוקר, [כשיעור חיוב הפרשת חלה], ויאמר הרי זו חלה על העיסה ועל השאור ועל הקמח שנשתייר, ולכשתעשה כולה עיסה אחת תתקדש זו שבידי לשם חלה. או שמתנה שתחול החלה אף על הקמח

שיתערב אחר כך בשעת עריכה. וצריך ליזהר שלא לשרוף החלה עד אחר כל העריכה. [ולש שיעצו שהמשגיח יאמר בכל הפרשת חלה: הריני מפריש חלה זו על כל מה שיש כאן, ועל כל מה שכבר נילוש ונאפה אצל זה הנחתום, ולא הפרישו ממנו חלה, בין על מה שעדיין בעץ, בכל מקום שהוא, בין על כל מה שכבר נאכל]. ד)

ה. משגיח כשרות העובד בהשגחה במאפיית לחם, ומפריש חלה מכמה עיסות, לכתחלה לא יפסיק בדיבור שאינו מצורך הענין, כדי שברכתו תחול על כל ההפרשות שעושה, ואם סח בדברים בטלים שלא לצורך ההפרשה, בין ההפרשות, משום ספק ברכות אינו חוזר לברך. אולם אם עשה הפסק גדול, וכגון שסיים את משמרת הבוקר, ושב לביתו, ושוב בא אחר הצהרים להמשיך בעבודתו, צריך לחזור ולברך על ההפרשה. ה)

סימן שכח - דין ברכת החלה ומי ראוי להפרישה

א. יש נשים שנוהגות לתת כמה פרוטות לצדקה קודם הפרשת חלה, וקודם הדלקת הנר בערב שבת, וקודם טבילת מצוה, וסימנם חנ"ה, חלה נדה הדלקת הנר. א)

ב. לפני שמפרישים חלה מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה תרומה". ב)

ג. אף על פי שברכות המצות מברכים מעומד, אפשר לברך ברכת החלה בין מיושב בין מעומד, מפני שהחלה באה להכשיר למאכל, ודמי לשחיטה. ג)

ד. מי שאינו לבוש בבגדים כל גופו, אין לו לברך ולהפריש חלה, אף על פי שהוא יושב. שאין לברך ולהזכיר דברים שבקדושה במי שהוא ערום. אבל אשה מותרת, והוא שיהיו פניה של מטה טוחות בקרקע. ד)

ה. הנמצא במקום מטונף שיש בו ריח רע, וכגון בבית האסורים וכדומה, ולש שם עיסה, ואין לו אפשרות לצאת למקום אחר, אין לו לברך על הפרשת החלה, שאין מברכים במקום מטונף. אולם רשאי לקיים את מצות ההפרשה, ולהפריש חלה על ידי שיקח משהו מהעיסה, ויאמר הרי זו חלה, אך לא יברך. [ואין הברכה מעכבת את ההפרשה]. ה)

ו. מיד לאחר הברכה נוטלים כמות של כל שהוא מהעיסה, ומפרישה, ומנהגינו לומר: "הרי זו חלה". ומכל מקום אם הפריש חלה ולא קרא לה שם, הפרשתו מועילה. ובפרט היכא שבירך, דהברכה הויא כמו קריאת שם. וגם אם לא בירך מהני במחשבה. ו)

ז. לאחר ההפרשה נוטלים את החלק המופרש, ושורפים אותו באש, או על הגאז. ויש לפרסם הדבר שגם כיום לכתחלה מצוה לשרוף את החלה, ולא להסתפק בעטיפתה בנייר וזריקתה לפח אשפה. ז)

ח. כבר ביארנו לעיל [סימן שכב סעיף ח'] שלכתחלה טוב ליזהר שלא ליהנות מהשריפה בעקיפין, כגון להניח החלה תחת קדרה שהאש תחתיה דולקת, שהרי מוסיף אש לתבשיל שיתבשל מהר יותר. אולם עכשיו אין הכל נזהרין בזה, דלפי גודל התנור וגודל ההיסק של התנור לא חשיב הנאה כלל. ואם אין אפשרות לשרוף החלה, יש לכורכה בנייר ולהניחה באשפה. ח)

ט. יש נוהגים שלאחר הפרשת החלה אומרים פרק כ"ה בתהלים, לדוד אליך ה' נפשי אשא, ופרק ל"ד בתהלים, לדוד בשנותו. ט)

י. יש נוהגים ללוש עיסה בערב שבת כדי שיעור חלה, לעשות לחמים לבצוע עליהם בשבת, [ולקיים מצות הפרשת חלה], והוא מכבוד שבת ויום טוב. ואמנם בזמן הזה שיש חלות המיוחדות לשבת, רבים אין מקפידים לאפות פת בכל ערב שבת, ומכל מקום אם יש אפשרות לאפות פת בכל ערב שבת, כדי לקיים מצות חלה, טוב ונכון לנהוג כן גם בזמן הזה. י)

יא. מצות הפרשת חלה היא חיוב על בעל העיסה האופה, הן אם הוא האיש והן אם היא אשה. אלא כיון שהאשה מצויה יותר בבית, ועליה מוטלת מלאכת האפייה לבעלה, לפיכך לכתחלה הטילו מצוה זו על האשה והיא קודמת לבעלה לקיום מצוה זו, ועוד, מפני שאיבדה חלתו של עולם. יא)

יב. גם אשה שאינה נוהגת לאפות פת בכל ערב שבת, תשתדל אחת בשנה לקיים מצות הפרשת חלה. ולכל הפחות בעשרת ימי תשובה, כדי להרבות זכויות בימים אלה. יב)

יג. אף על פי שאמרו שמצות חלה לכתחלה מוטלת על האשה, מכל מקום נכון שגם האיש ישתדל לפחות פעם אחת להפריש חלה בעצמו, ודבר בעתו מה טוב להפריש חלה בעשרת ימי תשובה, להוסיף זכות על זכויותיו קודם יום הכפורים. יג)

יד. יש מי שאומר שאם קדם הבעל וחטף מאשתו מצות הפרשת חלה, ובירך והפריש את החלה, מחוייב לשלם לאשתו כדין החוטף מצוה מחבית. ויש חולקים. וכן עיקר. יד)

טו. אין מפרישין חלה בלי רשות בעל העיסה. אבל האשה אינה צריכה לבקש רשות בעלה להפריש עיסה, אחר שהיא קודמת לו במצוה זו. טו)

טז. אם הבעלים מינו שליח להפריש חלה במקומם, מועיל בזה שליחות, אבל אין ממנים חרש שוטה וקטן וגוי לשליחות זו. ומכל מקום מצוה בו יותר מבשלוחו, ולכן היכא דאפשר טוב שהאשה תפריש חלה ולא תמנה את המשרתת שלה להפריש חלה במקומה. [וברור שמשרתת שאינה יהודיה אינה יכולה להיות שליח להפריש חלה]. טז)

יז. יש אומרים שאם העיסה מתקלקלת מותר ליטול חלה בלי רשות בעל העיסה, דזכין לאדם שלא בפניו. וכן משרתת שבבית יכולה להפריש

וליטול חלה בלי רשות בעל הבית, כיון שהיא רגילה לפעמים שבעלת הבית נותנת לה רשות. ויש חולקים ואומרים שאין למשרתת להפריש בלי רשות הבעלים, שהרי אפשר להפריש אחר אפייה. והנכון לנהוג להפריש אחר אפייה. יז)

יח. קטן או קטנה שעברו והפרישו חלה, אם הבן הוא מעל לגיל י״ב שנה ויום אחד, והבת למעלה מי״א שנה ויום אחד, הפרשתם מועילה בדיעבד. אבל אם הפרישו קודם גיל זה אין הפרשתם מועילה אף בדיעבד. יח)

יט. אשה מפרישה חלה אף בלי רשות בעלה, והאשה אף יכולה למנות שליח להפריש חלה, שיש לה דין בעלים על העיסה. יט)

כ. אשה שאינה טהורה מפרישה חלה ומברכת, ואינה צריכה ליתן את מצות הפרשת חלה לבעלה. וכן נערה רווקה מפרישה חלה ומברכת. כ)

כא. אשה המפרישה חלה פעם ראשונה בחייה, אין לה לברך ״שהחיינו״. וכן הדין בהפרשת תרומות ומעשרות. כא)

כב. כשממנים שליח להפריש חלה, השליח הוא זה שמברך על הפרשת החלה, ולא המשלח. וכן נהגו כיום במאפיות הציבוריות, שהמשגיח על הכשרות הוא המברך על הפרשת חלה, או אחד הפועלים, ואין בזה חשש, אחר שקיבל רשות לכך, והוי כשליח. כב)

כג. אשה שיש לה בת קטנה פחות מי״ב שנה ויום אחד, ורוצה לחנכה למצות הפרשה, אין לה ליתן לה להפריש חלה, דחלה ותרומה דינן שוה בכל בתורה, [דהא תרומה קראה הכתוב], וכמו שאין הקטן יכול לתרום, כך אינו יכול להפריש חלה. ואמנם קטן שהגיע לעונת נדרים אף שלא הביא ב׳ שערות, אם תרם תרומתו תרומה, אך לכתחלה אינו יכול לתרום. כג)

סימן שכט - איזה פת חייבת בחלה

א. נאמר בתורה (במדבר טו, יט): והיה באכלכם מלחם הארץ וגו'. ולמדו מכאן שאין חיוב חלה אלא בעיסה הראויה לבוא לידי לחם. [ובעוגה ראה סעיף טז]. לפיכך הסופגנין, שהיא עיסה העשויה כמו ספוג, פטורים מן החלה. א)

ב. אין חיוב להפריש חלה אלא מעיסה העומדת לאפייה, אבל עיסה שבלילתה עבה, אך מיועדת לטיגון בשמן, כסופגניות וכדומה, או מיועדת לבישול במים, כמו איטריות, מעיקר הדין פטורה מהפרשת חלה. אולם יש אומרים שמאחר ועיסה זו בלילתה עבה, הרי היא חייבת בהפרשת חלה, ועל כן יש להחמיר ולהפריש חלה מעיסה זו בלא ברכה. ואם רוצים לאפות חלק מהעיסה מפרישין ממנה חלה בברכה. ב)

ג. עיסה שבלילתה עבה ונילושה על מנת לאפות ממנה לחם, וחזר בו ורוצה לטגנה או לבשלה, חייבת בהפרשת חלה בברכה, כיון שכוונתו בשעת הלישה היא המחייבת בחלה. ג)

ד. עיסה שבלילתה רכה ודלילה ונוזלית, כגון עיסה המיועדת לאפיית הבלינצ'ס והלחו"ח, וכאשר שופכים את העיסה לתוך המחבת ללא משקה, היא מתפשטת ונאפית, יש אומרים שחובת הפרשת חלה ממנה תלוי בעובי המתקבל לאחר האפייה, אם המאפה שנאפה דק מאד, כגון הבלינצ'ס, וכן הבצק של הוופל, והלחו"ח, פטורה מהפרשת חלה. ואם המאפה הוא עבה כ- 8 מ"מ, כמו במינים מסויימים של הלחו"ח, חייבת בהפרשת חלה. וההפרשה תיעשה לאחר האפייה, ויקח את כל הלחוח שיש בהם שיעור קילו חמש מאות וששים, וישימם בסל אחד או שיכסם במפה ויפריש חלה בברכה. ויש אומרים שהדבר תלוי אם העיסה בלילתה רכה והיא נוזלית כמים, ושופכים אותה על מחבת חם, ומיד היא מתפשטת ונאפית, פטורה מהפרשת חלה, וכגון הבלינצ'ס שזמן אפייתו על המחבת הוא כ- 30 שניות. אבל אם לוקחים עיסה דלילה זו, ואופים אותה בתנור או על המחבת, ומאפה זה זקוק לזמן אפייה, ואינו נאפה מיד, חייב בהפרשת חלה, וכגון עוגת טורט או הלחוח המצוי כיום [שזמן

אפייתו על המחבת הוא כ- 4-5 דקות], ואת החלה יפריש לאחר האפייה. ואם הלחוח דק שמיד עם התפשטותו על המחבת הוא נאפה, דינו כדין הבלינצ׳ס שפטור מהפרשת חלה. ד)

ה. עוגות הנקראות לאקאך, שבלילתן רכה מאד, יש להפריש מהם חלה לאחר האפייה, ויכניסו אותן לכלי שיש לו תוך כדי שיצטרפו לשיעור חלה, כיון שבכל עוגה בפני עצמה אין שיעור לחיוב חלה. ועיסת הכובאנה, יש להפריש ממנה חלה בלי ברכה. ה)

ו. אם לש את העיסה עם אחד משבעת משקין המכשירים לקבל טומאה, שבכללם : יין, דבש [דבורים], שמן, חלב, טל, ומים, העיסה חייבת בחלה בברכה. ולכתחלה יש ליזהר שלא ללוש עיסה בביצים בלבד בלא מים. ובדיעבד אם לשו עיסה עם ביצים ואין בה מים כלל, מפרישין ממנה חלה בלי ברכה. ו)

ז. לכתחלה אין ללוש עיסה עם מי פירות שאינם משבעה משקין המכשירים לקבל טומאה, כגון מיץ תפוזים בלא מים, וכדומה. אך בדיעבד עיסה שנילושה עם מי ביצים בלבד בלא מים, או עם מי פירות שאינם מז׳ משקין, כמו תפוזים וכדומה, בלא מים כלל, ויש בה שיעור המחייב הפרשת חלה, יפריש חלה בלי ברכה. או שיעשו עיסה פחות מכשיעור. וטוב שיערב בעיסה מעט מים בעיסה, כדי שתתחייב בחלה. [והטעם שאין ללוש עיסה עם מי פירות, הוא משום שאסור לשרוף חלה טהורה, ולאוכלה גם אי אפשר, כי אנו בחזקת טמאי מתים, וטמא אסור לו לאכול תרומה. ולכן לכתחלה יש לערב אחד משבעת המשקין הנ״ל בעיסה, כדי שיוכל להפריש חלה בברכה ולשרוף אותה]. ז)

ח. לפיכך הלש עיסה עם חלב, בלא מים, חייב להפריש חלה בברכה. אלא שיש לעשות סימן שלא יבואו לאוכלה עם בשר. ויעשה סימן לאפותה במשולש, שידעו הכל שיש גבינה במאפה זה. ויש אומרים שכל זה באופה לעצמו אבל למכירה אין להתיר על ידי סימן והיכר, מפני האורחים הבאים ממקום אחר. ומכל מקום בדבר שכבר דשו בו רבים במקומות רבים, כמו בבורקס, אין לאסור לעשותם עם גבינה. וכן אם

נותן בעיסה סוכר או דבר באופן שהמתיקות ניכרת במאפה, אפשר להקל ללוש עם גבינה, כיון שאין דרך לאכול עוגה עם בשר. [וראה עוד בספר איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמוד קנה מה שכתבנו בזה]. ח)

ט. הלש עיסה לעוגה עם מים ותערובת דבש, לכולי עלמא חייב להפריש חלה בברכה, כשיש בה שיעור חלה. ובתנאי שהוא אופה אותה מעשה אופה, מה שאין כן אם מטגן את העיסה בדבש, או בשמן כמו סופגניות, שאז פטורה מן החלה. אך גם בזה מפרישין חלה בלי ברכה. ט)

סימן של - דין עיסת עכו״ם ושותפין והפקר

א. עיסת עובד כוכבים פטורה מחלה, אפילו לש אותה פועל ישראל. שהרי נאמר בתורה: ראשית עריסותכם, ולמדו חכמים עיסתכם ולא עיסת גוי. ואם הפרישו ממנה חלה, אין לה קדושת חלה, ומותר באכילה לזרים, כיון שהעיסה לא נתחייבה בחלה. א)

ב. עובד כוכבים שהפריש חלה מעיסה של ישראל, לא עשה ולא כלום, וחלה זו מותרת באכילה לזרים. וצריך לחזור ולהפריש חלה מהעיסה. ב)

ג. עיסת ישראל שלש אותה הגוי, חייבת בחלה, שאין הדבר תלוי במי שלש את העיסה, אלא בבעלים של העיסה. ולכן הנותנים קמח שיש בו שיעור חלה לגוי לעשות להם ממנו עיסה, חייבים להפריש חלה. ג)

ד. ישראל שנתן לגוי קמח כדי שיאפה פת בשביל הישראל, והגוי עירב בעיסה קמח משלו, אם היה שיעור חלה בקמח של הישראל, חייב בהפרשת חלה. ד)

ה. אם הגוי נתן עיסה במתנה לישראל, אם עד שלא גלגלה נתנה לו חייבת בחלה, ואם לאחר שגלגלה נתנה לו במתנה, פטורה. כיון שבשעה שבאה לידי חיוב היתה ביד הגוי. ה)

ו. עיסה השייכת לשותפין, חייבת בחלה. אבל שתי עיסות של שני בני אדם שאינם שותפין, ואין בכל אחת שיעור המחייב הפרשת חלה, אף שעירבו את שתיהן ויש בעיסה שיעור חלה, עיסה זו פטורה מחלה. ואם ידוע שאינם מקפידים על עירוב העיסות, הרי אלו מצטרפות, והעיסה חייבת בחלה. ו)

ז. העושה עיסה לבהמה ולחיה, פטור מלהפריש חלה. ועיסת הכלבים, בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת, ואם לאו פטורה, והוא דוקא כשניכר בזה שהיא לכלבים. ז)

דין הפרשת חלה בשבת וביום טוב

א. אין להפריש חלה בשבת, לא מיבעיא מעיסה, [שהיא בלאו הכי מוקצה בשבת] אלא אפילו מפת שנאפתה מערב שבת ולא הפרישו ממנה חלה, אסור מדרבנן להפריש חלה בשבת, משום שהדבר נראה כמתקן בשבת. [וראה עוד בסעיפים הבאים].

ב. כיון שאסור להפריש חלה בשבת וביום טוב [בעיסה שנילושה מערב יום טוב], לפיכך תיקנו חכמים שישאל אדם לבני ביתו בערב שבת ובערב יום טוב סמוך לחשכה, קודם השקיעה, אם הפרישו חלה ממיני מאפה, ואם לא הפרישו אומר להם שיפרישו החלה קודם כניסת השבת. ובפרט יש לשאול על כך בערב פסח, שלא ישכחו להפריש חלה מן המצות שאפו עבור ליל פסח. וצריך לומר את הדברים בלשון רכה, כדי שיקבלו ממנו. ואמנם מי שאינו רגיל לאפות לחם או שאר מיני מאפה בביתו, אין צריך שישאל בערב שבת על הפרשת חלה. וכן במקומות שרגילים לקנות פירות וירקות ממקומות שיש להם הכשר כדת שכבר הפרישו מהם תרומות ומעשרות, אין צריך לשאול עשרתם. ורק יאמר לבני ביתו להדליק את הנר, ולהזהירם סמוך לחשכה שיפסיקו לעשות מלאכה. ב)

ג. אשה ששכחה להפריש חלה בערב שבת, ואפתה את החלות לשבת, והגיע זמן בין השמשות, שהוא תוך י"ג דקות וחצי אחר השקיעה [בשעות זמניות], מותר לה להפריש חלה בבין השמשות, כל שהיא מפרישה חלה לצורך שבת, או לצורך מצות "לחם משנה". [וכל שהוא צורך השבת, אף שאפשר לו בלעדם, וכגון שיש לו לחם אחר, חשיב צורך מצוה, בפרט אם יתווסף לו בכך עונג שבת]. אבל שלא לצורך שבת, אין להפריש חלה בבין השמשות. [ואין לצרף כאן סברת רבנו תם לספק ספיקא, אחר שהמנהג פשוט כהגאונים, לפיכך יש להחמיר בבין השמשות שלנו]. ואמנם בחוץ לארץ יש להחמיר ולא להפריש חלה בבין השמשות, שהרי חלת חוץ לארץ יכול לאכול בלא הפרשת חלה, על ידי שישייר מעט עד אחר השבת, ובמוצאי שבת יפריש מן המשוייר. ג)

ד. אם עבר זמן בין השמשות וכבר הגיע צאת הכוכבים של שבת, ואז נזכר שלא הפריש חלה מהחלות של הלחם משנה, בארץ ישראל אסור לאכול מפת זו בכל אופן טרם שהפריש, וגם אין לו תקנה להפריש במחשבה, [אבל אם אכל מהפת בטעות, לאחר השבת יפריש על מה שאכל בטעות]. אך בחוץ לארץ בכל אופן יכול לאכול מהלחם, ולשייר מעט, ולאחר השבת יפריש מן המשוייר. וכשמפריש חלה במוצאי שבת, יפריש בלי ברכה. אבל בשבת עצמה אין להפריש חלה גם בחוץ לארץ, אף אם יש שם כהן שטבל לקריו, או קטן, ורוצה ליתן להם החלה. ד)

ה. כבר נתבאר לעיל [סימן שכו סעיף יא] שאשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת בפירוש, ונזכרה אחר כך ששכחה להפריש חלה, או לעשר את הפירות והירקות, רשאית להפריש, כל עוד שלא שקעה החמה, דהוי שבות במקום מצוה. ואף על פי שלא עשתה שום תנאי בהדלקת הנרות של שבת, וקיבלה שבת בהדלקת הנרות. ה)

ו. אשה שקיבלה עליה שבת מבעוד יום, ונזכרה שלא הפרישה חלה מהפת או מהעוגות, יכולה לצוות לאחר שיפריש חלה. ו)

ז. יש אומרים שאם לא הפרישו חלה מערב שבת ונזכרו בשבת, שיכול ליתן פת לקטן בן י״ב שנה ויום אחד, והקטן יפריש משלו על כל שאר הפת, ואז יהיה מותר לאכול מפת זו בשבת. ויש אומרים שאין להקל בזה אלא בספק, כמו ספק אם הפרישו תרומות ומעשרות, אבל בדבר שבודאי לא הפרישו ממנו, אין להקל בזה, שאין נותנים לקטן בידים אפילו איסור דרבנן לעבור עליו. וכן עיקר. [אך במקום מצוה, כגון בליל פסח, אפשר לסמוך להקל, וכמבואר לעיל]. ז)

ח. ערב פסח שחל בשבת שמכינים מזון לב׳ סעודות בלבד, ואפו לחם לצורך השבת ושכחו להפריש ממנה חלה, אף על פי שבחוץ לארץ כתבנו שבכל שבת אוכל והולך מהפת ומשייר מעט למוצאי שבת, מכל מקום כאן הרי אינו יכול לשייר למוצאי שבת משום איסור חמץ, ממילא אם נזכרו בדבר בבין השמשות יפריש מיד חלה, גם בחוץ לארץ. ואם נזכרו בלילה, אין שום היתר שיאכל מלחם זה, אפילו בחוץ לארץ, וכל שכן בארץ ישראל. אלא יתן לעכו״ם במתנה ויחזור ויתנו לו אחר הפסח, ויפריש חלה. ויש אומרים שיתן הפת לקטן בן י״ב שנה ויום אחד, והקטן יפריש משלו על כל שאר הפת, ואז יהיה מותר לאכול מפת זו בשבת. ח)

ט. הלש עיסה ביום טוב, יכול להפריש ממנה חלה בברכה, כשיש בעיסה שיעור חיוב חלה. ט)

י. עיסה שנילושה בערב יום טוב ולא הפרישו ממנה חלה, אין מפרישין עליה חלה ביום טוב, הואיל ואפשר היה ליטול החלה מערב יום טוב, ומשום שנחשב כמתקן. וכל זה כשגמר את כל הלישה בערב יום טוב, שכבר נתחייב בהפרשת חלה מערב יום טוב. אבל אם היה לו לעסוק ביום טוב בגמר לישתה, אם כן מערב יום טוב לא נתחייב עדיין בחלה, ונחשב כמו שהתחיל ללוש ביום טוב, ואז מפריש חלה ביום טוב. י)

יא. אם העיסה נילושה מערב יום טוב ולא היה בה שיעור המחייב להפריש חלה, וביום טוב צירף את העיסה לעיסה אחרת עד שנעשה

שיעור החייב בחלה, והחיוב בא ביום טוב, בדיעבד יש להקל ולהתיר להפריש ממנה חלה ביום טוב. יא)

יב. כשלשין עיסה ביום טוב ומפרישין חלה, בזמן הזה אסור לשורפה ביום טוב, אלא יניחנה עד מוצאי יום טוב, וישרפנה במוצאי יום טוב. ומותר לטלטלה ולהניחה במקום מוצנע. אבל אחרי שהניחה מידו, אסורה החלה בטלטול משום מוקצה. יב)

יג. פת שלא הפרישו ממנה חלה בערב שבת, ועברו והפרישו ממנה חלה בשבת בשוגג, מותר לאכול מפת זו בשבת, דאף שאסור להפריש חלה בשבת מפני שנראה כמתקן את הפת ומתירה לאכילה, כיון שאין האיסור אלא מדרבנן בדיעבד מותר לאכול מפת זו בשבת. אבל אם עברו והפרישו חלה במזיד אסור ליהנות מפת זו עד למוצאי שבת. יג)

יד. אשה שעברה והפרישה חלה ביום טוב, למרות שבעלה הזכיר לה את האיסור להפריש חלה ביום טוב מעיסה שנילושה מערב יום טוב, ההפרשה מועילה, ומותר לאכול מהפת ביום טוב. יד)

טו. מי שאירע לו ששכח להפריש חלה מערב יום טוב, מעיסה שנילושה בערב יום טוב, יש עצה שילוש עיסה נוספת ביום טוב, ויצרף עיסה זו עם מה שנילוש בערב יום טוב, ויפריש חלה על הכל על ידי צירוף כמבואר לעיל. ודוקא שהוא צריך לעיסה נוספת זו, שאם אין צריך לה ועושה כן רק כדי להפריש חלה על העיסה שנילושה בערב יום טוב, הרי זה אסור, אלא אם כן אוכלה כולה ביום טוב. טו)

טז. יש אומרים שאם שכח להפריש חלה מערב יום טוב, ואין לו לחם אחר לאכול ביום טוב, וגם לא יכול לשאול לחם מאחרים, מותר לו להפריש חלה ביום טוב. טז)

יז. לחם ושאר מוצרי מאפה קפואים, שעדיין לא הופרש מהן חלה, יכול להפריש מהם חלה אף בעודם קפואים, מאחר ששם לחם עליהם. יז)

יח. יש אומרים שאפשר לצרף ללחם משנה, לחם ששכחו להפריש ממנו חלה, ואינו ראוי לאכילה בשבת בארי"י, וכן הדין בערב פסח שחל בשבת, שמותר לצרף ללחם משנה מצה שמורה המוכנה לערב, ויטלטל אותה על ידי שיתן עליה חזרת. (יח)

יט. חיטים שגדלו בעציץ שאינו נקוב, ועשו מהם קמח ולשו עיסה, מפרישין מעיסה זו חלה. [ומברכים על פת העשויה מחטים אלה ברכת המוציא לחם מן הארץ וברכת המזון]. (יט)

פרק נא - מהלכות נדרים

א. הבעל יכול להפר נדרי אשתו בדברים שיש בהם משום עינוי נפש, כגון שנדרה או נשבעה שלא לאכול אפילו רק ממין אחד של פירות, בין שהוא מאכל טוב, בין שהוא מאכל רע לבריאות. וכן אם נדרה או נשבעה שלא תתרחץ ולא תתקשט, או שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה. ואין הבעל יכול להפר בכל אלו אלא רק ביום שמעו. ולא כל משך מעת לעת, אלא אם שמע סמוך לחשכה, ושתק ולא היפר לה, ואחר כך חשכה, שוב אינו מיפר לה. אלא אם רוצה לבטל את נדרה ושבועתה עליה לגשת אצל רב שיעשה פתח וחרטה לנדרה או לשבועתה ויתיר לה. (א)

פרק נב - מהלכות כיבוד אב ואם

א. כל דיני כיבוד אב ואם איש ואשה שוין בהם, וכן אין חילוק בין אב לאם, ובכל מקום שהוזכר חיוב ביחס לאב הדין כן גם באם, וכן להיפך, שהרי אב ואם הושוו הן לענין כבוד והן לענין מורא. א)

ב. אחד האיש ואחד האשה שוין במורא אב ואם, ולכן גם בת חייבת לעמוד מפני אביה ואמה, ואסור לה לישב במקום המיוחד לאביה או לאמה, ואסור לה לקרוא לאביה ולאמה בשמם, או לסתור ולהכריע דבריהם. וגם אשה נשואה צריכה לעמוד מפני הוריה. אבל אשה נשואה פטורה לטרוח ולעשות מלאכות עבור הוריה, שהרי אין בידה לעשות אחר שהיא משועבדת לבעלה לעשות לו מלאכות שהיא חייבת לעשות לבעלה. ומכל מקום אם בעלה אינו מקפיד חייבת בכל דיני המצוה. וראוי לכל בעל שיאמר לאשתו לעשות צרכי אביה ואמה קודם לצרכיו. ואשה שנתגרשה או נתאלמנה חייבת שוב לכבד את אביה ואמה מן הדין. ב)

ג. גם ילדה קטנה פחות מי״ב שנה, יש לחנכה לכבד את הוריה כראוי. ולהרגילה לעמוד מפניהם כמלוא עיניה, וליזהר שלא לשבת במקומם הקבוע להם, ושלא להכנס לתוך דבריהם, וכל כיוצא בזה בדיני כיבוד ומורא. ומן הראוי שההורים לא ימחלו לילדיהם הקטנים [בפניהם] על כבודם, כדי שיתרגלו לקיים את המצוה. ג)

ד. אם האם שומעת שהקטן מבזה את אביו, או שאינו מכבדו, צריכה לגעור בו, וכן האב ששומע את בנו הקטן מבזה את אמו, או שאינו מכבדה, צריך לגעור בו, כדי שיורגל עוד בקטנותו לכבד את הוריו ויאריך ימיו. ד)

ה. בעת זקנותם של הוריו לכתחלה לא ישלחם למושב זקנים, אלא יכניסם לביתו. אך אם הדבר יגרום שהמקום יהיה צר מאד, או שיפריע לשלום בית, או שלתועלת הוריו עדיף שיהיו במושב זקנים, או שהבן מתגורר בעיר אחרת [כפי המבואר להלן], עדיף שישלחם למושב זקנים. וכן

אם אין האב חפץ לישב בביתו של הבן, ונוח לו במושב זקנים, חייב הבן ליתן מעות לאביו לצורך מזונו, כל היכא שאין לאב ויש לבן. ה)

ו. אם האשה אינה רוצה לדור בחצר אחת עם חמותה, ובעלה רוצה לדור בבית הוריו כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם ולטפל בהם, אין בעלה יכול להכריחה לכך, ובפרט אם חמותה גורמת לסכסוכים בינה לבין בעלה. או שהדבר מקשה על אשתו. ו)

ז. אשה נשואה שבעלה בחוץ לארץ, וזמנה בידה, והוריה מבקשים ממנה שתבוא לטפל בהם, צריכה ללכת ולטפל בהם, או לשלוח שליח מטעמה לדאוג לצרכי הוריה. שהרי גם אשה נשואה חייבת בדיני כיבוד אב ואם, ורק בגלל שרשות בעלה עליה פטורה מחיוב זה, ולכן כשבעלה בחוץ לארץ, חוזרת לחיובה. וכן אם האשה הולכת לבית הוריה לביקור בזמן שבעלה אינו צריך לה, חייבת בכל דיני כיבוד אב ואם. ואם בעלה צריך לה, הוא קודם להוריה. ואם על ידי כך שהאשה הולכת לבית הוריה לעזור להם ולבשל עבורם וכו', נגרם מחלוקת עם הבעל, והופר השלום בבית, וכל שכן אם הבעל טוען שהורי אשתו מסיתים את אשתו נגדו, שעל האשה לשמוע לבעלה. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם עמוד תקיד].

ח. אב הצריך לבתו, לא יצוה עליה לעסוק בצרכיו בזמן שעוסקת בצרכי בעלה. ח)

ט. אשה מבוגרת שיש לה בת נשואה, וחלתה במחלת כליות, והיא זקוקה לטיפול בדיאליזה [כליה מלאכותית], ויש אפשרות שהבת תקבל את אמה לביתה ותטפל בה, ואז האם תאריך ימים יותר, ויש אפשרות שהאם תלך לבית החולים מספר פעמים בשבוע ותקבל שם טיפול, אך טיפול זה פחות טוב מבחינה איכותית מאשר הטיפול שתקבל בביתה, והבעל מתנגד להביא את חמותו לביתו, אין להכריחו להכניס את חמותו להתגורר בביתו, ועל האשה לכבד את רצונו. ט)

י. בת ישראל שגזר עליה אביה בגזרת כיבוד אב לבל תינשא לפלוני שהיא חפצה בו, אחר שהוא מקפיד בדבר שיש בו משום צוואת רבי יהודה החסיד, והבת אינה רוצה להקפיד בזה, וכן בן שאביו ציוה אותו שלא ישא אשה פלונית מפני צוואת רבי יהודה החסיד, וכגון ששם הכלה כשם אמו של החתן, אינם צריכים לשמוע לקול האב. וחתן ששמו כשם חמיו, או כלה ששמה כשם חמותה, יוסיפו שם. ונכון שיוסיפו את השם שלושים יום קודם החתונה בעת העלייה לתורה, וישתמשו גם בשם החדש. [י]

יא. אב שציוה על בתו לבל תנשא כלל כדי שתשרת אותו, והבת רוצה להנשא ולהביא בנים לעולם, אינה צריכה לשמוע לו כלל. וראוי לייעץ לבת שתבקש לה מנוח אשר ייטב לה, ותינשא לאיש הגון אשר תחפוץ בו, ואין לה לחוש למצות כיבוד אב ואם בכל כיוצא בזה. ומכאן מוסר השכל לאיש אשר במקום שישתדל לקיים המצוה להשיא את בתו על ידי נדוניה ומלבושים נאים, הוא מצווה עליה לבל תנשא לאיש, שגדול עונו מנשוא. וצפוי לו עונש מהקב"ה, כי צערא דגופא לא ניתן להימחל. [יא]

יב. יש מי שאומר שאין לה לאמא לומר על בנה "הריני כפרה עליך" שיש לחוש בזה משום פתיחת פה לשטן. ויש שהליצו על הנשים הנוהגות כן, שאין בזה כל חשש. ולכן השומע את אשתו אומרת כן אין צריך למונעה מכך. [יב]

יג. אין להפחיד את התינוק בדבר טמא, כגון לומר לו חתול או כלב יקח את זה התינוק, כי ברית כרותה לשפתים. [יג]

יד. מי שלא הניח בנים אחריו, והניח בנות, אין להן לומר קדיש אפילו אם עושים מנין של אנשים בבית. ואף אם האב כתב צוואה לבתו שתאמר אחריו קדיש, בהיות ואין לו בן, לא תשמע לו, ואם רוצה לומר קדיש יש למחות בידה. ובפרט בזמן הזה שהרפורמים הנהיגו מנהגי זרות, שיש לעמוד בפרץ שלא לנהוג כמנהגם. [יד]

טו. אם היה צורך לקחת דם מאביה לבדיקה, והבת רופאה, אין לה להוציא דם אפילו אם האבא מוחל. וכן אם היה לאביה קוץ בבשרו, או עוקץ של דבורה או צרעה, לא תוציאנו, שמא תבוא לעשות בו חבורה ולהוציא דם. וכן אם האב רוצה לתרום דם, והבת רופאה, לא תקיז דם לאביה, גם כשאין שם אחר. ויש אומרים שאם אין שם אחר מותר לבת לטפל באביה אף אם מוציאה דם, וכן דעת הרמ"א. אך לדידן יש להחמיר בזה, ורק כשאין שום אפשרות להשיג רופא אחר, שאז יש לסמוך על המקילין. הא לאו הכי יש לעשות מאמץ והשתדלות מרובה שהקזת הדם וכל כיוצא בזה תיעשה על ידי אחר, גם אם הדבר הוא עת הצורך ושעת הדחק. (טו)

טז. חולה הזקוק לקבל זריקה בכל יום, וקשה עליו לחפש מי שיזריק לו בכל יום, או מפני שזה כרוך בהוצאות ובטירדות, רשאי בנו להזריק לו את הזריקות, אחר שבדרך כלל אין מוציאים דם בעת הזריקה. [הואיל והזריקה נעשית בתוך הבשר]. אך יש לו לבן לבקש סליחת אביו מכאן ולהבא, שאם יגרום לו צער וכדומה, שימחול לו על כך. ואם נזדמן לשם אדם אחר, יש להעדיפו שהוא יזריק. וזריקות הנעשות בתוך הורידים דינן כהקזת דם, כדלעיל. (טז)

פרק נג - מפני שיבה תקום

א. מצוה לקום מפני אשת ת"ח, ואפילו אחר מות בעלה החכם מצוה לקום מפניה, ולכבדה. וכן אשה חכמה בתורה או זקנה בשנים, שהיא בת שבעים שנה ומעלה, חייבים לקום מפניה. ואסור לתלמידה לקרוא את מורתה מחנכתה בשמה, אפילו בתוספת תואר "הגברת", אלא עליה לומר מורתי פלונית. וכל שכן שיש לכבד אשה חכמה שפועלת ישועות,

ומשפיעה ומדריכה את הנשים בטהרת המשפחה ושבת וכשרות, ששכרה גדול, ולכן מצוה לעודדה ולכבדה כראוי, שממנה יראו וכן יעשו. א)

ב. תלמידה שיושבת באוטובוס ונכנסה מורתה לאוטובוס, ואין שם מקום ישיבה, על התלמידה לעמוד ולתת למורתה את מקומה. והוא הדין לגבי אשה חכמה בתורה או זקנה בשנים, בת שבעים שנה ומעלה. וממדת גמילות חסדים נכון מאד לקום מפני אשה שהיא בהריון, ומצטערת לעמוד באוטובוס. תן לחכם ויחכם עוד. ב)

פרק נד - תלמוד תורה

א. הנשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר ולימדתם אותם את "בניכם", ולא את בנותיכם (קידושין כט:), ואף על פי כן חייבות ללמוד הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות נדה וטבילה, והלכות שבת, והלכות ברכות, והלכות איסור והיתר, מליחה, ובשר וחלב, וכיו"ב, איך יוכלו לקיימן ולהשמר בהן. ומכל מקום אשה שלמדה תורה אפילו בשאר מצות שאינן שייכות לה, יש לה שכר, אלא שאין שכרה כשכר האיש שלומד, כי גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. (קידושין לא.). ומכל מקום ציוו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה שבעל פה. ואמרו (סוטה כ.) כל המלמד את בתו תורה כאילו לימדה תיפלות, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד בעומק העיון ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. (הרמב"ם פרק א הלכה יג. וטור ושלחן ערוך סי' רמו ס"ו). במה דברים אמורים בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב, תנ"ך, לא ילמד אותה לכתחלה, ואם לימדה אינו כמלמדה תיפלות. (הרמב"ם שם. וטוש"ע שם). ומכל מקום בזמנינו יש להתיר לכתחלה ללמד הבנות תורה שבכתב בהסברה מלאה, עם מוסרי חז"ל שבתורה שבעל פה. וכיו"ב.

אולם אשה שמגדלת בניה לתורה ומחנכת אותם ללמוד תורה, ומעודדת את בעלה ללמוד תורה, שכרה הרבה מאד, שהיא חולקת שכר עמהם, וכמו שאמרו (בסוטה כא.) דפלגן בהדייהו. וכן אמרו (בברכות יז.) גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. שנאמר (ישעיה לב) "נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי", והכי אמר ליה רב לרבי חייא, הני נשי במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. (שנותנות רשות לבעליהן ללכת לבית המדרש, ואף ללמוד תורה בעיר אחרת. רש"י). וכן אמרו ביומא (עז.) כן יתן לידידו שנא, אמר ר' יצחק אלו נשותיהם של תלמידי חכמים שמנדדות שינה בעולם הזה וזוכות לחיי העולם הבא. א)

ב. הנשים שמגדלות את בניהן לתורה, ועוזרות לבעליהן העוסקים בתורה, ומעודדות אותם על כך, שכרן גדול מאד, והן חולקות עמהם שכר של העולם הבא. ב)

ג. אשה חייבת בכבוד בעלה, וז"ל הרמב"ם (פרק טו מהלכות אישות הלכה כ') :

וכן ציוו על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה עליה מורא ממנו ותעשה את כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאות לבו. ומחזקת יכל מה שישנא, וזה דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים והטהורים בזיווגן, ובדברים אלו יהיה יישובן נאה ומשובח. וגם האיש צריך שיהיה זהיר מאד בכבוד אשתו. ג)

פרק נה - מהלכות מזוזה

א. הנשים חייבות במזוזה שנאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם, והרי גם הנשים צריכות לחיים. והאשה

עצמה יכולה לקבוע המזוזה בפתח ביתה בברכה. אך אם עושים את קביעת המזוזה ברוב עם אין זה ממדת הצניעות שהאשה תקבע המזוזה. א)

פרק נו - פרטי דינים ביורה דעה ואבן העזר

א. איסור כלאים [שעטנז] נוהג בין בנשים בין באנשים. ולכן בגדי נשים שמצוי בהם [מיעוט המצוי שהוא קרוב למחצה] חשש שעטנז, יש למוסרם לבדיקה במעבדה, וראה בילקוט יוסף על הלכות שעטנז, מצוות התלויות בארץ כרך ג' סימן שא. א)

ב. אסור לאשה להלביש כלאים לילדה הקטן, או לחרש ושוטה. ויש לה ליזהר שלא להלביש כלאים אף לתינוק המוטל בעריסה, ולא להציע תחתיו בגד כלאים. ב)

ג. יש בגדים שמצוי בהם [מיעוט המצוי] שעטנז, וצריכים בדיקה, ובהם: אפודה מגפיים עם צמר, מעילי צמר, שמלות חורפיות, או חצאיות. ג)

ד. הנוהגות לקנות לילדיהן הקטנים לשם שחוק ושעשוע, בובות העשויות תבנית אדם, יש להן על מה שיסמוכו, ויש הנוהגים להחמיר לחתוך אצבע אחת מהרגל, שלא תהיה בובה שלימה. וכן יש הנוהגים להחמיר שלא לקנות בובה שלימה, אלא חצי גוף וכדו', או כאותן הנראות מצד אחד, דהיינו עין אחת, וחצי חוטם ויד ורגל. ד)

ה. לפי ההלכה מותר לעשות נקבים באזנים לאשה או לילדה קטנה כדי לתת שם עגילים, ואין בזה כל חשש של איסור. ה)

ו. מותר לאשה לעשות ניתוח פלסטי כדי ליפות עצמה ויקפצו עליה לקדשה. והדין כן בין בנערה פנויה, כדי שתוכל למצוא שידוך הגון כפי כבודה, ובין אם היא נשואה, כדי להתחבב על בעלה יותר. ובלבד שיהיה על ידי רופא מומחה ובעל נסיון רב, וזריז וזהיר במלאכתו, שלא תצא תקלה מתחת ידו. ואיש שיש בו מום או כתמים וצלקות בפניו, עד שהוא מתבייש בפני הבריות, מותר לו גם כן לעשות ניתוח פלסטי על ידי רופא מומחה, לשפר את תדמיתו וצורתו. וכל שכן אם דבר זה מפריע לו למצוא שידוך הגון, ואין בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה. ו)

ז. יש לבטל המנהג הרע שנשים מתחפשות לאנשים בפורים, או בשמחת חתן וכלה, שעוברים בזה משום "לא יהיה כלי גבר על אשה". וכן אין לאיש להתחפש לאשה. ז)

ח. אסור למורות ולגננות שביישובי ספר להתאמן בנשק, אם יש חשש ליחוד עם קציני הצבא, וכדומה, אבל אם בעת האימון בנשק, הן שומרות בהקפדה על כל כללי הצניעות, ואינן מתייחדות עם איש בעת האימונים, מותר להן להתאמן בנשק, כדי להגן על עצמן באותם יישובי ספר מחשש פיקוח נפש. ח)

פרק נז - מהלכות ביקור חולים ואבלות

א. גם הנשים חייבות במצות ביקור חולים. אך אשה נשואה שרשות בעלה עליה פעמים ופטורה ממצוה זו. א)

ב. יש אומרים שאשה יכולה לבקר איש חולה, וכן להיפך, ובלבד שלא יתחיידו לבדם. ויש חולקים ואומרים שאין זו מדת צניעות שאשה תבקר איש, או ההיפך, אלא אשה תבקר אשה, ואיש יבקר איש. ב)

ג. נדה חולה אסור לבעלה ליגע בה כלל ועיקר, אלא ישכיר לה אשה שתטפל בה. ואם אין מי שיטפל בה והיא חולה שיש בה סכנה, או שיכולה להגיע לידי סכנה אם ימנע ממנה טיפול, יכול לטפל בה. וכשהאיש חולה ואין מי שישמשנו זולתה, מותר לה לשמשו, רק שתזהר שנגיעתה בו תהיה על ידי דבר אחר, כגון כפפות, על מנת שלא תיגע בבשרו ממש. ואם אי אפשר אלא אם כן נוגעת בבשרו, מותר. ג)

ד. דין אונן שייך גם באשה שמת אחד משבעה קרוביה, שהם: אביה ואמה, אחיה ואחותה, בנה בתה, ובעלה. והיינו, מזמן הפטירה עד הקבורה, יש לה לנהוג דיני אנינות, ולכן אין לה לברך ברכות השחר וברכות התורה, וברכת אשר יצר, וכן אין לה להתפלל ולקרוא קריאת שמע, ואוכלת ושותה בלא ברכה לפניה ואחריה, ואף אם אכלה ושבעה אינה מברכת ברכת המזון. וכן אין לה לברך ברכות השבח כגון על הברקים והרעמים וכדומה. ד)

ה. אשה שקבלה עליה קדושת מועד מבעוד יום, ונודע לה שמת לה מת ונקבר, יכולה לשבת באבלות רגעים מספר, ולהפקיע ממנה שבעה ימי אבלות, אף שקיבלה עליה קדושת החג, ואין צריך התרת חכם. ה)

ו. אף הנשים אין נוהגות אבלות ברגל, שהנשים חייבות בשמחת יום טוב. ו)

ז. אשה שנפטרה, המנהג הוא שאם יש מי שמתעסק בקבורתה ובהלוייה, הלומד תורה אינו חייב להתבטל מתלמודו כדי להשתתף בהלוייה. ובלבד שיהיו שם עשרה אנשים לכל הפחות. שדינה כמי שלמד ולא לימד לאחרים, שאין צריך לבטל תורה בשביל הלוייתה. ז)

ח. מנהג עיר הקודש ירושלים ת״ו, שהבנים והבנות, וכץ הנכדים והנכדות, אינם הולכים אחר מיטת אביהם הנפטר למנוחת עולמים, שיש צער גדול לנפטר כשצאצאיו מלוים אותו, ואין לשנות ממנהג ירושלים. ולכן על הבנים והבנות ושאר הצאצאים להגיע למקום צאת המטה, וישארו שם בעת ההספדים ואמירת הקדיש, ואחר שהמטה נעלמה מן העין, יעזבו את המקום. אולם ביתר ערי הארץ אין מקפידים כל כך בזה, וכן נוהגים בחוץ לארץ, שכל האבלים משתתפים בהלויה, ועל כן אין למחות בחזקה באלה שעלו מחוץ לארץ ומנהגם ללוות את האב הנפטר, ורוצים להחזיק במנהגם גם בירושלים. אבל אם יש בהם בני תורה, ראוי לתלמידי חכמים לדבר עמהם באמירה נעימה שלא לשנות מן המנהג שנעשה לטובת הנפטר, ואם לא יאבו שמוע הנח להם, והמוחה בידם בחזקה גורם לריב ומדנים. ובשאר ערי הארץ טוב לומר להם שינהגו בזה כמנהג ירושלים, שהבנים לא יצאו אחר מיטת אביהם כלל. וכל זה על האב, אבל נוהגים ללכת אחר מיטת האם, אף לכתחילה, [וטוב שהבנים יחלצו כתף בעת הלוויית האם, ויניחו המטה על כתפיהם המגולות, כשמגיעים סמוך לבית הקברות]. וכל שכן שהולכים אחר מטת שאר הקרובים, מלבד אחר האבא, והסבא. ח)

ט. לפי דעת הזוהר הקדוש אין לנשים ללוות את המת כלל, אלא תעמודנה בפתח החצר בעת הוצאת המטה, ולא תלכנה אחר המטה. וכל שכן שלא תיכנסנה לבית הקברות. וצריך מאד ליזהר שבעת ההלוייה לא תהיה שם תערובת נשים ואנשים יחדיו. וכתב הגאון מוילנא: ״ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל כי שם מתדבקין בקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה״. ט)

י. אין נכון לאשה בימי ראייתה ללכת לבית הקברות, או לקברות צדיקים וקברי אבותיה, כשעוברת דרך קברות אחרים. ובימי ליבונה מותר, אף שעדיין לא טבלה. י)

יא. גם אשה אבלה אסור לה לאכול כלום משלה בסעודה הראשונה אחר ההלוייה, ומברין אותה נשים ולא אנשים. וכן איש מברין אותו

אנשים ולא נשים. ומכל מקום אם יושבים בחדר האנשים והנשים ביחד, אין להקפיד בכל זה. (יא)

יב. מותר לאשה להכין סעודת הבראה לאיש. ואשה אבלה אין לבעלה להברותה משלו, אלא יביאו לה השכנים וכדו'. (יב)

יג. אשת כהן מעוברת וקרבו ימיה ללדת, מותרת להכנס לכתחלה באהל המת. (יג)

יד. נשים חייבות אף הן לקרוע על המת כדין האנשים. וחובה קדושה להסביר להן שלפי דברי רבותינו בש"ס, וכל הפוסקים, הראשונים והאחרונים, חייבות אף הנשים לקרוע על מת שמתאבלות עליו, ואם ישנן נשים שנהגו בחוץ לארץ שלא לקרוע על מת מקרוביהם, יש לבטל מנהג זה המנוגד לדעת ההלכה, ובפרט שרבותינו החמירו מאד ואמרו, שאבל שלא קרע חייב מיתה, (מועד קטן כד). ולאחר הקריעה יסגרו מקום הקריעה בסיכת בטחון, לצניעות. (יד)

טו. כלה אבלה שעתידה להנשא אחר כלות שבעת ימי האבל, יכולה להפסיק בטהרה ולמנות שבעה נקיים באמצע ימי אבלה. ויש מי שכתב שלא יועילו לה שבעה נקיים משום חימוד בתוך ימי אבלה, ולא תראה דם חימוד כי אם אחר ימי אבלותה, ולכן הצריך שתספור שבעה נקיים רק אחר כלות ימי האבל. אולם חומרא יתרה היא, והסברא נותנת שגם האשה שהיא אבלה, ביודעה שהיא נכנסת לחופה אחר ימי אבלה, שייך בה חימוד. ולכן גם אבילה שתבעוה להנשא תוכל לספור שבעה נקיים מיד, גם בימי אבלה, ואין חילוק בין אבלה לשאר נשים.

טז. במקומות שהחברא קדישא אינן מוצאים נשים יהודיות המוכנות לשמש כחברא קדישא לנשים נפטרות, מותר להפעיל נשים נכריות להתעסק בנפטרות להרחיצן ולטהרן, ולהלבישן תכריכים על ידי הנחיות מתאימות לכך. אבל אין להתיר לעשות כן על ידי חברה קדישא של גברים, ואפילו על ידי סדין נכון להמנע, כמו שאמרו חז"ל הרחק מן

הכיעור והדומה לו. ועל כל פנים אין ספק שמצוה וחובה להשפיע בדרכי נועם לארגן נשים יהודיות להתעסק בנשים נפטרות, על ידי הסברה נאותה ולהודיען גודל מצות גמילות חסד של אמת, וכמו שנהגו כן בכל הקהלות הקדושות, ועליהן תבא ברכת טוב. [ואם אין אפשרות להשיג אפילו נכריות לטהר את הנפטרות, אפשר לקוברן בלי טהרה בבגדיהן, וכדין התג]. טז)

פרק נח - הלכות נישואין

א. אשה פטורה ממצות פריה ורביה, ומכל מקום האשה נחשבת כמסייעת במצוה. ובכל אופן אין לאשה לשבת בלא איש. א)

ב. שידוך ששם הכלה הוא כשם אמו של החתן, אין לדחות את ההצעה אם היא מתאימה לו מכל הבחינות. אלא שנכון שהכלה תוסיף שם אחר על שמה, במסמכים הרשמיים, עד שיתפרסם הדבר, לפחות ל' יום קודם לחופה. וכאשר שמות המחותנים שוים (והיינו אבי החתן ואבי הכלה), אף על פי שבצוואת ר' יהודה החסיד מזהיר גם על זה, מהגמרא מוכח שלא חששו לכך, ולכן כל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה. וכן מותר לשני אחים לישא שתי אחיות, ואין מקפידים בזה על צוואת ר' יהודה החסיד. וכן מותר לישא אשה שניה ששמה כשם אשתו הראשונה, אך יעשו שינוי השם. [ילקוט יוסף, ספר חופה וקידושין, מהדורת תשס"ה, עמוד כה והלאה].

ג. כשיש מידע לא טוב על הכלה, יש להיוועץ עם מורי הלכה, אם להעביר מידע זה לצדדים, ואין להחליט לבד באיסור לשון הרע החמור. ועל כל פנים בודאי שאין להטעות את אחד הצדדים בדברים מהותיים התלויים בתכונות ומעלות המשודך או המשודכת, כגון אם סבו של החתן התגייר, שיש צורך להודיע זאת. וכן אם הכלה מאומצת, או החתן הוא מאומץ,

צריך להודיע זאת לכלה. וכן היודעת על איזה מחלה רצינית של הכלה, כגון מחלה שיש בה סכנה, חובה עליה להעביר את המידע לידיעת המשפחות, שלא לעבור על לאו דלא תעמוד על דם רעך. אך מחלות שאינן חמורות כל כך, אף על פי שאותה מחלה מחייבת את הכלה לשמור על דייאטה מסויימת, נראה שאין חיוב לגלות זאת. וכן אם הכלה גדולה מעט מהחתן, גם כן אין חיוב לגלות זאת אם לא נשאלו על כך. [שם עמוד לט].

ד. בעלת תשובה, צריכה לגלות זאת קודם החתונה, ופעמים שצריכה לגלות הדבר עוד קודם שנפגשה עם הבחור. ותעשה כן על פי עצת חכם. אך אינה צריכה לפרט את החטאים שנכשלה, ודי שתאמר באופן כללי שהיתה חילונית. [שם עמוד מב].

ה. מותר לשתי אחיות לישא ב' אחים. ומותר לאחות צעירה להתחתן קודם אחותה המבוגרת ממנה, כל שהגיעה לזמן הנישואין. אך פעמים שיש להורות לה שתמתין לאחותה הגדולה, והכל לפי הוראת החכם. ה)

ו. מותר לכלה ללכת לחתונת חבירתה וכדר, גם כשהיא בתוך ד ימי המשתה. וכן מותר ליולדת להשתתף בשמחת קרובותיה אף בתוך ל' יום ללידתה. ו)

ז. כהנת, צריכה להזהר שלא להינשא לחתן חילוני המחלל שבת בפרהסיא, שיש בדבר גם סכנת חיים לשניהם. אלא תינשא לבן תורה ירא שמים, או למי שהוא קובע עתים לתורה, שעה ויותר. [ספר חופה וקידושין, שובע שמחות א', מהדורת תשס"ה, עמוד מו].

ח. אין לכהנת להינשא לחילוני אף שהוא מבטיח לחזור בתשובה, עד שיאמנו דבריו בבירור גמור למעשה במשך זמן סביר. ח)

ט. יש אומרים שאין לכלה להתענות ביום החופה, שלא נהגו בזה אלא החתנים. ויש אומרים שגם הכלה מתענה ביום החופה. ובלאו הכי מנהג הספרדים שגם החתן אינו מתענה ביום החופה. (ט)

י. הכלה צריכה לקדש עצמה ביום החופה, ולעשות תשובה ביום ההוא, ולבקש סליחה וכפרה מהשי״ת, ולהתפלל שהקב״ה ישרה שכינתו ביניהם. (י)

יא. נכון שהכלה תפייס את הוריה ביום החתונה, כמו בערב יום הכפורים, כי עבירות שבין אדם לחבירו אין התשובה מועילה עד שיפייס את חבירו. וכן ראוי ונכון שהורי החתן והכלה יעשו שלום עם שונאיהם ביום החופה. (יא)

יב. ראוי ונכון שהחתן והכלה לא ילכו להצטלם ביום החתונה, קודם החופה. מחשש שיגעו זה בזו, כפי שהנסיון הוכיח. ובפרט שאין לאבד יום יקר זה בדברים של מה בכך. (יב)

יג. חובה על כל כלה ללמוד הלכות טהרת המשפחה בהדרכת רבנית מוסמכת. ועל החתן והכלה לדעת, שהגורם העיקרי להצלחה בחינוך הבנים שיהיו עובדי ה׳ הוא הכוונה בקיום מצות החתונה, שלא יכוין ח״ו למלאות תאוות לבו, אלא לקיים מה שציונו הבורא, ולקיים הכתוב והתקדשתם והייתם קדושים. [וראה בהערה]. (יג)

יד. יש נוהגים שהכלה קונה את הטלית לחתן. ומנהג זה לא פשט אצלינו הספרדים [רק לאחרונה]. ובודאי שאין לגרום למחלוקת בעבור מנהג זה. (יד)

טו. קודם נתינת הטבעת תסיר הכלה את הכפפות מעל ידה הימנית, כדי שהחתן יתן את הטבעת על אצבעה ממש. (טו)

טז. יש להזהיר את הכלה שתשים לב למה שהחתן אומר לה בעת נתינת הטבעת, ולא תשים כל מעיינה בצילומים. ולהבין את משמעות הדברים שאומר: הרי את מקודשת וכר, ועל החתן לידע שנותן הטבעת לשם קידושין ולא לשם מתנה. (טז)

יז. יש להזהיר את הכלה שלא תענה "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת שם ה' בברכות שתחת החופה, כיון שהיא צריכה לטעום מהיין, ועניית ברוך הוא וברוך שמו היא הפסק בברכה. ויש להזהיר גם את החתן כן. ובדיעבד אם ענו ברוך הוא וברוך שמו, רשאים לטעום מהיין, ויסמוכו על הפוסקים שהקילו בזה. (יז)

יח. אין הכלה חייבת לכסות את ראשה מיד לאחר שבע ברכות שתחת החופה, מפני שעדיין דינה כארוסה עד אחר הייחוד, לפי מנהגינו שאין מתייחדים אלא לאחר הסעודה. אבל למנהג האשכנזים צריכה הכלה לכסות את שערות ראשה מיד לאחר היחוד. ובפרט לפי מנהגם שעושים יחוד מיד לאחר החופה. (יח)

יט. מעיקר הדין היה מקום להתיר לכלה לחבוש **פאה נכרית** בליל החתונה, לפי מנהגינו שאין עושים ייחוד אלא בסוף החתונה. אך למעשה אין ראוי להתיר לקנות פאה נכרית לצורך ליל החתונה, אלא אם רצון הכלה ללבוש פאה בליל החתונה [קודם היחוד], הנכון הוא שתשאיל פאה מחבירתה [או מסלון כלות] רק עבור ליל החתונה. ואם עשו ייחוד אחר החופה כמנהג האשכנזים, חייבת הכלה לכסות את ראשה כפי הדין מיד אחר הייחוד, ולא די בפאה נכרית. ומן הראוי לכל חתן שישפיע על כלתו עוד מלפני הנישואין, לבל תחבוש **פאה נכרית**, שמלבד הפוסקים הרבים שאסרו זאת, רבים מאותם רבנים שהקילו בזה יודו שבפאות נכריות שבזמן הזה אין הדבר מגדרי הצניעות לחבוש **פאה נכרית**. ולכן על החתן להרבות בדברים עם הכלה בענין זה, ויקרא בפניה את דברי רבותינו שאסרו חבישת פאה נכרית נראה בהערה], [וכלה המתעקשת לחבוש פאה נכרית, יש להיוועץ עם מורה הוראה ספרדי אם לבטל השידוך]. (יט)

כ. כלה שחלק מבני משפחתה חילוניים, וחוששת שירקדו ריקודים מעורבים, עליה לדאוג שהתזמורת תפסיק לנגן אם יתחילו בריקודים מעורבים. כ)

כא. אסור באיסור חמור לנשים לרקוד לפני הכלה במקום שאין מחיצה. כא)

כב. אם עושים צילום "וידאו" יש ליזהר שלא לצלם את ריקודי הנשים, כדי שלא להכשיל אחר כך את אלה שיחזו בצילומים. ואם בכל זאת צילמו את ריקודי הנשים, על הצלם לערוך את סרט הוידאו ולהפריד את הצילומים של הנשים בסרט נפרד. כב)

כג. אסור לאנשים ללכת במחול [מעגל] עם הכלה בז' ימי המשתה. ובמקומות שנהגו כן לשמחת חתן וכלה, חובה קדושה לבטל מנהגן, שאין להתיר שום איסור לצורך שמחת חתן וכלה. כג)

כד. אף על פי שמעיקר הדין מותר לאב לנשק את בתו הכלה, וכן את בנותיו הגדולות, מכל מקום ראוי שלא יעשה כן בפרהסיא. ולכן מה שמצוי שאבי הכלה מנשק לבתו הכלה בפרהסיא, ראוי לבטל מנהג מכוער זה. כד)

כה. מותר לכלה לכבס בגד על מנת ללבוש בתוך ימי החופה. וכן אם הכלה יש לה מקצוע של תופרת, מותר לה לתפור בגדים בתוך ביתה בימי חופתה להשתכר ולהרויח, בהסכמת בעלה החתן, ומכל שכן שיש אומרים שהכלה אינה אסורה כלל בעשיית מלאכה בימי חופתה. ולכן המיקל בזה לצורך יש לו על מה לסמוך. כה)

פרק נט - ענייני חנוכת הבית

כו. מותר לתלות תמונות של בני אדם, או חיות ועופות, על כותלי הבית, שכל שלא נעשו לשם עבודה זרה, ונעשו לשם נוי וכיוצא, יש להקל. וראוי ונכון לתלות תמונות של גדולי תורה, כדי שיקיים: והיו עיניך רואות את מוריך. ומותר לעשות טפטים מבד ולהדביקם על קירות הבית, אף אם ידוע שיש בהם שעטנז. וכן מותר לקבוע בגדי רקמה בכתלים, כשהם מחוברים למעלה ולמטה ומן הצדדים במסמרות, אף שהם כלאים, ומותר לישב סמוך להם. וכן תמונת גובלן העשויה מפשתן, ורקמו עליהם בחוטי צמר, והם שעטנז, מותר לתלותם בקיר, ואין בזה איסור שעטנז. ו״ווילון אם הוא רך אסור לעשותו מכלאים, מפני שהשמש מתחמם בו לפעמים. ואם הוא קשה מותר. ויש אומרים שכיום אין אנו בקיאים מהו רך ומהו קשה, לכן יש להחמיר בכל ווילון העשוי משעטנז שלא לתלותו בבית. ואמנם ווילון גבוה מתשמיש אדם, ואין כל חשש שיתחמם בו, מותר לתלותו אף אם ידוע שיש בו שעטנז. כו)

כז. מותר לתלות בביתו תמונות ציור של צורת אדם, שכל שאינה צורה בולטת מותר לצייר. ואף שיש מחמירים בזה, מכל מקום המנהג פשוט להקל, וכן נוהגים בחג סוכות לתלות בסוכה תמונות של צדיקי הדור. כז)

כח. אף-על-פי שמותר לצייר צורות הבהמות חיות ועופות ודגים וצורות אילנות ודשאים אפילו בציור בולט, מותר לתלות על קירות הבית תמונות כאלה, וכן תמונות נוף וכדומה, מכל מקום בבית הכנסת אין ראוי לצייר כן על הכתלים, כדי שהדבר לא יבלבל את כוונת המתפללים. כח)

כט. כשיש ילדים קטנים בבית, צריכים לעשות סורגים על החלונות, גם אם החלונות גבוהים מן הארץ עשרה טפחים, וכן במעקה של מרפסת צריכים לעשות מעקה גבוה יותר מעשרה טפחים, באופן שהילדים לא יבואו לידי סכנה ח״ו. כט)

ל. וכן כל דבר שיכול לגרום היזק לאחרים, או סכנה, צריך לגודרו ולמנוע ההיזק, שנאמר השמר לך ושמור נפשך. ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועובר על לא תשים דמים בביתך. ולכן אין להשאיר חוט חשמל פתוח בחצרו, שמא יגע בו אחר ויתחשמל ח״ו. ולא ישאירו סולם רעוע בתוך הבית, או גדר הנוטה ליפול, וכל כיוצא בזה. ל)

לא. יולדת יש לה ליזהר שלא לשכב כאשר התינוק לצידה, מחשש שלא תחנוק אותו. לא)

פרק ס - קונטרס ״קדושים תהיו״ - הנהגות צניעות לאשה ולבת

א. אסור להסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה, כשהוא מתכוין ליהנות ממנה. אבל אם אינו מסתכל בה דרך הנאה, אלא רק באקראי בעלמא, אין בזה איסור מהדין. א)

ב. יש אומרים שאסור לאשה להסתכל על איש לשם תאוה וחימוד, אף שהוא אינו יודע כלל בהסתכלותה. ואף שיש מתירים, הדבר ברור שאין זה דרך נשים צנועות וכשרות לנהוג כן. ב)

ג. אין להתיר לאשה לגרוב גרבי ניילון שקופות, שהבשר נראה דרך הגרביים. וחייבת לכסות את השוק והירך בגרביים שאינן שקופות כלל, או צבעוניות, ואין להקל בזה כלל. ג)

ד. הנשים חייבות לילך תמיד עם גרביים שאינן שקופות. ויש נשים ההולכות בשמלה ארוכה המגיעה עד הקרסוליים, כך שהשוק מכוסה, אך הנכון הוא להחמיר בזה אחר שהוא לבוש בולט ושונה, ובכל הדברים הללו יש לנהוג כמנהג בנות ישראל הכשרות והצנועות. ד)

ה. אסור באיסור גמור לבנות ישראל ללכת בחצאיות קצרות, או שמלות קצרות, שמלבד שעוברות בכך על איסור חמור של פריצות וגירוי יצר הרע, יש בזה גם לאו מן התורה, משום "ובחוקותיהם לא תלכו". ובנות הלובשות חצאיות קצרות למעלה מן הברך, צריך להשתדל להשפיע עליהן בדרכי נועם ללבוש חצאיות או שמלות צנועות, **באופן שמכסות את הברכים גם בעת ישיבתן**. ה)

ו. אין לנשים (גם רווקות) לצאת ברחובות העיר בשמלות ללא שרוולים או בשרוולים קצרים, וכדומה, שהוא איסור חמור ביותר. וחובה קדושה על הרבנים לפרסם ברבים חומר איסור זה, שהוא עוון גדול מאד, והמוכר בגדי פריצות כאלה עובר על לפני עור לא תתן מכשול. ורק אם יש לתלות שתוכל להשתמש בשמלה כזאת בהיתר, כגון שתלבש מתחתיה חולצה עם שרוולים (סרפן) וכדומה, רק אז אפשר להתיר למכור. ולכן אם רואה שבאה בבגדי פריצות, לא ימכור לה. ו)

ז. מעיקר הדין מותר לאשה לגלות חלק הזרוע שבין כף היד למרפק, באופן שהמרפק עצמו מכוסה. והמחמירות שלא לגלות עד כף היד, כדרך בנות ישראל הצנועות, תבוא עליהן ברכת טוב. ז)

ח. אסור להורים להלביש את הבנות הקטנות בלבוש בלתי צנוע, בשמלות קצרות ביותר ובלי שרוולים, ואף על פי שיש אומתם שעד גיל שמונה שנים אין בהן דין טפח באשה ערוה, מכל מקום חייבים ההותם לחנכן שיתנהגו בצניעות ומכל שכן שאין נכון כלל להביאן כך לבית הכנסת, בלבוש לא צנוע, אלא יש לשלוח אותן לעזרת הנשים. ח)

ט. אשה נשואה חייבת על פי הדין לכסות את ראשה, ואין לה לצאת לרה״ר כששערה מגולה, ששער באשה עתה. ועל פי הדין מותר לאשה נשואה לילך בביתה בגילוי הראש (כשאין שם אנשים זרים), אבל ראוי מאד לנהוג שלא לילך גם בבית בגילוי ראש. ט)

י. פשט המנהג שבנות רווקות הולכות בגילוי ראש ברה״ר, שמעיקר ההלכה אשה שאינה נשואה אינה חייבת בכיסוי ראש. ורק בעת שמתפללות או מברכות ומזכירות שם שמים, נכון שתכסנה ראשן היכא דאפשר, וכמבואר לעיל בהלכות תפלה. י)

יא. אין להתיר לאשה נשואה לצאת **ב״פאה נכרית״** ברשות הרבים, ויש לאסור בזה בכל תוקף. ובפרט בזמנינו שעושים את הפאות במומחיות עד שלא ניכר כלל אם האשה הולכת בשערותיה הטבעיות בגילוי ראש, או בפאה נכרית. ומכל שכן שיש לאסור בזה לבנות **הספרדים**, מאחר שכל גאוני ספרד המפורסמים פסקו לאסור בזה, והעידו שבמקומותינו לא נשמע מעולם מנהג כזה לצאת בפאה נכרית לרשות הרבים. ורק לאחרונה החלו נשים ספרדיות ללבוש פאה נכרית, בהשפעת החברות שלהן, וצריך להבהיר להן, שכל גדולי התורה, צדיקים וחסידים, מעדות המזרח, לא התירו מעולם לנהוג כן במקומותינו, ואין לשנות מן המנהג, בפרט שראוי להחזיק בחומרות בענינים אלו דוקא, ולמה שלא יחושו להחמיר בדבר חמור כזה. ואף בפאה ועליה כובע ראוי להחמיר, וכל בעל ישפיע על אשתו בדרכי **שלום**, ויבאר לה חומר הענין והאמת והשלום אהבו. נעל פי המבואר לעיל עמוד תשעה. ראה שם].

יב. אשה המתעקשת ללכת במשרד בפאה נכרית, ויש חשש לשלום בית, יש להציע לה על כל פנים באופן זמני, כשיוצאת לרשות הרבים, תלבש כובע על הפאה נכרית, וכשתגיע למקום עבודתה, תסיר את הכובע ותשאר עם הפאה על ראשה, עד לצאתה שוב ממקום עבודתה לבית, שאז תחזור ללבוש הכובע על הפאה, כי חומרת האיסור בעיקר נופלת על היוצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, אבל בבית או במשרד אין חומרת

האיסור גדולה כל כך, ואפשר להקל בשעת הדחק, עד שבעזה״י תסכים ללבוש כובע או מטפחת בתמידות. [הוראת מרן אאמו״ר שליט״א].

יג. נשים הנוהגות לגלות אצבע או שתים משערות ראשן כלפי פנים, אין למחות בידן, שכן מנהגינו. ואם נשאר עד ג׳ אצבעות, יש אומרים שטוב יותר לכסותו בפאה נכרית חלקית, אך במקום שיש חשש שעל ידי הפאה נכרית החלקית תבוא לחבוש פאה נכרית שלימה, יש להמנע מחבישת פאה חלקית, ותכסה שער ראשה כאמור. (יג)

יד. המנהג פשוט אצל הספרדים וכל עדות המזרח שאין החתן והכלה מתייחדים אחר החופה, אלא רק לאחר סיום הסעודה בביתם. ואין לבן תורה ספרדי לשנות ממנהג רבותיו ואבותיו, שכבר כתבו גדולי האחרונים שמנהג מכוער הוא להתייחד מיד לאחר החופה. ואמנם יש מרבני האשכנזים הקוראים תגר על מנהגינו בזה, אך אינם משגיחים כי כך נהגו כל גדולי התורה וארזי לבנון הספרדים מדורי דורות, ומנהג רבותינו בידינו. וכן כתבו כמה גדולים, ומהם: המשאת בנימין, שיורי כנסת הגדולה, שער המלך, נהר פקוד, זבחי צדק, ועור. וכן הנהיגו ראשי ישיבת פורת יוסף מורינו **הגר״ע עטייה. הגר״י צדקה. והגרב״צ אבא שאול** זצ״ל. ולכן אין לבטל המנהג שלנו. [ועיקר הטעם, שהרי מנהג העולם דחופת נדה מהני, ודלא כהרמב״ם ומרן, ועיקר היחוד על פי המנהג הוא פריסת הטלית מעל החתן והכלה, ובמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל]. ואותם מבני התורה הספרדים המשנים את מנהגם על פי הרבנים האשכנזים, עושים שלא כהוגן, ויש להם לחוש לזלזול בכבוד רבותינו הספרדים בדורות האחרונים, שהיו גדולי תורה וענקי הרוח. ועל כל בן תורה לקיים בעצמו ויגבה לבו בדרכי ה׳, ולא לשנות ממנהג רבותינו הספרדים מדורי דורות. ואין לרבנים האשכנזים לכפות על תלמידיהם הספרדים לשנות ממנהג הספרדים, מנהג שמיוסד על פי דעת גדולי תורה, [ואינו מנהג של המון העם]. (יד)

טו. הדבר פשוט וברור שאסור מצד ההלכה ללכת לסרטים ולבית קולנוע, שהוא איסור חמור מאד, שמגרה יצר הרע בעצמו, ועובר גם על מושב ליצים, ומשום ביטול תורה, ומשחית נפשו הוא יעשנה. ומי שיש לו

מחשב בביתו, לצרכי פרנסה או לימוד, ישגיח בעינא פקיחא על ילדיו שלא יראו סרטים במחשב. טו)

טז. הדבר ברור שאסור לפי ההלכה לקרוא ספרי רומן, וספרות פורנוגרפית. טז)

יז. אסור באיסור חמור לשבת בצוותא בישיבה מעורבת, בנים ובנות יחדיו. והדבר ברור שאסור לבנות ללבוש בגדי התעמלות, בשיעור מיוחד להתעמלות, כשיש שם. איש מורה, ובעת שאין התריסים מוגפים. יז)

יח. חובת ההפרדה בבתי הספר בין הבנים לבנות, הוא חיוב גמור מן הדין, ואינה חומרא או חסידות בעלמא. הן בלימודים, והן במשחקים. וההורים והמורים צריכים לעמוד על המשמר ולהנהיג הפרדה מוחלטת. והמקים בית ספר מעורב אסור לשתף עמו פעולה כלל, שהוא פורץ גדרי הצניעות. ויש להבדילו מעדת ישראל, והגודרים גדר בזה זכות הרבים תלויה בהם. וראוי להחמיר בזה אפילו בכתות גן וא' ב'. ובמקום שאין מספיק תלמידים יש לעשות שאלת רב. (שפעמים ויש להתיר בגן הילדים ובכתות א' ב' בלבד). יח)

יט. אף על פי שמעיקר הדין אין איסור לאיש לשבת ליד אשה באוטובוס ציבורי או ברכבת, וכן אין איסור לאשה לשבת ליד איש שהרי אינם נוגעים זה בזה כלל, מכל מקום מנהג בנות ישראל הצנועות להמנע מכך, וישראל קדושים נמנעים מדברים אלו. וכן ראוי לנהוג בפרט אם האשה היושבת לידו לבושה בבגדי שחץ ופריצות, ללא שרוולים, ובחצאית קצרה. יט)

כ. מה שמצוי בעוונות הרבים, שנוהגים לטייל בחורים ובחורות ביחד, ופריצי אהדדי, בפרט בריקודים בשמחות, ובייחוד כשהם מאורסים ומשודכים, כבר צווחו על כך רבנן קשישאי, ועל הרבנים ומנהיגי העם להזהיר בכל חומר בדבר זה, ולהסביר למי שהשתרך את חומרת האיסור. כ)

כא. חכמי הדור ממליצים לאותם שבלאו הכי נפגשים בין האירוסין לחתונה, שלא יפגשו בבית, אלא ילכו ברחוב, ועל הכלה להשתדל בכל עוז ותעצומות שלא להכשיל את החתן מהתבוננות בה או נגיעות ושאר דברים האסורים. כא)

כב. יש להזהיר את החתן והכלה שישמרו בכל משמר שלא להכשל ח״ו בנגיעות, והדבר מצוי בעת שהחתן והכלה מטיילים כשהם מאורסים, וכן גם הכלה אסור לה לגעת במשודך לה, שמכשילתו באיסור נגיעה. שהרי אף בפנויה איכא איסור נדה. כב)

כג. אין להתעכב זמן רב בין האירוסין לחתונה, כדי שלא יבואו ח״ו לידי מכשול של נגיעה והסתכלות אסורה, ויקיימו בעצמם, ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם. וישתדלו לקיים החתונה עד לג׳ חודשים בלבד בין האירוסין לחתונה. כג)

כד. אסור לאשה לצאת לרחובה של עיר כשהיא מבושמת ומאופרת יותר מדאי, עד שריחה נודף. כד)

כה. אסור לאיש להסתפר אצל אשה, וכן אסור לאשה להסתפר אצל איש. כה)

כו. נשים הנוהגות לנשק ידי אדם גדול בתורה, כדי להתברך ממנו, צריך למנוע המנהג הרע הזה, כי כל נגיעה באשה שאינה אשתו, אסורה. ויכול לברך אותה בנתינת ידו על ראשה באופן שאינו נוגע בשערותיה כלל, ורק לבנותיו או נכדותיו מותר לתת להן לנשק את ידו. כו)

כז. אסור לאשה לתת את ידה ללחוץ ידי איש, אפילו כשהוא בדרך נימוס וכבוד בעלמא. ואם קדמה האשה להושיטה לו את ידה יסביר לה בנחת שעל פי דין תורתינו הקדושה אין האיש רשאי ליתן יד לאשה, גם מטעמי צניעות. כז)

כח. אף על פי שמעיקר הדין מותר לאב לנשק לבנותיו הגדולות, מכל מקום ראוי שלא לעשות כן בפרהסיא. כח)

כט. אסור לרקוד ריקודים מעורבים, גברים ונשים יחד, והעובר על זה גדול עונו מנשוא, ואף המסתכלים בריקודים אלה, לא ינוקו מעון, אף על פי שיש מצוה לשמח את החתן והכלה . כט)

ל. אסור לנשים לרקוד לפני הכלה, במקום שאין מחיצה. ל)

לא. מה שנהגו בכמה מקומות לרקוד עם הכלה בהפסק מטפחת, אין להנהיג כן אצלינו. לא)

לב. אסור באיסור מוחלט לבנות להתגייס לשירות צבאי, ואף לשירות לאומי, וכל כבודה בת מלך פנימה, להיות תחת השגחת הוריה. וכבר הורו כן כל גדולי הדור, ושמרת לעשות ככל אשר יורוך. לב)

לג. אסור בכל תוקף להתרחץ בים מעורב, שאין בו הפרדה מוחלטת בין אנשים לנשים, והוא איסור גמור מעיקר ההלכה, ואינה חומרא. ואף לצורך רפואה הדבר אסור, וחולה הצריך לרחוץ בים, ימצא לו מקום נקי מתערובת של נשים, לצורך רפואתו. ומצוה רבה על מנהיגי הצבור יראי ה' וחושבי שמו, להשתדל להקים מקומות רחצה נפרדים, ואשר גם הדרך אל מקומות רחצה אלו יהיו נקיים מתערובת נשים, כדי להציל רבים מעון, כי חזקה לא שביק אינש היתרא ואכיל איסורא. (גיטין לז:). לג)

לד. אין לאשה להתרחץ בחוף נפרד לנשים, כשיש שם איש המשמש כמציל, או אנשים המוכרים משקאות או כסאות, אלא תרחץ בים כשחלוק רחב על כל גופה. לד)

לה. אין להתיר לבתולות בזמן הזה לטבול במקוה, כדי שלא ייכשלו חם ושלום בעון נדה, שאין אנו חוששין לתקנת הפושעים. לה)

לו. דרך נשים צנועות שלא להניק בפני אנשים זרים, ודרכן של בנות ישראל הכשרות לכסות דדיהן במטפחת בעת שמניקה את בנה. לו)

לז. קול באשה ערוה, ולכן צריך להזהר משמיעת קול זמר של אשה. ואם שומע דרך הרדיו או הטייפ-רקורדר ואינו מכיר את המשוררת, אין בזה משום קול באשה ערוה, שאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות. אבל אם יודעה ומכירה, אף שאינו רואה אותה בשעה שהיא שרה, אסור. לז)

לח. יש פוסקים שמתירים לשמוע קול זמר של אשה פנויה שאינה אשת איש, אם עדיין לא קיבלה מחזור. ובתנאי שהשיר יהיה שיר של קודש ולא חס ושלום שיר של חול. ויש חולקים. והמחמיר תבא עליו ברכה. לח)

לט. אסור מן התורה להתייחד עם אשה בין זקנה בין ילדה, בין רווקה ובין נשואה. ואפילו כמה אנשים עם אשה אחת אסור להתייחד, עד שתהיה אשתו של אחד מהם שם. וכן לא יתייחד איש אחד אפילו עם נשים הרבה. [והאשכנזים מקילין באשה אחת עם שני אנשים כשרים אם הוא בעיר]. ומותר לבעל להתייחד עם אשתו נדה, ועם אמו, ועם נכדתו. (אף אם היא נשואה). וכן האשה עם אביה. ועם אחותו מותר להתייחד לפעמים, אבל לא דרך קבע. ונשים הרבה עם אנשים הרבה, אין חוששין ליחוד. לט)

מ. הרוצה לאמץ ילד נכון יותר שיאמץ בת, שהרי רוב הזמן אשתו בבית, והיא משמרתו מפני איסור ייחוד. מ)

מא. וכן יזהרו שלא יבואו לידי יחוד קודם החתונה, ואין לחתן להרבות להכנס לבית כלתו לבקר ולאכול שם, וכל שכן לישון שם בלילה, מחשש שיבא לידי הרהורי עבירה הקשים מעבירה. ונכון שהחתן והכלה יחמירו על עצמם בזמן האירוסין שלא לעלות במעלית כשהם לבדם, אף שמעיקר הדין בדרך כלל אין איסור ייחוד במעלית. מא)

מב. מעלית חשמלית שזמן נסיעתה פחות משיעור צליית ביצה וגמיעתה, מותר לאיש להכנס לשם אף אם נמצאות שם אשה אחת או שתים. (מב)

מג. אשה שבעלה בעיר, אפילו אם הוא לא יודע היכן נמצאת אשתו עתה, אין איסור ייחוד, מפני שחוששת מבעלה, שמא יגיע עתה. וגם אם בעלה נמצא בשכונות המרוחקות של העיר, חשיב כבעלה בעיר. אבל אם המתייחד היה לבו גם בה, כגון שגדלה עמו, או שהיא קרובה שלו, לא יתייחד עמה אף אם בעלה בעיר. (מג)

מד. נשים שהטבע שלהם לשנוא זו את זו, כגון כלה וחמותה, או שתי צרות, מותר להתייחד עם שתיהן, ואין לחוש לזנות . (מד)

מה. אף על פי שאחר החופה הכלה מותרת לחתן, יש להזהיר את החתן והכלה לשמור על קדושה וצניעות ברבים, וכל שכן להישמר מכל מיני קירוב, וגם כאשר מצטלמים יזהרו בדבר, שאין לאדם להראות חיבה לאשתו ברבים. ומי שלא ידע דבר זה ולא נשמר בזה בעת חופתו, ישמיד התמונות שאינן צנועות, שלא יבואו אחרים להסתכל בהם. וגם אבי הכלה אין ראוי לו להתנשק עם הכלה ברבים. והרחק מן הכיעור והדומה לו. (מה)

מו. חתן שחלק מבני משפחתו חילוניים, וחושש שירקדו ריקודים מעורבים, עליו לצוות לתזמורת שאם יתחילו בריקודים מעורבים יפסיקו מיד את התזמורת. וראוי לחברי החתן שירקדו ביתר שאת כדי למנוע ריקודים מעורבים. (מו)

מז. אם עושים צילום "וידאו" יש ליזהר שלא לצלם את ריקודי הנשים, כדי שלא להכשיל אחר כך את אלה שיחזו בצילומים. ואם בכל זאת צילמו את ריקודי הנשים, יערכו את סרט הוידאו ויפרידו את הצילומים של הנשים. (מז)

מח. כבר נהגו לברך את הכלה בשעת נישואיה במזל טוב, ואין בזה משום שאלת שלום לאשה. וכן מותר לברך ולהתפלל בעדה ואפילו בפניה, שאין זו אלא תפלה בעלמא, ולא שאלת שלום.